

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM İKTİSADI ANABİLİM DALI
İSLAM İKTİSADI BİLİM DALI**

**İSLAM İKTİSADINDA KARZ-I HASEN
MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ, İŞLEVLERİ
VE BİR MODEL ÖNERİSİ**

Mehmet Zahid CAVGA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. Orhan ÇEKER**

Konya – 2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Zahid CAVGA		
	Numarası	17812201001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam İktisadı Anabilim Dalı / İslam İktisadı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Orhan ÇEKER		
Tezin Adı	İslam İktisadında Karz-ı Hasen Müessesesinin Gelişimi, İşlevleri ve Bir Model Önerisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mehmet Zahid CAVGA

İÇİNDEKİLER

İçindekiler.....	i
Önsöz.....	iv
Kısaltmalar.....	vi
Özet.....	vii
Abstract.....	viii

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI

I. Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı	1
III. Araştırmanın Yöntemi	2
IV. Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İKTİSADI VE KARZ-I HASEN

1.1. İslam İktisadı'nın Tarihsel Gelişimi	4
1.2. İslam İktisadı'nın Amaç ve Araçları	7
1.3. Ayet ve Hadislerde Karz-ı Hasen Kavramı	9
1.4. Karz-ı Hasen Âdâbı	12
1.4.1. Borcun Kayıt Altına Alınması	12
1.4.2. Borcun Tahsilinin Kolaylaştırılması	13
1.4.3. Borcun En Güzel Şekilde Ödenmesi	15
1.4.4. Vefat Edenin Borçlarının Ödenmesi	16
1.4.5. Ağır Borç Yükünden Sakınılması	17
1.4.6. Borca Kefil Olma Hususu	17
1.4.7. Borç-Alacak İlişkisinde Nezaket ve Ara Buluculuk	18
1.4.8. Borcun Verilmesi Konusunda Farklı Durumlar	20
1.5. Karz-ı Hasenin İlişkili Olduğu İktisadi Kavramlar	21
1.5.1. Karz-ı Hasen Sadaka İlişkisi	21
1.5.2. Karz-ı Hasen Zekât İlişkisi	23
1.5.3. Karz-ı Hasen Faiz İlişkisi	25
1.5.4. Karz-ı Hasen Enflasyon İlişkisi	26
1.5.5. Karz-ı Hasen Hediye (Hibe) İlişkisi	27

İKİNCİ BÖLÜM

KARZ-I HASEN MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ VE İŞLEVLERİ

2.1. Geçmişten Günümüze Karz-ı Hasen Müessesesi Örnekleri	28
2.1.1. Hz. Peygamber'in Muâhât (Kardeşlik) Uygulaması	28
2.1.1.1. Hicret Öncesi Medine'de İktisâdî Hayat	28
2.1.1.2. Muâhât Uygulamasının Hayata Geçirilmesi	29
2.1.1.3. Muâhât Uygulamasının Karz-ı Hasen Boyutu	30
2.1.2. İslam Toplumunda Vakıf Geleneği	31
2.1.2.1. Miskinler Tekkesi Örneği	32
2.1.2.2. Mehir Vakfı Örneği	33
2.1.2.3. Karz-ı Hasen Vakfı Örneği	34
2.1.3. Anadolu'da Sadaka Taşı Uygulaması	35
2.1.3.1. Sadaka Taşının Karz-ı Hasen İşlevi	36
2.1.3.2. Konya'daki Sadaka Taşı Örnekleri	37
2.1.4. Ahi Teşkilatında Orta Sandığı Uygulaması	40
2.1.5. Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî'nin Karz-ı Hasen Sandığı	42
2.1.6. İran Karz-ı Hasen Fonu	44
2.1.7. İngiltere'de Ensar Finans Uygulaması	45
2.1.8. Pakistan Akhuwat (Kardeşlik) Faizsiz Mikrofinans Organizasyonu ..	47
2.1.9. MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı	49
2.1.10. İKSAR İslâmî Mikrofinans Programı	51
2.2. Karz-ı Hasen Müessesesinin İşlevleri	52
2.2.1. Faizle Mücadele İşlevi	53
2.2.2. Sosyal Dayanışma İşlevi	54
2.2.3. Psikolojik Fayda Sağlama İşlevi	55
2.2.4. Bireysel Kalkınma İşlevi	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADAKA TAŞINDAN HAREKETLE

KARZ-I HASEN SANDIĞI MODELLEMESİ

3.1. Bir Yardımlaşma Müessesesi: Sadaka Taşı	58
3.2. Karz-ı Hasen Sandığı Modeline Duyulan İhtiyacın Analizi	59
3.3. Karz-ı Hasen Sandığı Modelinin Kuruluşu ve İşleyişi	60

3.3.1. Derneklerin Sandık Kurma Yetkisi	61
3.3.2. Dernek Üyelerinin Sandıktan Beklentilerinin Tespiti	63
3.3.3. Karz-1 Hasen Sandığının Temel İlkelerinin Belirlenmesi	64
3.3.4. Karz-1 Hasen Sandığına Üyelik ve Üyelerin Sorumlulukları	65
3.3.5. Karz-1 Hasen Sandığında Fon Yönetimi	66
3.3.5.1. Karz-1 Hasen Sandığı Gelirleri ve Değerlendirme Yöntemi....	67
3.3.5.2. Karz-1 Hasen Sandığı Giderleri ve Karşılama Yöntemi.....	69
3.3.6. Karz-1 Hasen Sandığından Yararlanma ve Geri Ödeme Koşulları	70
3.3.7. Karz-1 Hasen Sandığı Yönetimiyle İlgili Diğer Hususlar	71
3.4. Karz-1 Hasen Sandığı Modelinden Beklenen Çıktıların Tartışılması.....	72
3.4.1. Sandık Üyelerinin Faizsiz Fon İhtiyacının Karşılama	72
3.4.2. Sandık Üyelerine Acil Durumlarında Fon Desteği Verilmesi	73
3.4.3. Sandığın ve Karz-1 Hasen Kültürünün Sürdürülebilirliğinin Sağlanması.....	74
3.4.4. Sandık Gelirleri İle Dernek Üzerinden Mikrofinans Verilmesi	75
3.4.5. Sandık Üyeleri ve Dolaylı Olarak Sandıktan Yararlananlar Arasında Kardeşlik Bağlarının Güçlenmesi	75
SONUÇ VE ÖNERİLER	77
KAYNAKÇA	80
EKLER	84
ÖZGEÇMİŞ	92

ÖNSÖZ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

“Ve kalpleri, Rablerine döneceklerinden titreyerek, vereceklerini (esirgemedен) verenler/yapmaları gerekeni yapanlar var ya, işte onlar, hayırlı işlerde koşuşurlar ve bu uğurda yarış ederler.”
23/Mü'minûn, 60-61

İslam dini, insanın “eşref-i mahlûkat” olma yolunda ilerlemesi, “belhüm adal” statüsüne düşmemesi için Kur’an ve Sünnet temelli ideal yaşam tarzını ortaya koymuştur. İnananların, Rablerine döneceklerinin bilinciyle hareket etmeleri hususu ve geçici dünya hayatında sahip olmaları gereken nitelikler ayet ve hadislerde zikredilmiştir. Hayatının her alanını İslam’a göre şekillendirmek arzusunda olan mü’minlerin iktisâdî hayatlarının da bu ekseninde olması beklenmektedir. İslam iktisadı alanında yapılan çalışmalarla Müslümanların ve tüm insanlığın içine düştüğü iktisâdî çıkmazdan kurtulması ve daha insânî çözüm önerileri ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, ayet ve hadislerde teşvik edilen “karz-ı hasen” davranışı ile İslam iktisadı ve fıkıh ilmiyle bağlantılı olarak gelişimi devam eden karz-ı hasen müesseseleri, çalışmamızın konusunu oluşturacaktır.

“Karz-ı hasen” konusu, son yıllarda İslam iktisadı alanında yapılan çalışmalarla daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında 2018 yılı içerisinde Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezince düzenlenen ve kitaplaştırılan “Karz-ı Hasen’in Türkiye’de Kurumsallaşması” konulu çalıştay ve içinde yaşadığımız toplumdaki borçlanma davranışları etkili olmuştur. Çalışma ile İslam toplumunun borçlanma konusundaki en özgün ve önemli aracı olan “karz-ı hasen” davranışının yaygınlaştırılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu sayede toplumda karz-ı hasen kültürü oluşturulması ve kurulacak karz-ı hasen müesseseleri aracılığıyla günümüz insanının içinde bulunduğu iktisâdî ve sosyal sorunlara çözüm aranması hedeflenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde İslam iktisadının tarihsel gelişimine, amaç ve araçlarına, karz-ı hasenin ayet ve hadislerdeki yerine ve karz-ı hasen adabına değinildikten sonra, ikinci bölümde karz-ı hasen müessesesinin tarihsel gelişimi ve karz-ı hasenin işlevleri ele alınacak, üçüncü bölümde ise sadaka taşından hareketle karz-ı hasen sandığı model önerisinde bulunulacaktır. Sonuç kısmında, karz-ı hasen müesseselerinin tarihsel gelişimi göz önünde bulundurularak bu müesseselerin gereklilikleri, ifade ettikleri kavramlar ve işletilmesinde karşılaşılabilecek riskler ile çözüm önerileri tartışılacaktır.

Bu tezin ortaya çıkmasında katkılarını esirgemeyen ve beni her fırsatta akademik çalışma yapmaya yönlendiren kıymetli babam Celal CAVGA'ya ve değerli eşime, yüksek lisans eğitimim boyunca bana yol gösteren ve bu çalışmanın şekillenmesinde yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Orhan ÇEKER'e, kıymetli yönlendirmeleri ve teşviklerinden ötürü Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY ve Dr. Huzeyfe ÇEKER hocalarıma teşekkür ederim.

Hayırlı işlerde yarışanlardan olmak niyazıyla...

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Mehmet Zahid CAVGA

Konya - 2021

KISALTMALAR

AAOIFI	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu)
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale / madde
akt.	Aktaran
bkz.	Bakınız
(c.c.)	Celle celalühu
cm	Santimetre
Çev.	Çeviren
H.z.	Hazreti
İKSAR	İslam İktisadı Araştırma ve Uygulama Derneği
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
(r.a.)	Radiyallâhu anh
s.	Sayfa
(s.a.v.)	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TL	Türk Lirası
vd.	Ve diğerleri
v.s.	Vesaire

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mehmet Zahid CAVGA		
	Numarası	17812201001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam İktisadı Anabilim Dalı / İslam İktisadı Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Orhan ÇEKER		
Tezin Adı	İslam İktisadında Karz-ı Hasen Müessesesinin Gelişimi, İşlevleri ve Bir Model Önerisi			

Borçlanma, insan hayatında sıkça karşılaşılan bir olgudur. Günümüz finansal araçlarının borçlanma davranışlarını karmaşıklaştırması, insanların faize düşme riskini artırmaktadır. Faizin neden olacağı sosyal, iktisâdî ve mânevî zararları temelinden önleyebilmek için İslam toplumunun kendine has çözüm yöntemleri ile hareket etmesi gerekmektedir. Bu çalışma ile İslam toplumunun borçlanma ve infak konusundaki en özgün ve önemli aracı olan “karz-ı hasen” üzerinde durularak bu güzel davranışın yaygınlaştırılmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu sayede, çok yönlü faydalar barındıran İslam iktisadı araçlarından biri kullanılarak faiz gibi çok yönlü zararlar içeren bir olgu ile nasıl mücadele edilebileceğine ve sosyal adaletin tesisine nasıl katkı sağlanabileceğine dair örnekler sunulmaya çalışılacaktır. Betimsel bir analiz yöntemi kullanılan çalışmada, öncelikle, karz-ı hasen sürecinin Kur’an ve Sünnet ekseninde sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için dikkat edilmesi gereken konulara ve karz-ı hasenin ilişkili olduğu iktisâdî kavramlara değinilecektir. Karz-ı hasenin dar ve geniş anlamları çerçevesinde asr-ı saadetten günümüze kadar hayata geçirilmiş karz-ı hasen müessesesi örneklerine yer verilecek ve bunların sağladığı faydalardan bahsedilecektir. Anadolu’daki sadaka taşı uygulamasından hareketle yapılacak model önerisi üzerinden karz-ı hasen müesseselerinin işletilmesinde karşılaşılabilecek riskler ve çözüm önerileri tartışılacaktır. İslam iktisadı ilkelerine uygun olarak mikro düzeyde hayata geçirilecek başarılı örneklerin, yapılacak mevzuat düzenlemeleri ile daha büyük ölçekte işletilebilmesinin mümkün olacağı ve bu müesseselerin faizle mücadelede önemli bir görev üstleneceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, Karz-ı Hasen Müessesesi, Faiz, Borçlanma, İnfak.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Mehmet Zahid CAVGA		
	Student Number	17812201001		
	Department	İslamic Economics		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Orhan ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	The Development and Functions Of Qard Al-Hasan Institution In Islamic Economics and A Model Proposal			

Borrowing is a common phenomenon in human life. The complexity of today's financial instruments in borrowing behavior, increases the risk of people falling into interest. In order to prevent social, economic and moral damages caused by interest, Islamic society should act with its own solution methods. With this study, it is aimed to contribute to the dissemination of this good behavior by focusing on "qard al-hasan", which is the most original and important tool of the Islamic society regarding borrowing and charity. In this way, it will be tried to present examples of how to combat a phenomenon involving multi-directional losses such as interest, and how to contribute to the establishment of social justice, by using one of the tools of Islamic economics that has multiple benefits. In the study, in which a descriptive analysis method is used, first of all, the issues about qard al-hasan process that need to be considered in order to manage with Quran and Sunnah perspective in a healthy way and economic concepts related to qard al-hasan will be mentioned. Within the framework of the narrow and broad meanings of qard al-hasan, examples of the institution of qard al-hasan that have been carried out from the century of the Hz. Prophet to present will be given and their benefits will be mentioned. Risks to be encountered in the operation of qard al-hasan institutions and solution suggestions will be discussed in the subject of model proposal based on the charity stone application in Anatolia. It is thought that successful examples to be implemented at micro level in accordance with the principles of Islamic economics will be able to be operated on a larger scale with the legislative arrangements to be made and these institutions will play an important role in the combat against interest.

Keywords: Islamic Economics, Qard Al-Hasan Institution, Interest, Loan, Charity.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI

I- Araştırmanın Konusu

İslam iktisadının hem iktisâdî hem de sosyal hayata etkisi olan en önemli araçlarından biri “karz-ı hasen” ve bu amaçla kurulan “Karz-ı Hasen Müesseseleri”dir. İslam dininde faize getirilen yasak nedeniyle borç alışverişi karz-ı hasen kavramı üzerinden şekillenmiştir. Dünya üzerinde hâkim konumda olan konvansiyonel iktisâdî zihniyetin insanlara aşladığı kendi faydasını maksimize etme anlayışının kırılması ve diğergamlığın ön plana çıkarılmasının insanlığın selameti açısından elzem olması nedeniyle son yıllarda İslam iktisadı alanında yapılan çalışmalarda “karz-ı hasen” konusu daha çok gündeme gelmeye başlamıştır.

Günümüz İslam toplumlarında bile hâkim iktisâdî anlayışın etkisiyle borçlanma davranışları karmaşıklaşmış ve Müslümanların faize bulaşma riski artmıştır. Karz-ı hasen kültürünün unutulmaya yüz tutması nedeniyle hac, kurban gibi mali güce dayanan ibadetleri; evlilik, ilim tahsili gibi kutsal amaçları yerine getirmek için dahi insanların faizli krediler kullandıkları görülmektedir. İslam toplumunun temel değerleri ile çelişen bu tür uygulamalar, İslam iktisadının kendine özgü araçlarına olan ihtiyacın önemini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda çalışmamızda ele alacağımız konu, İslam toplumunun dinamiklerinden biri olan “karz-ı hasen müessesesi”nin geçmişten günümüze doğru gelişimini, işlevlerini incelemek ve bu bağlamda günümüzde neler yapılabileceği konusunda model önerisinde bulunmak olacaktır.

II- Araştırmanın Amacı

Bu çalışmamızın ana amacı karz-ı hasen kültürünün toplumda yaygınlaşmasını sağlamaktır. Bu ana amacın altındaki alt amaçlar ise karz-ı hasen müesseselerinin tarihi gelişimini ve temellerini ortaya koymak, bu müesseselerin yerine getirdiği işlevleri tartışmak ve karz-ı hasen müesseselerinin günümüz insanının ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi için öneriler sunmaktır.

Günümüz toplumlarında gittikçe yaygınlaşan faizli borç alışverişinin önüne geçilebilmesi için toplumun inançlarına uygun iktisâdî ve sosyal müesseselerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu konuda İslam iktisadının elindeki en etkili aracın “karz-ı hasen” olduğu düşünülmektedir. İnsanların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak İslam iktisadı ilkelerine uygun bir şekilde işletilecek karz-ı hasen müesseselerinin iktisâdî ve sosyal hayata önemli etkileri olacaktır. Bu müesseselerin yaygınlaşması ve sağlıklı bir şekilde işletilmeleri sayesinde bireyler inançlarına uygun finansman sağlayarak ihtiyaçlarını giderecek, gelir dağılımı adaletinin tesisi hızlanacak, mâlî kaynaklı sınıf oluşumunun ve toplumsal çatışmaların önüne geçilecektir. Karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşması ile bu erdemli davranışın toplumda cazip hale gelmesi de sağlanmış olacaktır.

III- Araştırmanın Yöntemi

İlk önce konumuzla alakalı ayet ve hadisler taranarak, konu ile ilgili tefsirler ve hadis şerhleri, bu alanda yazılan kitap, tez, makale gibi akademik çalışmalar incelenmiştir. Literatür taramasının ardından ele alınacak konunun detayları belirlenmiş ve önceki çalışmalarda ele alınmayan ya da daha az değinilen konular üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Gerektiğinde konu ile ilgili tarihi eser incelemesi, mülâkat, fotoğraf çekimi, yazılı ve görsel arşiv araştırması yapılarak materyal toplama yoluna gidilmiştir. Toplanan veriler analiz edilerek sınıflandırılmış ve tezin yazımına geçilmiştir.

Tezin daha geniş kesimler tarafından kolaylıkla anlaşılması amacıyla yazım dilinde teknik terimlerden ziyade halk arasında yaygın kullanılan ve aynı anlamı ifade eden kelimeler tercih edilmiştir. Ayrıca fikhî tartışmaların detaylarına girilmeden uygulamaya yönelik genel kabul gören hususlara yer vermeye özen gösterilmiştir.

Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada İslam İktisadı'nın tarihsel gelişimi çerçevesinde karz-ı hasen müesseselerinin geçirdiği dönüşüm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, günümüzdeki karz-ı hasen algısının geldiği noktadan hareketle, ayet ve hadislerde karz-ı hasenin ifade ettiği daha geniş anlamlara da vurgu yapılarak bu müesseselerin kapsamı ifade edilmeye çalışılmıştır.

IV- Konuyla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Bu alanda ülkemizde daha önceden yayımlanmış, konumuza değinen veya konumuzla ilgili bir bölüme yer veren doktora ve yüksek lisans tezleri, çalıştay bildirilerinin derlendiği bir kitap ile Psikiyatrist Hamdi Kalyoncu tarafından kaleme alınan bir eser mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kaya, Süleyman (2007). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazar ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Salih, Cengizhan (2014). *Sosyal Politika Kurumu Olarak Karz-ı Hasen: Sosyal Bankacılık Modeli Önerisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
3. Kalyoncu, Hamdi (2014). *Karz-ı Hasen-Allah İçin Borç Vermek*. İstanbul: Marifet Yayınları.
4. Ed. Kaya, Süleyman - Özdemir, Mücahit - Genç, Abdullah Talha (2019). *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
5. Canbaz, Muhammet Fatih (2019). *İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
6. Nerkiz, Mehmet (2019). *İslâm Fıkında Borç/Karz Akdi ve Yükümlülükleri*. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
7. Genç, Abdullah Talha (2019). *Türkiye’de Karz-ı Hasen Sandık Uygulamaları: Nitel Bir Araştırma*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
8. Karaçam, Ayşe (2020). *İslam Hukuku’nda Karz Akdi ve Bazı Günümüz Uygulamaları*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
9. Bayramoğlu, Sümeyra (2020). *Sosyal Sorumluluk Bağlamında Karz-ı Hasen*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
10. Kahrıman, Elif (2020). *İslam Hukukunda Günümüz Mikro Kredi Yerine Karz-ı Hasen*. Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bu alanda yurt içi ve yurt dışı uygulama örnekleri de bulunmakta olup; bu örneklerin bir kısmına ilerleyen bölümlerde yer verilecektir. Çalışmamızda karz-ı hasenin ifade ettiği kavramlar daha geniş bir çerçevede ele alınarak karz-ı hasen müessesesinin tarihi köklerine inilmeye, tarihsel süreç içerisindeki uygulama örneklerinin irdelenmesine ve bu müesseselerin yerine getirdiği işlevler üzerinde

durulmaya çalışılacak, sivil toplum kuruluşları üzerinden hayata geçirilebilecek model önerisi ile çalışma sonuçlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İKTİSADI VE KARZ-I HASEN

1.1. İslam İktisadı'nın Tarihsel Gelişimi

İslam iktisadının başlangıç noktası konusunda bilim adamlarının farklı görüşleri mevcuttur. İslam iktisadının teorik temellerinin, Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinin nazil olmaya başlaması ile atıldığı kabul edilebilir. Vahiy yoluyla Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) inen Allah'ın kelamı Kur'an ve onun uygulamalarını ve izahlarını içeren Sünnet, çeşitli durumlarla ilgili pek çok iktisâdî ilke ve esasları barındırmaktadır.¹ Mekke'den Medine'ye hicretin (Miladi 622) ardından kurulan İslam Devleti ile iktisâdî ve sosyal hayattaki kurumsallaşma ve uygulamaya yönelik somut örnekler İslam âlimlerinin hareket noktası olmuş ve bu öğretiler değişen tarihsel ve ekonomik şartların problemlerini çözmek için kullanılmıştır.²

İktisâdî fikirler, özellikle de Yunan filozofların fikirleri, İslam'ın gelişinden önce de mevcut olup geleneksel iktisadın kaynağı olarak düşünülmektedir. Ancak, İslam iktisadı düşüncesi, oluşum döneminde, Kur'an, sünnet ve sahâbîlerle onların öğrencilerinin uygulama örnekleriyle şekillenmiştir. Hicri 2. yüzyıl ile başlayan tercüme döneminde, klasik eserler ve özellikle de derlenmiş Yunan fikirleri Arapça'ya çevrilmiş ve İslam âlimleri bu fikirleri öğrenmiştir. Müslüman filozoflar, ekonomi (oikonomia) üzerine olan bilimsel eserleri İlm-i Tedbir-i Menzil (ev yönetim bilimi) olarak tercüme etmiş; ancak bu ilmi, piyasa, fiyat, arz ve talep gibi makroekonomik düzeyde de ele almışlardır. Hicri 6. yüzyılla başlayan yeniden tercüme ve aktarma döneminde ise genel İslam bilimlerinin ve Müslüman âlimlerin

¹ Abdul Azim Islahi, *Müslümanların İktisadi Düşünce ve Analize Katkıları*, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, s.13.

² Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2016, s.116.

Yunan felsefesine olan katkı ve yorumları Latince'ye ve diğer Avrupa dillerine çevrilmiştir.³

Sosyal bilimler tarihi konusundaki araştırmaların İslâmî dönem atlanarak ya da yeterince dikkate alınmayarak yapılması, bilim tarihi konusunda ihtilafların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu ihtilafların en önemli nedeni antik Yunan felsefesinden doğrudan doğruya Avrupa bilim tarihine geçilmesidir.⁴ Bu yanılığa düşen bazı Batılılar, İslam medeniyeti tarihi boyunca iktisâdî düşünce alanında herhangi bir düşünce ekolünün oluşmadığını ileri sürmektedir.⁵ İslam medeniyeti Çin, Hint, Sasani ve Bizans medeniyetlerinden önemli ölçüde yararlanmış ve Schumpeter'in öne sürdüğü "Great Gap" (Büyük Boşluk 774 - 1274) süreci boyunca sosyal ve iktisâdî alanda entelektüel faaliyetlere zengin katkılar yapmıştır. Skolastiklerin de Müslüman düşünürlerin yaptığı katkılardan önemli ölçüde etkilendikleri söylenmektedir.⁶ Durant 1950'de yayınladığı "Medeniyetin Öyküsü" isimli eserinde Arapça'dan Latinceye yapılan çevirileri İslâmî düşüncenin zenginliklerinin Hristiyan Batıya aktığı bir dönem olarak nitelendirmiştir.⁷ Ayrıca Batı Rönesansı'ndan önceki dönemin "tercüme çağı" olarak isimlendirilmesi bu etkinin önemli bir göstergesidir.⁸

Dünyadaki ekonomik dengeler 15. yüzyılın sonlarıyla birlikte kökten sarsılmıştır. Avrupa ülkelerinin ekonomik olarak güçlenmeye başlaması, sosyal ve iktisâdî hayattaki değerleri de değiştirip dönüştürmüştür. Batı dünyasının pratik ve zihinsel anlamda yaşadığı değişim, sadece Doğu ve onun temsil ettiği değerlerden değil, iktisâdî hayatlarında ahlâka çok önem veren Antik Yunan düşünürleri ve Orta Çağ skolastiklerinden de kopuşu beraberinde getirmiştir. 16. ve 17. yüzyılda başlayan bu kopuş, Batı'nın dünya üzerindeki hâkimiyetini de pekiştiren sanayi

³ Islahi, a.g.e., s.14-21.

⁴ Sabri Orman, *Gazâli, Adalet ve Sosyal Adalet*, İstanbul: İktisat Yayınları, 2018, s.12.

⁵ Cengiz Kallek, *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s.5.

⁶ Ömer Chapra, *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim / İslam Ekonomisi Nedir ve Nasıl Gelişmiştir*, Çev., Ragıp Abdullahoğlu, İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları:2, 2017, s.111.

⁷ Durant'tan akt. Islahi, a.g.e., s.22.

⁸ Myers'ten akt. Islahi, a.g.e., s.22.

devrimi ve sonrasındaki teknolojik, ekonomik, siyasi ve kültürel değişmelerle güçlenerek devam etmiştir.⁹

İslam iktisâdî düşünce tarihiyle ilgili çalışmalarda 15. yüzyıldan sonraki dönem büyük oranda keşfedilmemiş olarak durmaktadır. Bu literatür boşluğu İslam iktisâdî düşünce tarihi alanında önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalarda İbn Haldun, İbn Teymiyye, Gazali gibi birkaç âlim üzerinde yoğunlaşmış; çalışma alanı, Ortadoęuyla sınırlandırılmıştır. Endülüs, Batı Afrika, Osmanlı, İran, Güneydoğu ve Uzakdoęu Asya âlimleri üzerine yeterli araştırma yapılmamıştır.¹⁰ Bu döneme ve öncesine yönelik İslam âlimleri ve ülkeleri nezdinde yapılacak çalışmalarla Müslüman düşünürlerin iktisâdî düşünce tarihine katkıları ve yaşanan iktisâdî olayların tüm detaylarıyla gün yüzüne çıkarılması gerekliliği bulunmaktadır.

İslam iktisadının fıkıh ilmiyle çizilen teorik çerçevede ele alınması gerekliliği nedeniyle, İslâmî ilimlerin tarihsel gelişimi sürecinde, iktisâdî konuların çoğunlukla fıkıh ilmi içerisinde yer aldığı görülmüştür.¹¹ İslam iktisadının, İslam inancının, ilim ve irfan çevresinin, tarihinin ve fikhinin belirlediği bir bilgi dalı olarak ele alınması; fikhî eserler yanında İslam toplumlarının tecrübelerini yansıtan tarih ve siyaset eserlerinden de istifade edilmesi gerekmektedir. İslam iktisadının varlığından bahsedilebilmesi için sağlıklı bir tarihi temele dayandırılması hayâtî öneme sahiptir.¹² İslam iktisadının tarihi temellerine inildikçe karşımıza müşahhas örnekler, zengin bir kültürel miras çıkmaktadır. Bu nedenle İslam iktisadı tarihinin sadece iktisâdî düşünce tarihi olarak ele alınmaması, iktisâdî olaylar tarihi olarak da

⁹ Abdul Azim Islahi, *İslam İktisat Düşüncesi ve Kurumları (16. Yüzyıl)*, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, s.ix-x (Takdim Yazısı – Doç. Dr. Kadir Yıldırım).

¹⁰ Abdul Azim Islahi, *İslam İktisat Düşüncesi: Birikim ve Yönelim / İslam İktisadi Düşünce Tarihindeki Araştırmaların Otuz Yılı: Değerlendirme ve Gelecek Yönelimleri*, Çev., Sercan Karadoęan, İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları:2, 2017, s.49 -52.

¹¹ Necmeddin Kızılkaya, *İslam İktisadi Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülahazalar*, 2017, <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/06/09/islam-iktisadi-calismalarinda-yontem-uzerine-bazi-mulahazalar/> (Erişim: 12 Mart 2020).

¹² Ahmet Tabakoğlu, *Bir Bilim Olarak İslam İktisadi*, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Yıl:2010, Sayı:16, s.12.

incelenmesi ve İslam'ın kendine özgü iktisâdî işleyişinin ortaya konması gerekmektedir.¹³

İslam iktisadî çalışmaları konusunda 1976 yılında Mekke'de düzenlenen "I. Milletlerarası İslam İktisadî Konferansı" dönüm noktası olmuştur. Türkiye dâhil çeşitli İslam ülkelerinden iki yüzün üzerinde ilim adamının katıldığı konferansta alınan karar ile 1977 yılında Cidde Kral Abdülaziz Üniversitesi'ne bağlı "İslam İktisadını Araştırma Dünya Merkezi" kurulmuş ve kurumsallaşma yolunda ilk adımlardan biri atılmıştır. Bu yıllardan sonra İslam iktisadî alanında yapılan çalışmalar ve kurulan müesseselerin sayısı hızla artmıştır. Ülkemizde de İslam iktisadî alanında lisans ve lisansüstü eğitimler vermeye başlanmıştır.¹⁴

1.2. İslam İktisadî'nin Amaç ve Araçları

İktisat kelimesi; "*dengeli, mutedil olmak*" anlamlarına gelen Arapça kökenli "*kasd*" kelimesinden türemiştir. Haddi aşmama, aşırılıklardan uzak olma; tasarruf etme, gelir ve gideri idareli kullanma; bir toplum ve kuruluştaki mal ve hizmetlerin dağıtım ve tüketimine ait hususların bütünü ve bu konularla uğraşan bilim dalı anlamlarına gelmektedir.¹⁵ Bakara Sûresi 143. ayette "*(Ey müslümanlar!) Böylece sizi dengeli (seçkin ve adaletli) bir ümmet kıldık...*" buyrulmakta; ayette geçen vasat (dengeli) ifadesi, orta, ifrat ve tefritten uzak, mûtedil, hayırlı, âdil ve mümtaz gibi "*iktisat*" kelimesiyle benzer anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁶ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) "*İktisatlı davranan fakir düşmez.*" buyurmakta ve geçim sıkıntısı çekmemek için temel ilkeyi ortaya koymaktadır. İktisatlı / dengeli davranmak her zaman tavsiye edilen ve övülen bir husus olmuş, müsrif kişiler ve aşırılığa kaçan davranışlar¹⁷ kınanmıştır.¹⁸ Allah Resûlü'nün (s.a.v.) bir duasında "*Zenginlikte ve fakirlikte orta*

¹³ Sezai Karakoç, *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*, İstanbul: Diriliş Yayınları, 1978, s.8.

¹⁴ Tabakoğlu, a.g.e., s.77-78.

¹⁵ Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, *Kubbealtı Lugatı*, <http://www.lugatim.com/s/iktisat> (Erişim: 13 Mart 2020).

¹⁶ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzül Furkân Tefsirli Kur'an-ı Kerîm Meali*, İstanbul: Server İletişim, 2014, s.21, Bakara 2/143 ve dipnotu.

¹⁷ İsrâ 17/29.

¹⁸ Veli Kayhan, *Kur'an'a Göre İsrâf ve İktisat*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI, Yıl:2006, Sayı:2, s.188-192; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.I, s.447.

yolu tutmayı isterim.” ifadeleri yer almaktadır.¹⁹ Bu duadan, zenginliğin ve fakirliğin fitnelerinden korunmak için orta yolu tutmanın yani iktisatlı davranmanın gerektiği anlaşılabilir. Bu bağlamda İslam’ın iktisâdî amacının; itidal üzere hareket eden bireylerle, dünyanın kaynaklarının katılım ve dayanışma esaslı düzenlenmesi ve bu sayede sosyal adaletin tesis edilerek toplumun refahının artırılması olduğunu söyleyebiliriz.²⁰

İktisat, inanç ve kültür temeli üzerine inşa edildiğinden İslam inancına dayanmayan iktisâdî yaklaşımlar İslam ülkelerinin sorunlarına çözüm getirememişlerdir. İslam’ın iktisat anlayışının bireysel değil, toplumsal eğilimlere sahip olması nedeniyle kendi faydasını maksimize etmeye çalışan insan tipi İslam’ın savunduğu değerlerle uyuşmamaktadır. İslam iktisadı, gücünü ahlâktan alan özgün bir yapıya sahip, kâr ve fayda maksimizasyonu hedefinden önce insanın dünyevî ve uhrevî saadetini temin etme amacına yöneliktir.²¹ İslam iktisadının elinde bu amaçları gerçekleştirebilecek özgün araçlar bulunmaktadır.

İslam’ın amelî hükümlerinin bölümlerinden olan ibâdât ve muâmelât²² alanlarında âlimler tarafından ele alınan, iktisâdî ve sosyal hayatı tanzim eden araçlar ortaya çıkmıştır. İslam hukuku kurallarına göre şekillenen bu araçlar arasında; ticârî hayata ilişkin bey’, sarf, selem, istisnâ’, icare, kefalet, havale, rehin gibi akitler; emval, vücut, a’mal, mufavada, inan, mudarabe, müzaraa, müsakat gibi ortaklık türleri ile hibe, umra, rukba, kitabet, vedia, ariyet, karz, tekafül gibi hem sosyal hem iktisâdî hayatı ilgilendiren akitler²³ ve İslam’ın beş şartından biri ve aynı zamanda bir vergi türü olan zekât müessesesi sayılabilir. Diğer başlıca vergi türleri ise cizye, harac, gümrük, ganimet, veraset ve olağanüstü vergiler olarak zikredilebilir.²⁴ Bunlara ilaveten fitre, fidye, adak, kefarete ve tatavvu (gönüllü bağış) olarak

¹⁹ Server Yayınları, *Âyet ve Hadislerden Dua Okumaları*, İstanbul: Server İletişim, 2016, s.47; Nesâî, “Sehv”, 62, r. 1305; Ahmed b. Hanbel, IV, 264, r. 18325.

²⁰ Khan’dan akt. Valentino Cattelan, *İslam İktisadı ve Piyasa / Piyasa İktisat Teorisinde Adalet, Kimlik ve Çoğulculuk*, Çev., Hilal Kına, İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015, s.42.

²¹ Tabakoğlu, a.g.e., s.537-538.

²² Geniş anlamıyla fikhın ibadetler dışında kalan kısmını, dar anlamıyla daha çok mal varlığına ilişkin hükümleri ifade eden terim. (TDV İslam Ansiklopedisi, Bilal Aybakan, “Muamelat” maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muamelat>, Erişim: 6 Aralık 2019).

²³ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, Konya: Tekin Kitabevi, 2014, s.xii-xvi.

²⁴ Tabakoğlu, a.g.e., s.369-390.

isimlendiren sadaka türlerinin²⁵ ve kurban ibadetinin sosyoekonomik hayatı düzenlemede önemli bir yeri vardır.

İslam iktisadının araçları hayatın sadece bir yönüyle ilgilenmemekte, çok yönlü etkiler barındırmaktadır. Örneğin zekât, hem bir ibadet, hem bir mâlî araç, hem de bir sosyal kurum özelliği taşımaktadır. İslam, insanı ekonomik eşya ve makine durumuna indirgmeden, hayata yön ve anlam verecek şekilde üretim ve tüketim planlarını yapmaktadır. “İslam, insanı ekonomiye değil, ekonomiyi insana bağlamıştır.”²⁶ denilmektedir. Buradan, insana verilen nimetlerin emanet olduğu bilinciyle hareket edilerek bu nimetlerin amacı doğrultusunda hakkaniyetli bir şekilde kullanımının öngörüldüğü, aşırılıklardan uzak, toplumsal ve çevresel faktörlerin göz önünde bulundurulduğu, insan merkezli bir iktisâdî düşünce hedeflendiği anlaşılmaktadır.

1.3. Ayet ve Hadislerde Karz-ı Hasen Kavramı

Kur’ân-ı Kerîm’in müminleri teşvik ettiği yardımlaşma ve dayanışma şekillerinden birisi olan karz-ı hasen, Medine’de nazil olan altı farklı ayette zikredilmektedir.²⁷ Ayetlerde “Allah’a güzel bir borç vermek” şeklinde mecazen kullanılan karz-ı hasen ifadesi ile Allah yolunda hâlisâne bir şekilde sarf edilen varlıklar ve Allah rızasından başka bir menfaat beklenmeden verilen borç kastedilmektedir.²⁸ Allah (c.c.) böyle bir ifade kullanarak kullarını hayırlı işlere, yardımlaşma ve dayanışmaya teşvik etmekte; dininin yayılması için infakta bulunan ya da insanların sıkıntılarının giderilmesi için onlara borç veren yardım sever

²⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, Ali Duman, “Sadaka” maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka> (Erişim: 6 Aralık 2019).

²⁶ Karakoç, a.g.e., s.27-28.

²⁷ Bakara 2/245, Mâide 5/12, Hadîd 57/11, Hadîd 57/18, Teğâbün 64/17, Müzzemmil 73/20.

²⁸ Karz-ı hasen (güzel bir borç): Karşılığını Allah’tan bekleyerek, malın iyisinden, helalinden gönül hoşluğu ile gösterişsiz olarak Allah yolunda vermektir. Bu da Allah’a vermek gibidir (Beydâvî). Sırf Allah rızası için darda kalmış müslümana borç vermek veya tahsilinde kolaylık sağlamak da böyledir. Ebû Dahdâh (r.a.), “Ey Allah’ın Resûlü! Allahu Teâlâ bizden ödünç mü istiyor?” dedi. O da, “Evet” diye cevap verdi. Bunun üzerine, “Elini bana ver.” dedi. Resûlullah (s.a.v.) da elini ona uzattığında elini tutup dedi ki: “Ben bahçemi Rabbime ödünç verdim.” Ebû Dahdâh’ın bahçesinde 600 hurma ağacı bulunuyordu. Hanımı ve çocukları orada oturuyorlardı. Ebû Dahdâh gelip onlara, “Artık buradan çıkın, ben onu Rabbime ödünç verdim.” dedi. Kadının sözü ancak “Bu alışverişin hayırlı olsun.” demek oldu. Çocuğunu ve eşyasını taşıdı. Resûlullah (s.a.v.), “Ebû Dahdâh’ın cennette kocaman dalları olan hurma ağaçları var.” buyurdu. (İbni Kesîr (Çetiner), XIV, 774) (Feyizli, a.g.e., s.537, Hadîd Sûresi 11. âyetin açıklaması)

mümine büyük bir şeref bahşedip, onları bu güzel davranışa yöneltmektedir. Materyalist ahlâkın yaygınlaşmasıyla Müslümanlar arasındaki bu güzel davranış terk edilmeye başlamış, insanlar bencilleşme, mal biriktirme ve faiz tuzağına düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır.²⁹

“*Karz*” kelimesi lügat manası olarak “*kesmek*” anlamına gelmekte, kişinin kendi malından kesip ayırarak vermesi nedeniyle “*borç*” anlamında kullanılmaktadır.³⁰ Batı dilindeki ödünç verme işlemi ifade eden “*credit*” kelimesi ile Arapça “*karz*” kelimesi arasında etimolojik bağ kuran araştırmacılar da bulunmaktadır.³¹

Dar anlamda, ihlâs ve gönül hoşluğu ile verilen borç olan “*karz-ı hasen*”, helal ve içinde başkalarının hakkını barındırmayan borcu ifade etmektedir. Geniş anlamda “*karz-ı hasen*” için ise Allah yolunda mücâhede ve infak denilmektedir. Bakara Sûresi 245. ayette “*(Haydi) kim var! İsteyene Allah (adın)’a güzel bir borç (faizsiz ödünç) versin de, O da (verdiğini) ona kat kat fazlasıyla artırsın. Allah (imtihan için rızık kimine) daraltır, (kimine) de genişletir.*” buyrulmakta ve rızık verenin, onu daraltıp genişletenin yani mülkün tek sahibinin Allah-u Teâlâ olduğu vurgulanmaktadır. Kulların bu bilinçle hareket etmeleri, imtihan maksadıyla kendilerine bol rızık verilenlerin yine imtihan maksadıyla rızık daraltılanları düşünmeleri gerektiğine işaret edilmektedir. Allah (c.c.) bol rızık verdiği kuldân karz-ı hasen yoluyla verdiğini geri istemekte ve karşılığında dünyada ve ahirette ona kat kat mükâfat vâdetmektedir. Kul cimrilik yaparak aksine bir davranış sergilerse Allah (c.c.) da onun fakirlere davrandığı gibi o kula davranacaktır.³²

Karz-ı hasen, Kur’ân-ı Kerîm’de müstakil olarak ya da namaz, zekât, sadaka gibi ibadetlerle birlikte zikredilmektedir. Geri ödemesi olmayan zekât ve sadaka gibi ibadetlere verilen mükâfatların (karşılığının Allah (c.c.) tarafından kat kat verileceği

²⁹ Komisyon, *Kur’an Yolu Tefsiri*, Ankara: TDV Yayınları, 2016, Cilt:1, s.385-386, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/252/245-ayet-tefsiri> (Erişim: 2 Aralık 2019).

³⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu’l-Beyân Kur’an Meâli ve Tefsiri*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2016, Cilt:2, s.430.

³¹ Abdullah Acar, *I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu “Din, Dil Ve İletişim” / “Dil Ve Medeniyet’ Bağlamında Bazı ‘İslam Hukukuna Ait Kavramlar’ın Batıya Transferi Konusunda Mülâhazalar*”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No:337, 2019, s.589.

³² Bursevî, a.g.e., Cilt:2, s.430-432.

ve bu güzel davranışları yapanların bağışlanacakları), geri ödeme noktasında zekât ve sadakadan ayrılan karz-ı hasen için de verilecek olması dikkate şayandır. Zekât ve sadakada karşı tarafın ihtiyacının karşılanması söz konusu olduğu gibi geri ödemeli olmasına rağmen karz-ı hasende de elindeki imkânı başkasının istifadesine sunma, onun ihtiyacını gidermesine yardımcı olma durumu söz konusudur.

Hadis-i şeriflerde karz-ı hasen verenlere müjdeler verilmekte hatta karz-ı hasenin sadakadan daha faziletli olduğuna vurgu yapılmaktadır. Sadakanın on misliyle, karz-ı hasenin ise on sekiz misliyle mükâfatlandırılacağı belirtilmiştir. Hadis-i şerifte bunun sebebi olarak yoksulun yanında para olduğu halde sadaka istediği, ancak borç isteyen ihtiyacı sebebiyle talepte bulunduğu ifade edilmektedir.³³ Buradan karz-ı hasenin sadakaya göre daha işlevsel olduğu, genellikle insanların tanıdığı bildiği kişilere borç veriyor olması nedeniyle yakın çevresi ile kişinin arasındaki muhabbeti pekiştirdiği ve kardeşlik bağlarını güçlendirdiği yorumu yapılmaktadır.³⁴

Ayrıca ayet³⁵ ve hadislerde³⁶ darda kalan borçluya borcun sadaka olarak bağışlanmasından da bahsedilmekte, bu da karz-ı hasenin gerektiğinde sadakaya dönüştürülerek ihtiyaç sahibinin rencide edilmeden karz-ı hasen yoluyla sıkıntısının giderilebileceğine işaret olarak değerlendirilmektedir. Karz-ı hasen verilmesi ve geri ödenmesi süreci ile ilgili detaylar “Âdâb” bölümünde ele alınacaktır.

³³ “Mîrac gecesinde Cennet’in kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: ‘Sadaka, on misliyle mükâfatlandırılacaktır. Ödünç para ise on sekiz misliyle...’ Ben: ‘Ey Cibrîl! Ödünç verilen şey, niçin sadakadan daha üstün oluyor?’ diye sordum. Cebrâil -aleyhisselâm-: ‘Çünkü yoksul, (ekseriyetle) yanında az-çok para bulunduğu halde sadaka ister. Borç isteyen ise, ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur.’ cevabını verdi.” İbn-i Mâce, *Sadakât*, 2431; Osman Nuri Topbaş, *Merhamet ve Karz-ı Hasen (Güzel Borç)*, Şebnem Dergisi, Mayıs 2019, Sayı:171, <https://www.osmannuritopbas.com/merhamet-ve-karz-i-hasen-guzel-borc.html> (Erişim: 7 Kasım 2020).

³⁴ Mahmud Esad Coşan, *Zekât, Sadaka, Borç*, 1 Aralık 1995 Cuma Sohbeti, <http://iskenderpasa.com/6DFFA65B-F5F8-47DE-8D8D-87D0E0ADEE2B.aspx> (Erişim: 7 Kasım 2020).

³⁵ Bakara 2/280.

³⁶ Ebû Hüreyre’den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim darda kalan borçluya zaman tanırrsa yahut (alacağını tamamını veya bir kısmını) borçluya bağışlarsa, Allah onu, başka hiçbir gölgenin (himayenin) olmadığı kıyamet gününde kendi arşının gölgesinde (himayesinde) gölgelendirecektir.” (Tirmizî, *Büyû*, 67; Müslim, *Zühd*, 74; Nevevî, *Riyâzü’s-Sâlihîn*, Cilt:2, s.551)

1.4. Karz-ı Hasen Âdâbı

Karz-ı hasenin uygulanma sürecinde ayet ve hadislerde belirtilen usule dikkat edilmesi, taraflar arasında nizâyâ mahal verecek durumların en aza indirilmesi gerekmektedir. Günümüzde gittikçe karmaşıklaşan borç-alacak ilişkilerinin sağlam bir temel üzerine inşa edilecek karz akidleri ile tesis edilmesi, faize düşme tehlikesini ve anlaşmazlıkları azaltacak, anlaşmazlık durumlarında İslam âlimlerinin bu alandaki içtihatlarına başvurulacaktır.

AAOIFI (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions - Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu) standardına göre “*Piyasada emsali bulunan standart bir malın (misli) mülkiyetini, emsalini daha sonra iade etme yükümlülüğünü üstlenen kişiye devretmektir.*”³⁷ şeklinde tarif edilen karz akidinde borçludan borcun aslının geri ödenmesi istenmektedir. Borç verme karşılığında borçludan herhangi bir menfaat beklenmemektedir. Çünkü menfaat içeren borçlar faizli işlem hükmünde görülmüştür.³⁸ Bu bağlamda, sağlıklı bir akit yapılması ve taraflar mağdur olmayacak şekilde akdin sonuçlanması için dikkat edilmesi gereken hususlara başlıklar halinde değinilecektir.

1.4.1. Borcun Kayıt Altına Alınması

Müdâyene (karşılıklı borçlanma)³⁹ ayeti olarak bilinen Kur’ân-ı Kerîm’in en uzun ayetinde ve devamındaki ayette karz akdi yapılırken dikkat edilecek hususlar belirtilmektedir.⁴⁰ Faizi haram kılan ayetlerin peşi sıra gelen borçlanma ayetleri ile Allah (c.c.) meşru akitler yapmak suretiyle borçlanmayı helâl kıldığını bildirmiş, faiz yasağının faizsiz borçlanmayı kapsamadığını bu şekilde vurgulamıştır. Borç-alacak ilişkisinde en önemli konu borcun zamanında ve eksiksiz olarak ödenmesi olduğundan, müdâyene ayetinde hem unutmayı hem de borcun reddedilmesini önleyecek şahit bulundurma, senet yapma, teminat alma gibi tedbirlerden

³⁷ AAOIFI, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu, *Faizsiz Finans Standartları*, TKBB Yayınları, 2018, Standart 19, s.512.

³⁸ Çeker, a.g.e., s.220.

³⁹ Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, *Kubbealtı Lugatı*, <http://www.lugatim.com/s/müdayene> (Erişim: 13 Mart 2020).

⁴⁰ Bakara 2/282-283.

bahsedilmiştir. Dört mezhep imamının da içinde bulunduğu çoğunluk ulemaya göre borcu güvence altına almak için öngörülen bu tedbirleri ihtiva eden emirler tavsiye niteliğinde olup, yapılırsa daha iyi olacağına dair hüküm getirilmiştir.⁴¹ Diğer taraftan borçlanma işlemlerinin şahitler huzurunda yazılı olarak yapılmasının, İslâmî prensiplere göre yürürlüğe giren ve borç alışverişini güvence altına almayı sağlayan bir tür noterlik uygulaması mahiyetinde olduğu söylenebilir.⁴²

Yolculukta borcun kayıt altına alınamaması durumunda borçludan paraya çevrilebilecek bir malın rehin olarak alınabileceğine dair ayette, borçlu tarafından rehin verilen mala rağmen borçlunun borcunu tastamam ödemesine ve karşılıklı güven duygusunun sarsılmamasına vurgu yapılmaktadır.⁴³ Alacağı teminat altına alan işlemlerden biri olan borçludan rehin alınmasının sadece yolculuk haline özgü olmadığı Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) uygulamalarından⁴⁴ anlaşılmaktadır. Rehin dahi alınsa kişilerde emanet duygusu ve sorumluluğunun gelişmesi ve anlaşmazlığa sebebiyet verilmeden borcun tastamam ödenerek karz-ı hasen sürecinin neticelendirilmesi gerekmektedir. Bahse konu Bakara Sûresi 283. ayette şahitliğin gizlenmemesi de emredilmekte, buradan kul haklarının zayi olmaması ve adaletin tesisini için şahitlerin kendilerinden talep edilmese bile ilgili makamlara gelerek bildiklerini aktarmalarının gerekli olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

1.4.2. Borcun Tahsilinin Kolaylaştırılması

Ayet ve hadislerde tavsiye edilen bir diğer husus borcun tahsilinin kolaylaştırılması yönündedir. Kur'ân-ı Kerîm'de "*Eğer (borçlunun eli) darda ise, genişlik vaktine kadar bekleyip ona mühlet verin.*"⁴⁶ buyrulurken, alacaklının zor durumda olan borçluyu sıkıştırıp bunaltmaması, ona ilave zaman ve imkân tanınması öğütlenmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.), borcunu ödeyemeyecek durumda olan

⁴¹ Komisyon, a.g.e., Cilt:1, s.446-448 (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/289/282-ayet-tefsiri>), Erişim: 2 Aralık 2019).

⁴² Feyizli, a.g.e., s.47, Bakara, 2/282 ve açıklaması.

⁴³ Bakara 2/283.

⁴⁴ Hz. Âişe (ra) şöyle demiştir: "Resûlullah vefat ettiği zaman zırhı, otuz ölçek arpa karşılığında bir Yahudi'de rehin bulunuyordu." (Buhârî, Cihâd, 89; Müslim, Müsâkât, 124; Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:1, s.466)

⁴⁵ Komisyon, a.g.e., Cilt:1, s.449-450 (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/290/283-ayet-tefsiri>), Erişim: 2 Aralık 2019).

⁴⁶ Bakara 2/280.

borçluya genişlik vaktine kadar zaman tanıyan ya da onun borcunu silen alacaklının, bu güzel davranışı nedeniyle kıyamet günü sıkıntılarından kurtulacağını müjdelemiştir.⁴⁷

Başka bir hadiste ise alışverişte ve borç ödemede müsamahalı davranmanın Allah (c.c.) tarafından sevilen bir davranış olduğu belirtilmektedir.⁴⁸ Ayrıca, alacağını tehir eden Müslüman kişiye her gün için bir sadaka sevabı verileceği Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından bildirilmektedir.⁴⁹

Borcun tahsilinin kolaylaştırılması yönündeki bu tavsiyeler, insanlar arası ilişkilerin zedelenmemesi için borç-alacak ilişkisinde sergilenmesi gereken erdemli davranışların numuneleridir. Bu örnekler ışığında, günümüz toplumlarındaki faizli borç alışverişlerinin ve borcun ödenmesinin gecikmesi halinde katlanarak artan faiz yükünün ne kadar erdemden yoksun bir eylem olduğu daha iyi görülmektedir. Günümüzde yapılan faizsiz borçlanmaların ise ekseriyetle altın ve döviz üzerinden yapılması ve bunların fiyatlarındaki beklenmedik artışlar, borçluları zor durumda bırakmaktadır. Bu tür durumlarda alacaklıların alacağının bir kısmını silme yoluna gitmesi, hem borçlunun borç yükünü hafifleterek onu borcunu ödeme noktasında motive edecek, hem de alacaklının âyet ve hadislerde geçen müjdelere nâil olmasına vesile olacaktır. Ayrıca bu şekilde davranılması borç-alacak ilişkilerinin daha sağlıklı işleyişini ve toplumdaki kardeşlik bağlarının güçlenmesini sağlayacaktır.

Zengin olduğu halde borcunu ödemeyi geciktiren kişi ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından kınanmış ve bu durum zulüm olarak nitelendirilmiştir. Ancak alacaklının alacağının ödenmesi konusunda ödeme imkânı daha iyi olan başka birisine havale edilmesi halinde o kişiye başvurulması tavsiye edilmiştir.⁵⁰ İslam hukukunda, borçlu, alacaklı ve borcu üzerine alan kişi arasında yapılan havale akdi

⁴⁷ Ebû Katâde'nin (ra) işittiğine göre Resûlullah (s.a.v.): "Allah'ın kendisini kıyamet gününün sıkıntılarından kurtarmasını isteyen kimse, borcunu ödeyemeyen kişiye ya mühlet versin ya da onun borcunu siliversin." buyurmuştur. (Müslim, Müsâkât, 32; Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:2, s.549)

⁴⁸ Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah, satışın, alışın ve borç ödemenin müsamahalı olanını sever." (Tirmizî, Büyû", 75; Mehmet Emin Özafşar vd., Hadislerle İslam, Ankara: TDV Yayınları, 2013, Cilt:3, s.409)

⁴⁹ Bursevî, a.g.e., s.575.

⁵⁰ Ebû Hüreyre'den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Zengin, borcunu geciktirmesi zulümdür. Biriniz (alacağının ödenmesi için) durumu iyi olan birine havale edildiğinde, ona başvursun." (Buhârî, Havâlât, 1; Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:3, s.195)

bahsinde ele alınan bu durum, asıl borçluyu borçtan kurtarmakta ve borç, havaleyi kabul edene yüklenmektedir.⁵¹ Borcun tahsilinin bu şekilde kolaylaştırılması ve havaleyi kabul eden tarafından borçlunun borç yükünün hafifletilmesi de son derece erdemli bir davranıştır. Günümüz toplumlarında çok az rastlanan bu tür davranışların, karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşması ile artması beklenmektedir. Karz-ı hasen konusunda farkındalık oluşması halinde insanlar bu güzel davranışın sevabından istifade etmek için varlıklarının bir kısmını karz-ı hasen vermeye ayıracaklardır.

1.4.3. Borcun En Güzel Şekilde Ödenmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de, verilen sözün sorumluluk getirdiği ve yerine getirilmesinin gerekliliğine değinilmiş;⁵² iyi ve erdemli (muttakî) kişilerin vasıfları arasında, ahitleştiklerinde sözlerini yerine getirmeleri de sayılmıştır.⁵³ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hutbelerinde "*Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur; ahde vefa göstermeyenin ise dini yoktur.*" buyurduğu rivayet edilmekte ve sözün yerine getirilmesinin ne derece önemli olduğu açıkça dile getirilmektedir.⁵⁴

Karz akdinde, tarafların birbirlerinin mağduriyetine sebebiyet vermemeleri için ahitlerini zamanında ve tastamam yerine getirmeleri gerekmektedir. Allah Resûlü (s.a.v.) iade etme niyetiyle borç alan kimseye bir melek tayin olunacağını ve bu meleğin o kişiyi borcunu ödeyinceye kadar koruyacağını ve ona dua edeceğini bildirmiştir.⁵⁵ Ayrıca, "*Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir.*" şeklinde buyurmuş, daha önce kendisinden yarım ölçek yiyecek aldığı bir adam borcunu almaya geldiğinde ona bir ölçek olarak geri ödeme yapmış, "*Bu yarım vesk senin alacağın, bu yarısı da benden sana (hediye).*" diyerek açıklamada bulunmuştur. Buradan, kişinin borcunu ödedikten sonra daha önceden belirlenmiş bir şarta bağlı olmaksızın hediye vermesinde sakınca olmadığı anlaşılmaktadır.⁵⁶ Alacaklının zor duruma düşmemesi ve anlaşmazlığa sebebiyet

⁵¹ Çeker, a.g.e., s.149.

⁵² İsrâ 17/34.

⁵³ Bakara 2/177.

⁵⁴ Özaşar vd., a.g.e., Cilt:3, s.293.

⁵⁵ Bursevî, a.g.e., s.576.

⁵⁶ Özaşar vd., a.g.e., Cilt:4, s.374-375.

verilmemesi için zamanında ve eksiksiz olarak yapılacak borç ödemesi, hem sosyal ilişkilerin zedelenmesini önleyecek hem de iktisâdî hayatın nizamının aksamasına mânî olacaktır.

1.4.4. Vefat Edenin Borçlarının Ödenmesi

Borçlu olduğu halde ölenlerin durumu konusunda Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) sözleri ve uygulamaları dikkat çekmektedir. Allah Resûlü (s.a.v.), cenaze namazı kıldırılacak kişinin öncelikle borcu olup olmadığını sorgulamış, ölen kişinin bu borcu kapatacak kadar mal bırakması ya da onun borcunu ödemeyi taahhüt eden birinin çıkması hâlinde cenaze namazını kıldırılmıştır. Aksi durumda namaza iştirak etmeyerek, kul hakkını geciktirmeden ödemenin ve Allah'ın huzuruna borçsuz bir şekilde çıkmanın gereğine işaret etmiştir.⁵⁷ Allah yolunda şehit olan kişinin bile borçlarının silinmeyeceği hakkındaki sözleri ise konunun ehemmiyetini pekiştirmektedir.⁵⁸

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) *“Veren el üstündür. Vermeye, geçimini sağlamakla yükümlü olduğun kimselerden başla. Annene, babana, kız ve erkek kardeşlerine yardım et, sonra yakınlık durumuna göre devam et.”* buyurmuş; bu şekilde akrabalık bağlarının kuvvetlenmesi için maddî yardımlarda akrabalara öncelik verilmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu bağlamda kişinin işlediği suçun diyetini verme ya da öldüğünde borçlarını ödeme sorumluluğu da en yakınlarından başlamak üzere o kişinin akrabalarına aittir. Vefat edenin varsa borçlarının bir an önce kapatılması, onun âhiret saadeti ve alacaklıların mağdur edilmemesi için son derece önemlidir.⁵⁹

İnsanların âhiret hayatında borçları yüzünden sıkıntı çekmemeleri için borçlarını ve onların ne şekilde ödenebileceğini vasiyetlerinde belirtmeleri, kendilerinin ve toplumun yararına olacaktır. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) vasiyet etmeyi teşvik etmiş, *“Vasiyet edecek (değerli) bir şeyi bulunan Müslüman'ın, vasiyeti yanında yazılı durmadan iki gece geçirmesi uygun olmaz.”* buyurmuştur.

⁵⁷ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:2, s.239.

⁵⁸ “Allah yolunda şehit olmak, borç dışındaki bütün günahlara kefâret olur.” (Müslim, İmâre, 120; Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:2, s.516.)

⁵⁹ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:3, s.104.

Hadis-i şerifte yapılan “vasiyetin yazılması” tavsiyesinin yerine getirilmesi, kişinin ölümü daima hatırında tutmasını, vefatından sonra geride bıraktıkları ile hayırlı işlerin yapılmasını, üzerindeki emanetlerin ve borçların vefat etse dahi sahiplerine ulaştırılmasını, bu şekilde borçlarından arınarak Allah’ın (c.c.) huzuruna çıkmasını sağlayacaktır.⁶⁰

1.4.5. Ağır Borç Yükünden Sakınılması

Peygamber Efendimiz (s.a.v.), borçlanan kişilerin yaşayabileceği sıkıntılardan dolayı ağır borç yükü altına girmekten Allah’a sığınmış ve ağır borç yükü altında ezilen ashabına tavsiyelerde bulunmuştur. Ensardan Ebu Ümame’ye sabah ve akşam “Allah’ım! Gam ve kederden sana sığınırım, çaresizlik ve tembellikten sana sığınırım, korkaklık ve cimrilikten sana sığınırım, ağır borç altında kalmaktan ve güç sahibi olan kişilerin zulmüne uğramaktan sana sığınırım.” cümlelerini söyleyerek Allah’a sığınmasını öğütlemiştir.⁶¹ Diğer taraftan Allah Resûlü (s.a.v.) de zaman zaman maddî sıkıntıya düşerek borçlanmıştır. Bir Yahudi’den bedelini daha sonra ödemek üzere aldığı yiyecek karşılığında ona zırhını rehin bıraktığı bilinmektedir.⁶² Başka bir vakada ise Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) sahabiden bir deve borç aldığı ve borcunu daha değerli bir deve ile ödediği görülmektedir.⁶³ O’nun örnek yaşantısından anlaşıldığı üzere kendisi zarûrî ihtiyaçlarını karşılamak üzere borçlanma yoluna gitmiş, zarûrî ihtiyaçların dışında kalan ve ödeyemeyeceği ağır borç yükü altına girmemiştir. Ümmetini de ağır borç yükü altına girmekten sakındırmıştır.

1.4.6. Borca Kefil Olma Hususu

Borca kefil olmak konusunda ise Allah Resûlü (s.a.v.) kefilin borçtan sorumlu olduğunu belirtmiş ve kendisinin de borca kefil olduğu zamanlar olmuştur. Kefillik uygulaması ile alacaklı ve borçlu arasında güven ortamı tesis edilmekte ve alacaklının hakkı teminat altına alınmaktadır. Borçlu ise kefil sayesinde ihtiyacı olan borcu alarak sıkıntısını gidermektedir. Karşılıksız bir yardımlaşma şekli olan kefalet

⁶⁰ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:5, s.294.

⁶¹ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:1, s.167-168.

⁶² Özafşar vd., a.g.e., Cilt:5, s.127.

⁶³ Muhammet Fatih Canbaz, *İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi*, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.62.

ile asıl borçlunun sözünü yerine getirememesi durumunda kefil devreye girerek onun sıkıntısını giderecek, alacaklının hakkı teslim edilecektir. Bu şekilde, ortaya çıkabilecek zararların önlenmesi, yaşanabilecek hak kayıpları ve anlaşmazlıklara mânî olunması amaçlanmaktadır.⁶⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kefil olduğu için borç altına giren ve bu borcu ödemek için kendisinden yardım isteyen sahabeden bir zâta, sadaka malından verilmesi için emredeceğini söylemiş ve kefalet üstlenen kişinin borcunu ödeyinceye kadar yardım isteyebileceğini belirtmiştir.⁶⁵ Havale ve kefalet akitleri, karz-ı hasen sürecini kolaylaştıran teberrû (hayır) mahiyetindeki akit türlerindedir. Bu akitler tasadduk etmekten daha faziletli görülmüştür. Havale ve kefalet akitleri ile Müslüman kardeşinin yükünü hafifleten, hem borçluyu hem alacaklıyı rahatlatan kişilere manevî mükâfatlar bahsedileceği açıktır. Burada güven ortamının zedelenmemesi için asıl borçlunun borcunu, kefil olan veya havale edilen kişiye zamanında ödemesi gereklidir.⁶⁶

Kefaletin kötü niyetli insanlar tarafından amacına ve usulüne uygun olmayan şekilde kullanılması durumunda ise bu kişiler cezalandırılmıştır. Arapların saygın kabilelerinden birine mensup olan bir kadın, tanınmış insanların adını kullanarak, zenginlerden borç istiyor ve zamanı geldiğinde borcunu ödemiordu. Alacaklılar bu kadının ismini kullandığı kişilere gidip alacaklarını istediklerinde ise onların hiçbir şeyden haberi olmadıklarını anlıyorlardı. Alacaklılar kadını Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) şikâyet ettiklerinde kendisi bu olayı hırsızlık olarak nitelendirmiş ve kadının cezalandırılmasını emretmiştir.⁶⁷

1.4.7. Borç-Alacak İlişisinde Nezaket ve Ara Buluculuk

Allah için malını veren, başkalarına yardımda bulunan kişilerin karşı tarafı incitmeden ve başa kakmadan vermeleri Kur'ân-ı Kerîm'de tavsiye edilmektedir.⁶⁸ Bu şekilde mallarını Allah yolunda harcayanların mükâfatının 700 kat olacağı, ayette geçen yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan tohum benzetmesinden

⁶⁴ Özaşar vd., a.g.e., Cilt:5, s.149-154.

⁶⁵ Müslim, Zekât, 109; Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:1, s.491-492.

⁶⁶ Rıfat Oral, *Bulûğu'l-Meram Şerhi*, Konya: Esra Yayınları, 2012, Cilt:2, s.324.

⁶⁷ Özaşar vd., a.g.e., Cilt:4, s.412.

⁶⁸ Bakara 2/262.

anlaşılmaktadır.⁶⁹ Aksi durumda ise yapılacak maddî yardımın Allah (c.c.) katında bir değeri olmayacaktır. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de “*Bir tatlı söz ve (bir kusuru) bağışlama, peşinden eziyet (ve mihnet) gelen sadakadan daha hayırlıdır. Allah Ganîdir (bu tür sadakalara ihtiyacı yoktur), Halîm’dir.*”⁷⁰ buyrulmakta; devamındaki ayette ise başa kakarak ve inciterek infakta bulunan kişiler, Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş için malını sarf eden adama benzetilmektedir.⁷¹ Bu benzetmeden de anlaşılacağı üzere usulüne uygun olmadan yapılan ve karşı tarafı inciten maddî yardımların, mânevî yönden kişiye faydası olmayacağı gibi karşı tarafın rencide edilmesinden dolayı mânevî bir sorumluluğu da bulunacaktır.

Karz-ı hasen şeklinde borç alışverişi işlemi aslen bir yardımlaşma ve iyilik olduğundan borç alan kişilerin hem borç alırken hem de bu borcu öderken alacaklıya teşekkür ve dua etmeleri de önem arz etmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) “*Kendisine iyilik yapılan kişi, yapana; ‘Cezâke’llâhu hayran (Allah seni hayırla mükâfatlandırın!)*’ derse, teşekkür borcunu yerine getirmiş olur.”⁷² buyurmakta ve iyilik yapanlara nasıl teşekkür edileceğini bizlere göstermektedir. Başka bir rivayette ise Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kendisinden borç aldığı sahâbîye borcunu ödedikten sonra “*Allah senin için ailene ve malına bereket ihsan eylesin. Borcun karşılığı, onu tam olarak ödemek ve (borç verene güzelce) teşekkür etmektir.*” buyurmuştur.⁷³ Karz-ı hasen alan kişilerin bu iyilikten ötürü karz-ı hasen veren kişiye teşekkür etmeleri, hem sünnete hem de toplumsal ahlâka uygun bir davranış olacaktır.

Günümüzdeki borç-alacak ilişkilerinde görülen yozlaşma nedeniyle alacaklıların da zor durumda bırakıldığı, incitildiği görülmektedir. Karz-ı hasen verene yapılacak geri ödemenin zorlaştırılması, onu rencide edecek şekilde borç ödemesinin yapılması gibi durumlar İslam ahlâkıyla bağdaşmayacak ve karz-ı hasen müessesesinin işleyişine zarar verecektir. Bu nedenle hem borçlunun hem alacaklının

⁶⁹ Bakara 2/261.

⁷⁰ Feyizli, a.g.e., s.43, Bakara 2/263.

⁷¹ Bakara 2/264.

⁷² Tirmizî, Birr, 88; Nevevî, Riyâzü’s-Sâlihîn, Cilt:3, s.92.

⁷³ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:5, s.126.

nezaket kurallarına azami gayret göstermesi, sosyal ve iktisâdî hayatın düzeni için elzemdir.

İnsanlar arasında en fazla anlaşmazlığa ve kırgınlıklara neden olan konulardan birisinin borç alışverişi olması nedeniyle bu konuda ara buluculuk yapılması ve sulh sağlanması da önemli bir husustur. Allah Resûlü'nün (s.a.v.) hayatında sadece Müslümanlar arasında değil tüm toplumun huzurunun tesis edilmesi için taraflarla görüşerek ara buluculuk yaptığı, hem borçlunun hem alacaklının hakkını korumaya çalıştığı görülmektedir.⁷⁴ Eli çok açık biri olan Muâz bin Cebel'in (r.a.) ağır borç yükü altına girmesi ve alacaklılarının onu Allah Resûlü'ne (s.a.v.) şikâyet etmesi üzerine kendisi arabuluculuk yapmış; öncelikle alacaklıların alacağını bağışlamasını istemiş ve bir kısım alacaklı alacağından vazgeçmiş, Muâz bin Cebel'in mal varlığı ile kalan borçların bir kısmı ödenmiş ve ödenemeyen kısmı için ise kendisi Yemen'e görevli olarak gönderilerek oradan elde edeceği gelire kalan borçlarını ödemesi tavsiyesinde bulunulmuştur.⁷⁵ Bu örnekten de görüleceği üzere borç-alacak ilişkisinde ne borçlunun ne de alacaklının mağduriyetine sebebiyet vermeyecek şekilde çözüm yolları aranmakta, insanların hak ve özgürlükleri sınırlandırılmadan yükümlülüklerin îfâsı yoluna gidilmektedir.

1.4.8. Borcun Verilmesi Konusunda Farklı Durumlar

Karz-ı hasen verilmesi işleminde dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta ise verilen karzın hangi amaçla kullanılacağıdır. Borç isteyen kişinin durumu iyi değerlendirilerek ihtiyacının lüzumuna dikkat edilmelidir. Çünkü karz-ı hasen verilmesi işlemi, karzın kullanılacağı yere göre farklı hükümler taşımaktadır. İhtiyacını karşılayamaması durumunda büyük zararlara uğrayacak kişiye borç vermek vâcib, alacağı borç parayı şüpheli ve gayri meşrû yollarda harcayacağından endişe edilene borç vermek mekruh, verilen borcun harama götüreceğinin bilinmesi durumunda ise borç vermek haram olacaktır.⁷⁶ Karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşması sürecine zarar gelmemesi için olası bu tür durumların göz önünde

⁷⁴ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:3, s.366.

⁷⁵ Sema Gül, *Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesiyle İlişkilendirilen Rivâyetlerin Şekil Yönünden Tahlili*, İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2015, Sayı:6, s.183-208.

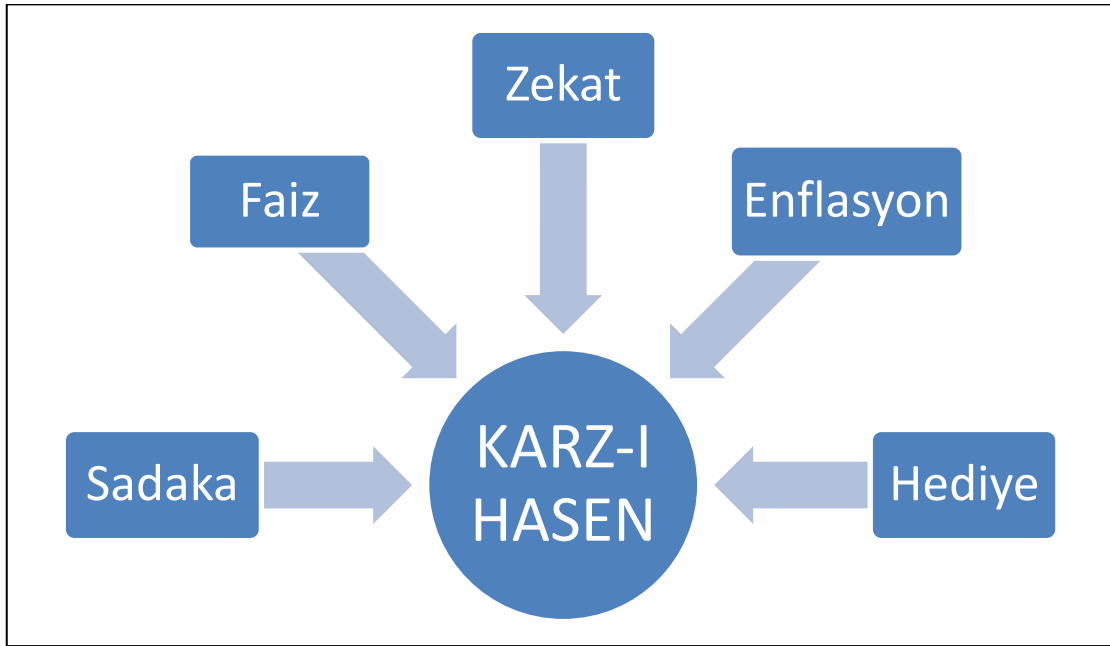
⁷⁶ Gamrâvî'den akt. Ahmet Özdemir, *Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2012, Cilt:12, Sayı:1, s.128.

bulundurulması, art niyetli kişilere fırsat verilmemesi gerekmektedir. Aksi halde karz-ı hasen veren kişilerin bu davranışı sergileme noktasında motivasyonlarının azalacağı düşünülmektedir.

1.5. Karz-ı Hasenin İlişkili Olduğu İktisadi Kavramlar

Geniş anlamda “karz-ı hasen”, mâlî imkânlarla Allah (c.c.) yolunda mücâhede ve infak kavramlarını kapsamakta; dar anlamda ise, herhangi bir menfaat gözetmeksizin verilen borcu ifade etmektedir.⁷⁷ Birden fazla anlamı kendinde barındıran “*karz-ı hasen*” kavramının tam olarak anlaşılabilmesi için karz-ı hasenin etkileşim içerisinde olduğu iktisâdî kavramların da ele alınması gereklidir. Bu nedenle karz-ı hasen ile etkileşiminin yüksek olduğunu düşündüğümüz beş farklı kavramın konumuzla ilişkisine bu başlıkta değinilecektir.

Şekil -1: Karz-ı Hasenin İlişkili Olduğu İktisadi Kavramlar

1.5.1. Karz-ı Hasen Sadaka İlişkisi

“Doğruluk” anlamına gelen “*sıdk*” kökünden türeyen “*sadaka*” kelimesi, Allah’ın (c.c.) hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî yardımları ifade etmektedir. Bununla birlikte bir kişiye karz-ı

⁷⁷ Bkz. s.9.

hasen verme, başkasını bir eşyadan karşılıksız yararlandırma (âriyet) gibi yollarla yapılan iyilikler de bir tür sadaka sayılmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de kişinin edindiği malı kendi başarısının ürünü olarak görmemesi gerektiği, bunun gerçek sahibinin Allah (c.c.) olduğu ve kendisine imtihan amacıyla emanet olarak verildiği vurgulanmaktadır.⁷⁸ Ayrıca kişinin sevdiği şeylerden Allah (c.c.) yolunda sadaka olarak vermediği sürece “*birr/iyi*”ye yani takvaya ve Allah'ın (c.c.) rızasına ulaşamayacağı bildirilmektedir.⁷⁹

Sadakanın on misliyle, karz-ı hasenin ise on sekiz misliyle mükâfatlandırılacağına dair rivayete göre ise karz-ı hasenin sadakadan daha efdal olduğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise karz isteyen kişinin elinde ihtiyacını karşılayacak parası olmaması nedeniyle borç istemek durumunda kalması, sadaka isteyenin ise genellikle elinde az ya da çok parası olduğu halde sadaka istemesi olarak gösterilmektedir.⁸⁰ Buradan gerçek ihtiyaç sahibinin ihtiyacının karşılanmasının önem ve âciliyetine binaen karz-ı hasenin daha işlevsel olduğu ve sadakadan üstün tutulduğu sonucu çıkarılabilir. Diğer taraftan ayet ve hadislerde eli darda olan borçluya, borcunun sadaka olarak bağışlanması yönündeki tavsiyeler göz önünde bulundurulduğunda; karz-ı hasenin, eli darda olanın incitilmesine mahal vermeden ihtiyacını karşılamaya daha müsait bir araç olduğu ve bu nedenle sadakadan daha faziletli olduğu yönünde değerlendirmek de mümkündür.⁸¹

Günümüz toplumlarında sadaka istemenin ekseriyetle bir meslek haline getirildiği, çalışma gücü ya da ihtiyacı olsun olmasın karşıdaki insanın duyguları istismar edilerek sadaka toplanması yoluna gidildiği, bireysel gözlemler ve medyada yayınlanan haberlerden anlaşılmaktadır. Bu nedenle gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilerek onların ihtiyacının en etkili şekilde giderilmesi konusunda organize olmak ve yöntemler geliştirmek önem arz etmektedir. İhtiyaç sahiplerinin karz-ı hasen üzerinden üretken hale getirilerek yoksulluk ve yoksunlukla nasıl mücadele edilebileceği ve onların sorunlarına kalıcı çözümler bulunabileceği konusu ilerleyen bölümlerde verilecek örneklerle tartışılacak ve model önerisinde bulunulacaktır.

⁷⁸ Duman, a.g.m.

⁷⁹ Feyizli, a.g.e., s.42, Âl-i İmrân 3/92.

⁸⁰ Bkz. s.11.

⁸¹ Bkz. s.11.

1.5.2. Karz-ı Hasen Zekât İlişkisi

Lügat manası “*artma, arıtma; övgü ve bereket*” olan “*zekât*” kelimesi, terim olarak, Kur’an’da belirtilen sınıflara verilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belirli payı ifade etmektedir. Kur’an’da zekât kelimesi yirmi yedi âyette namazla birlikte zikredilmek üzere toplam otuz yerde geçmektedir. Kur’an’da sadaka terimi de hepsi Medenî sûrelerde olmak üzere on iki âyette zekât anlamında kullanılmıştır. Hadislerin yanı sıra Dört Halife ve Emevîler döneminde zekât ve sadaka terimleri genelde eş anlamlı olarak kullanılmışsa da sadaka, hadislerde ve daha çok örfte zorunluluk gerektirmeyen gönüllü ödemeleri de içine alan daha genel bir anlama sahip olmuştur.⁸²

Karz-ı hasen ve zekât arasında ise dinen zorunlu olunup olunmaması ve geri ödenme yönünden hükmî farklılıklar bulunmakla beraber ikisinin de ortak amaçları, gerçek ihtiyaç sahibinin ihtiyacının karşılanması, onun daha zor durumlara düşmesine mânî olunması, toplumda gelir dağılımı adaletinin tesisine katkı sağlanması olarak zikredilebilir.

Karz-ı hasen ile zekât arasındaki bir diğer ilişki ise Kur’ân-ı Kerîm’de zekât verilecek kimseler arasında borçluların da sayılmış olmasıdır.⁸³ Bu durum, İslam iktisadının elindeki iki önemli mâlî aracın birbirinin tamamlayıcısı olma yönüne işaret olarak değerlendirilebilir. Ancak borçlu olan ve borcunu veremeyecek olan fakir kimseye alacaklısı, borcunu zekâtı olarak saymamaktadır. Böyle bir durumda alacaklı, zekâtını borçluya verip; verdiği miktardan da borcunu isteyebilir.⁸⁴

Zekât verilebilecek borçlular, temel ihtiyaçları dışında borçlarını ödeyebilecek malı olmayan kimselerdir. Varlıklı olduğu halde servetini artırmak için borçlanan kimseler bu kapsama girmemektedir. Bu tür kimselere verilecek zekât, gerçek ihtiyaç sahiplerinin zekâtтан alacakları paydan mahrum kalmasına sebebiyet verecektir. Ancak mâlî durumu yerinde iken, iflas, doğal afet gibi beklenmedik bir sıkıntı sonucu ya da kefalet v.s. gibi durumlarla başkalarına yardım etmek adına

⁸² TDV İslam Ansiklopedisi, Mehmet Erkal, “Zekât” maddesi, <https://www.islamansiklopedisi.org.tr/zekat> (Erişim: 3 Haziran 2020).

⁸³ Tevbe 9/60.

⁸⁴ Feyizli, a.g.e., s.46, Bakara 2/280 ve açıklaması.

borçlanana da zekât verilebilecektir. Hz. Peygamber'in sünnetinden bu tür felâketlere uğrayıp borçlanan kimselerin normal geçim standardına erişinceye kadar zekât mallarından istifade edebilecekleri anlaşılmaktadır.⁸⁵

Zekât vermekle yükümlü olan kişilerin zekât matrahlarını hesaplarken borçlarını düşmeleri konusunda ise Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşü, kişinin elindeki zekâta tâbi maldan kul haklarını barındıran borçlarını düşmesi yönündedir. Ancak burada zekâtın yıllık bir ibadet olması hususu göz önünde bulundurularak “o zekât yılına ait olan birikmiş borçlar, vadesi o yıl içinde dolmuş veya dolacak olan ve dolayısıyla o zekât yılı içinde hemen ödenmesi gereken borçların” düşülmesi yönünde görüş beyan edilmiştir. Alacakların zekâta tabi olup olmama konusu ise alacağın kuvvet derecesine göre değişmektedir. Borç olarak verilen paraların borcun verildiğine yönelik ispat edici delili varsa ya da borçlu tarafından borcun kabulü söz konusuysa bu alacaklar kuvvetli alacak hükmünde sayılmakta ve zekâtının her yıl verilmesi gerekli görülmektedir. Geri alınma ihtimali zayıf olan alacakların tahsil edilmesi durumunda, tahsil edilen tutarın üzerinden bir kamerî yıl geçtikten sonra sadece o yıl için zekâtının verilmesi yeterli görülmektedir.⁸⁶ Bu konuda AAOIFI standartlarında “Tahsil edilmesi kuşkulu olan ve ödeneceği umulmayanlar dışındaki alacaklar.” zekâta tabi varlıklar arasında sayılmıştır.⁸⁷

Borç olarak verilen veya ticârî alacak hükmünde olan malların, asıl sahibi tarafından zekâtının verilmesi konusunda, zekât verilme şartlarını taşıyan alacağın teslim alındıktan sonra geçmiş bir yıllık zekâtının verilmesinin yeterli olacağı yönünde görüşler de mevcuttur.⁸⁸ Karz-ı hasen müessesesinin işletilmesinde bu ikinci görüşe göre hareket edilmesi kanaatimizce daha isabetli olacaktır. Çünkü karz-ı hasen vererek ihtiyaç sahibinin sıkıntısını gidermeye çalışan kişiyi, alacağının zekâtını vermeye mecbur bırakmak; onu, karz-ı hasen verme konusunda çekimser davranmaya itebilir. Ayrıca, verilen karz-ı hasenin sadakaya çevrilebileceği de göz

⁸⁵ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:2, s.478-479.

⁸⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu, *Zekat Sıkça Sorulanlar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, s.19-20.

⁸⁷ AAOIFI, a.g.e., Standart 35/2/1/1, s.853.

⁸⁸ Yusuf Şen, *Riskli Alacakların Zekâtı ve Alacağın Zekâta Mahsup Edilmesi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2014, Cilt:12, Sayı:41, s.325.

önünde bulundurulduğunda, alacağın zekâtının verilmesi konusunda ikinci görüşün esas alınması, karz-ı hasen müessesesinin işlerliğini arttıracaktır.

1.5.3. Karz-ı Hasen Faiz İlişkisi

Kur'ân-ı Kerîm'de sekiz yerde geçen ve Türkçe'deki kabul gören karşılığı “faiz” olan “ribâ” kelimesi, sözlükte “fazlalık, artma, çoğalma” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁹ Dinimizde şiddetle yasaklanan ve yasaklığı kitap, sünnet ve icmâ ile sabit olan faiz, fıkıh literatüründe “Akidlerde şart koşulmuş bulunan karşılıksız mal karşılığı” şeklinde tarif edilse de “fazlalık faizi” yanında “veresiye faizi”ni de kapsayacak geniş kapsamlı tanımlar da yapılabilmektedir.⁹⁰ Faizin, karşılığında bir şey verilmeden elde edilen haksız kazanç olması, toplumda tek yönlü servet transferine ve sınıfsal ayrışmalara sebebiyet vermesi nedeniyle İslamiyet öncesi dinlerde ve toplumlarda da faiz hakkında tartışmalar yapılmış ve yasaklamalara gidilmiştir.⁹¹

İslam dininde tedricen gelen faiz yasağı ile sağlıklı bir iktisâdî ve sosyal hayat konusunda en önemli adımlardan biri atılmıştır. Bakara Sûresi'nde faizin kötülüğünü ve haramlığını belirten, faizi terk etmeyenleri Allah ve Resûlüne savaş açmakla nitelendiren ayetlerin⁹² hemen devamında gelen borçlanma ayetleriyle⁹³, faizsiz borç alışverişinin nasıl yapılması gerektiği konusunda yöntem ortaya konmuştur. Bu durum, faizle mücadele konusunda en etkili aracın karz-ı hasen olduğu yönünde önemli bir işarettir. Çünkü karz-ı hasende, faizin tam aksine alınan ve verilen bedeller birbirine eşit olup, herhangi bir karşılıksız fazlalık bulunmamaktadır.⁹⁴

21. yüzyılın en büyük sorunlarından biri, sermayeye faizden arınmış alternatif bir sistemle ulaşmanın zorluğudur. Tüm dünyada faizin kaldırılmasını sağlayacak bir sistem sayesinde insanlar gerçek manada iktisâdî özgürlüklerine kavuşabileceklerdir.⁹⁵

⁸⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, İsmail Özsoy, “Faiz” maddesi, <http://www.islamansiklopedisi.org.tr/faiz> (Erişim: 3 Haziran 2020).

⁹⁰ Çeker, a.g.e., s.221.

⁹¹ Abdullah Mesud Küçükcalay, *İktisadi Düşünce ve Faiz*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2018, s.14.

⁹² Bakara 2/275-276-278-279.

⁹³ Bakara 2/280-282-283.

⁹⁴ Komisyon, a.g.e., Cilt:1, s.446-448 (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/289/282-ayet-tefsiri>), Erişim: 2 Aralık 2019).

⁹⁵ Muhammed Akram Khan, *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017, s.123-124.

Faizde karşı tarafı sömürü düşüncesi ve bencillik duygusu hâkim iken karz-ı hasende ise yardımlaşma ve diğergamlık duygusu hâkimdir. Faiz temeli üzerine inşa edilen konvansiyonel iktisâdî anlayışın bakış açısı, karz-ı hasenin ruhunu anlamayı güçleştirmektedir. Karz-ı hasen ruhunun daha iyi anlaşılabilmesi için faizi önleme işlevi ve diğer işlevleri ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

1.5.4. Karz-ı Hasen Enflasyon İlişkisi

Enflasyon kelimesi, “*şişme, genişleme*” anlamına gelen Latince kökenli “*inflare*” kelimesinden türemiştir. Dolaşımdaki paranın dolaşımdaki mal hacmine göre şişkinliğini ifade eden enflasyon, paranın değerinin düşmesine ve fiyatların yükselmesine yol açmaktadır. Enflasyonun en eski şekli, değerli madenlere karıştırılan değersiz madenlerle paranın değerinin düşürülmesi şeklinde olmuştur. Kağıt para ise îtibarî değeri nedeniyle enflasyona daha yatkın bir yapıya sahiptir.⁹⁶

Günümüz iktisat literatüründe, mal ve hizmet fiyatlarının genel seviyesinde yaşanan sürekli artış olarak tanımlanan enflasyon, sadece bir veya birkaç mal ve hizmetin değil, ortalama bir tüketicinin yıl içinde kullandığı tüm mal ve hizmetlerde meydana gelen fiyat değişikliğini ifade etmektedir. Enflasyon artış oranının kişilerin gelirlerindeki artış oranından yüksek olması, onların eline geçen para ile geçmişe göre daha az mal ve hizmet satın alabilmesine neden olmaktadır.⁹⁷ Bu durum ise karz-ı hasen şeklinde yerel para birimi üzerinden başkalarına verilecek borç tutarının geri ödeme tarihine kadar geçen sürede reel değerinin yani satın alma gücünün azalmasına ve insanların uzun vadeli karz-ı hasen vermekte geri durmalarına sebebiyet vermektedir. Bunun sonucu olarak uzun vadeli karz-ı hasen ekseriyetle yerel para birimi yerine altın veya döviz üzerinden verilmektedir. Altın ve döviz kurlarındaki beklenmedik artışlar ise borçlunun borcunu ödemesini güçleştirmektedir. Diğer yandan karz-ı hasen işlemlerinde yerel para birimi yerine yabancı para birimi kullanılması, ülke parasının yabancı para birimleri karşısında değerini düşürmekte ve enflasyonla benzer bir etki yapmaktadır.

⁹⁶ Orhan Hançerlioğlu, *Ekonomi Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986, s.106.

⁹⁷ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*, 2013, s.2
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba-m51k8Dx (Erişim: 4 Haziran 2020).

Enflasyonist ortamda karz akdinde tarafların mağduriyetine sebebiyet verilmemesi ve borç alışverişinde ülke parasının kullanılmasının önem arz etmesi nedeniyle enflasyon farkı ödemesi gündeme gelmektedir. Bu konuda günümüz ulemasında, *altın ve gümüş dışındaki* paralarla yapılan ve geçerli bir mazeret olmaksızın vadesinde ödenmeyen borçların, borçlanma tarihindeki nominal değeri yerine, ödemenin yapılması gerektiği tarihteki reel karşılığının enflasyon üzerinden hesaplanıp ödenmesi gerektiği görüşü hakimdir. Bu şekilde paranın değer kaybı telâfi edilmiş ve borç birebir ödenmiş olur. Ancak karz-ı hasen işlemlerinde enflasyon farkı alınması bazı âlimlerce uygun görülmemektedir. Çünkü yardımlaşma ve dayanışma ruhu barındıran karz-ı hasenin geri ödenmesi aşamasında enflasyon farkı talep etmek bu ruha uygun düşmeyecektir. Alınmayan enflasyon farkı ise bir nevi tasadduk anlamına gelecektir. Ayrıca zamanında ödenenler de dâhil her türlü borç için enflasyon farkı esas alınması halinde, alınan ve ödenen değerler arasında sürekli fark oluşması sebebiyle insanlarda faiz algısı oluşması ve faize karşı duyarlılığın zayıflaması gibi riskler ortaya çıkabilecektir.⁹⁸

1.5.5. Karz-ı Hasen Hediye (Hibe) İlişkisi

Karz-ı hasenin sırf Allah rızası gözetilerek verilmesi ve karşılığında borçludan herhangi bir menfaat beklenmemesi esastır.⁹⁹ Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) borç alışverişinde borçlunun alacaklıya hediye vermesi konusu sorulmuş ve borç alan kişinin borç verene hediye vermek veya onu bineğine bindirmek istemesi halinde bunun kabul edilmemesi gerektiği, ancak borç alışverişi işleminden önce aralarında böyle bir işlemin olması halinde bunda bir sakınca olmayacağı buyrulmuştur.¹⁰⁰ Allah Resûlü (s.a.v.) bunu, bir menfaat elde etmek için borç veren, borcu faize dönüştürmek isteyenlere yönelik söylemiştir.¹⁰¹ Faiz şüphesinin oluşmaması için borç alışveriş işlemlerinde ince düşünülmesi ve yanlış anlaşılmalara mahal vermeyecek şekilde hareket edilmesi gerekmektedir.

⁹⁸ Necmeddin Güney, *İslam İktisadında Para / İslam Hukukunda Para Kavramı ve Paranın Yeri*, Editör, Cem Korkut, Ankara: TDV Yayınları, 2020, s.59.

⁹⁹ Bkz. s.9.

¹⁰⁰ Mehmet Nerkiz, *İslâm Fıkıhında Borç/Karz Akdi ve Yükümlülükleri*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.21.

¹⁰¹ Özafşar vd., a.g.e., Cilt:4, s.374.

İKİNCİ BÖLÜM

KARZ-I HASEN MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ VE İŞLEVLERİ

2.1. Geçmişten Günümüze Karz-ı Hasen Müessesesi Örnekleri

İslam'ın özgün iktisâdî anlayışının ve işleyişinin ortaya konması için İslam iktisadî tarihindeki olayların gün yüzüne çıkartılması ve irdelenmesi gerekmektedir. İslam tarihindeki iktisâdî olayların incelenmesi sonucu günümüz iktisâdî sorunlarının çözümüne ilham verecek güzide örnekler karşımıza çıkacaktır. Bu bağlamda, İslam iktisadî tarihinde hayata geçirilmiş belli başlı karz-ı hasen müessesesi uygulama örneklerine yer verilecek ve bunlar arasındaki bağlantılar ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Geçmişten günümüze doğru kronolojik sıra ile verilecek örneklerin içerisinde hali hazırda aktif olarak işletilenler ağırlıklı olacaktır.

2.1.1. Hz. Peygamber'in Muâhât (Kardeşlik) Uygulaması

İslam iktisadî tarihinde karz-ı hasen müesseselerine verilebilecek ilk ve en güzel örnek, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından Medine'de tesis edilen *muâhât* (*kardeşlik*) uygulamasıdır. Bu uygulamanın detaylarına girmeden önce hicret öncesi ismiyle Yesrib şehrinin iktisâdî hayatına değinilecektir.

2.1.1.1. Hicret Öncesi Medine'de İktisâdî Hayat

Medine şehri doğası gereği zirâî faaliyetlere elverişli bir yapıya sahiptir. Medine halkı hubûbat ekip-dikme ve bağ-bahçe işleriyle uğraşmaktaydı. Hurma, üzüm, arpa ve buğday üretimi öne çıkmaktaydı. Medineliler hububat ve meyve üretimi ile uğraştıklarından çok çeşitli ölçü ve tartı aletleri de kullanmaktaydı. Ölçü aletlerinden bazıları, müd, sâ, firka, ırk, vesak; tartı aletlerinden bazıları ise danik, kırat, rıtıl, nevat, kıntar, ûkiye olarak isimlendiriliyordu. Tarım ürünlerinden hurmanın halkın yaşamına etkisi büyüktü. Hurma, yağmurlar kesildiği zaman şehir halkının gıda ihtiyacını karşılıyordu. Hurma ağacından elde edilen ürünler ise yapı malzemesi, yakacak ve hayvan yemi olarak kullanılıyordu. Hayvancılık konusunda deve, sığır ve koyun yetiştiriciliği Medine'de ön plandaydı. Develer daha çok sulama

işlerinde kullanılıyordu. Mekke'ye göre daha az sayıda olsa da savaşlarda kullanmak üzere at yetiştiriciliği de yapılmaktaydı.¹⁰²

Zanâat dallarında ise ağırlıklı olarak Yahudiler hâkimdi. Benî Kaynuka Yahudileri kuyumculukta mahir olup, Yahudi kabilelerinin en zenginleri idi. Arapların mal biriktirme alışkanlıkları olmadığından ve Yahudiler Araplara göre daha zengin olduklarından dolayı Araplar Yahudilerden borç almak zorunda kalırlardı. Bu aldıkları borç da genellikle faiz ve rehin yoluyla olurdu. Medine'de bulunan birkaç çarşıdan en önemlilerinden biri olan Benî Kaynuka çarşısında kıymetli taşlar ve kıymetli madenlerden imal edilen eşyalar alınıp satılıyordu. Bunun dışında kumaş üzerine Bezzâzlar çarşısı, koku ve misk üzerine Aktarlar çarşısı gibi çarşılar da bulunmaktaydı. Bu çarşılarda İslam'ın devam ettirdiği ya da yasakladığı çeşitli satış şekilleri yapılmaktaydı. Mekke'ye göre daha küçük olmasına rağmen daha karmaşık iktisâdî ve sosyal hayatı bulunan Medine'de terzilik, dericilik, ev inşası, çömlekçilik ve oymacılık gibi sanat dalları da yapılmaktaydı.¹⁰³ Medine'de, Mekke'de olduğu gibi, komşu ülkelerde kesilen ve *dirhem* denilen gümüş sikkeler ile *dinar* denilen altın sikkeler para olarak kullanılıyordu. Hz. Peygamber döneminde de bu uygulama devam etmişti.¹⁰⁴

2.1.1.2. Muâhât Uygulamasının Hayata Geçirilmesi

Mekke döneminde Hz. Peygamber'in davetine icabet edenlere Müslüman ismi verilmekteydi. Hicretle birlikte sosyal hayatta *muhâcir* (göç eden) ve *ensar* (yardım edenler) tabirleri kullanılmaya başlanmış ve bu tabirlerden ayet ve hadislerde övgüyle bahsedilmiştir.¹⁰⁵ Allah Resûlü (s.a.v.), Medine'ye yerleşmesini müteakip ensar ve muhâcirler arasında kurduğu özel kardeşlik anlaşması ile ümmetinin birbiriyle olan ilişkilerini sağlam bir temel üzerine bina etmiştir. Benlik duygusunu ortadan kaldırıp diğergamlığı ön plana çıkartan ve cemaat ruhunu

¹⁰² Said Havva, *El Esas Fi's Sünne – Siyretün Nebeviyye*, Çev., Abdurrahman Ali Ural vd., İstanbul: Aksa Yayın, 1991, Cilt:2, s.26-27.

¹⁰³ Havva, a.g.e., Cilt:2, s.26-28.

¹⁰⁴ Tabakoğlu, a.g.e., s.125.

¹⁰⁵ Saffet Sancaklı, *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu / “Hz. Peygamber'in Medine Döneminde Tesis Ettiği Kardeşleştirme (Muâhât) Projesinin Günümüz Bireysel ve Toplumsal Hayat Açısından Önemi ve Analizi”*, Konya İlahiyat Derneği Yayınları No:3, 2007, s.55.

harekete geçiren bu uygulama, cahiliyet asabiyetinin yerine İslam kardeşliğinin geçmesini sağlamıştır.¹⁰⁶

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hicretin 7'inci ayında muhâcirler ve ensardan 90 kişilik bir grubu Enes b. Mâlik'in (r.a.) evinde toplayarak ikişer kişi arasında kardeşlik tayin etmiş ve birbirlerine karşı yükümlülüklerini belirlemiştir. Ensardan olanlar, kendilerine tayin edilen muhâcir kardeşlerini alarak evlerine götürmüşler ve mallarına ortak etmişlerdir.¹⁰⁷ Muâhât uygulaması, yurtlarından ayrılan muhâcirlerin Medine'ye daha çabuk alışmasını, Medineliler'le aralarında sosyal ve iktisâdî açıdan işbirliği ve tecrübe aktarımını sağlamıştır. Maddî ve manevî yönü olan bu kardeşlik uygulaması, muhâcirler ve ensar arasında ortak bir kültür oluşturmuş ve onları dış tehlikelere karşı korumuştur. Araplar arasında yaygın olan kabilecilik anlayışına bağlı olarak çıkabilecek ayrılıklara karşı muâhât uygulaması ile etkili bir önlem alınmıştır. Muâhât uygulaması sonrasında kardeşler arasında bir süre miras hükümleri de geçerli sayılmış¹⁰⁸, ancak Bedir Savaşı'nı müteakip miras ile ilgili hüküm sadece akrabalık yönünden yakınlığa göre belirlenmiştir.¹⁰⁹ Muâhât uygulamasının miras hukuku dışında kalan yardımlaşma, birbirine destek olma, tecrübe paylaşımı tarzındaki hükümleri ise daima yürürlükte kalmış, kurum bütün müminleri içine alarak din kardeşliği şeklinde genelleştirilmiştir.¹¹⁰

2.1.1.3. Muâhât Uygulamasının Karz-ı Hasen Boyutu

Dinlerini yaşamak uğruna vatanlarını terk eden muhâcirler, Medine'de bir süre ensarın evinde misafir olarak kaldılar. Çalışıp emek harcayarak hayat sürdürmeye alışkın olan muhâcirlerin misafirliğinin uzun sürmesi onları rahatsız etmiş ve çözüm arayışına itmiştir. Bu noktada Hz. Peygamber devreye girerek kardeşleştirme projesini başlatmıştır. Hayata geçirilen bu proje ile ensar, muhâcirlerden bir aileyi yanlarına alarak beraber çalışıp kazanacaklar ve kazançlarını bölüşecekler; mülkiyeti ensarda kalmak üzere ensarın arazisi muhâcirlerin emeğiyle

¹⁰⁶ Havva, a.g.e., Cilt:2, s.45-49.

¹⁰⁷ İrfan Yücel, *Peygamberimizin Hayatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, s.96.

¹⁰⁸ Enfâl 8/72.

¹⁰⁹ Enfâl 8/75.

¹¹⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, Hüseyin Algül, "Muâhât" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muahat> (Erişim: 6 Temmuz 2020).

birlikte işlenecek, hasılat ise aralarında paylaşılacaktı. Bu süreçte muhâcir sahâbîler ticârî alanda da yeteneklerini sergileyerek kısa sürede başarı göstermişlerdi. Muhâcirler tarafından kurulan çarşıda İslam'ın ticârî kaideleri uygulanmış ve Medine'nin ticârî hayatında baskın olan Yahudiler'in ensar üzerindeki etkisi azaltılmıştı. Diğer taraftan ensarın evlerini muhâcirlere bağışlama teklifi üzerine Hz. Peygamber bunu reddetmiş, ensarın hibe ettiği ve sahipsiz arazilere muhâcirler için evler yaptırmıştı. Ensarın gösterdiği bu diğergamlık örneğine karşılık muhâcirler, imkânlarının genişlediği zaman, muâhât yoluyla elde ettikleri mallarını mânevî kardeşlerine iade etmişlerdi. Hayber'in fethinin akabinde gerçekleşen iade işlemi, muhâcirlerin vefasının önemli bir göstergesidir.¹¹¹

İslam toplumunun güçlenmesi ve bu sayede İslam dininin yayılması için ensar ve muhâcirlerin sergilediği örnek davranışlar, karz-ı hasenin hem infak hem de finansman sağlama boyutuna ve İslam toplumundaki karz-ı hasen müessesesine en müstesnâ örnektir. Bu müessese vasıtasıyla kardeşlerin bilgi, deneyim ve varlıklarını birbirinin istifadesine sunması, kalkınmayı da beraberinde getirmiş ve ilk İslam devletinin iktisâdî temellerinin güçlü bir şekilde atılmasını sağlamıştır.

2.1.2. İslam Toplumunda Vakıf Geleneği

İslam hukuku literatüründe *vakıf*, bir malın yararı halka ait olmak üzere Allah'ın mülkü hükmüne konularak üstündeki mülkiyet hakkından vazgeçilmesi anlamına gelmektedir. İslam toplumunda ilk vakıf uygulaması, Hz. Peygamber'in hicretin otuz ikinci ayında Medine'de kendisine ait yedi hurma bahçesini vakfetmesi olarak bilinmektedir. Vakfedilen bu bahçelerin gelirleri İslam'ın savunulması için yapılacak harcamalara tahsis edilmiştir.¹¹² Allah yolunda malını infak etmek ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen ayetlerin¹¹³ yanı sıra Hz. Peygamber'in uygulamaları ve hadis-i şeriflerde vurgulanan sadaka-i câriye kavramı¹¹⁴, vakıf müessesesinin

¹¹¹ Sancaklı, a.g.e., s.57-62.

¹¹² Pakalın'dan akt. Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, *Kubbealtı Lugatı*, <http://lugatim.com/s/vakif> (Erişim: 13 Mart 2020).

¹¹³ Âl-i İmrân 3/92; Bakara 2/177; Teğâbün 64/17; ...

¹¹⁴ Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“İnsan ölünce üç şey dışında amelî kesilir: Sadaka-i câriye (faydası kesintisiz sürüp giden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlât.” (Müslim, Vasiyyet, 14; Özafşar vd., Hadislerle İslam, Cilt:1, s.373)

İslam toplumundaki çıkış noktasına işaretir.¹¹⁵ Karz-ı hasenin, malını Allah yolunda vermek anlamıyla birebir örtüşen vakıf müessesesi, elindeki malın mülkiyetinden vazgeçerek Allah yolunda değerlendirmeye yani *Allah'a güzel bir borç vermeye* örnek kurumlardandır.

İslam inancında tüm varlıklar Allah (c.c.) tarafından insana emanet olarak verilmiş ve bu emanetler üzerindeki tasarruf hakkının ilâhî emirler doğrultusunda kullanılması istenmiştir. İnsanların elinde biriken servetin sosyal amaçla kullanılması ve toplumsal huzurun tesisine katkı sağlaması beklenmektedir.¹¹⁶ Sosyal servetin uzun vadede etkileri olacak şekilde paylaşılması noktasında vakıflar önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

İslam dininin yayılmasıyla birlikte hızlı bir şekilde gelişen vakıf müessesesi aracılığıyla İslam ülkelerinin sosyal ve iktisâdî yapısında derin izler bırakılmıştır. Dünyevî bir karşılık beklemezsiniz sadece Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak maksadıyla iyilik yapma, zayıfları koruyup kollama, kendisi için severek istediği şeyleri başkaları için de severek isteme gibi ulvî gayelerle kurulan farklı türlerdeki vakıflar, iyiliğin sürdürülebilirliği konusunda tüm toplumlara örneklik teşkil etmiştir.¹¹⁷ Bugün çevremizde gördüğümüz ve yüzyıllardır ayakta duran çeşme, köprü, camii, kervansaray, han, hamam, şifahane, imârethâne, tekke, medrese gibi pek çok eser, vakıf geleneğinin topluma yaptığı katkının göstergesidir. Çalışmamızın sınırlarını aşacağından dolayı vakıf türleri konusuna girilmeden, vakıfların işlevine ilişkin geçmişten ve günümüzden birkaç örnek vermekle yetinilecektir.

2.1.2.1. Miskinler Tekkesi Örneği

Günümüzde mücadele edilen *covid-19 yeni korona virüs hastalığıyla* bağlantılı olarak verilecek ilk örnek, vakıfların tarihsel süreçteki yeri ve önemi konusunda fikir verecektir. Anadolu'da vakıflar tarafından salgın hastalıklarla mücadele amacıyla kurulan şifahanelerin bir türü de *miskinler tekkesidir*. İlk olarak

¹¹⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, Hacı Mehmet Günay, "Vakıf" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif> (Erişim: 3 Eylül 2020).

¹¹⁶ Cengiz Kallek, *Sosyal Servet İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s.161.

¹¹⁷ İlhan Akbulut, *Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Vakıflar Dergisi Sayı:30, 2007, s.63-65.

Sivas'ta 1321 yılında kurulan miskinler tekkesinde, dönemin salgın hastalığı olan cüzzam hastalığıyla mücadele edilmiştir. *Miskin kelimesi*, cüzzam hastalığına tutulmuş kişileri ifade ettiğinden ve bu kişilerin sosyal yaşamı ve tedavileri buralarda sürdürüldüğünden dolayı bu şifahaneler miskinler tekkesi olarak anılmıştır. İstanbul, Bursa, Erzincan, Kayseri, Konya, Şam ve Halep'te de izlerine rastlanan miskinler tekkesinde hastalar, 14 günlük sürelerle, tek kişilik odalarda karantinaya alınarak tedavi edilmeye çalışılmış ve tüm masraflar vakıf tarafından karşılanmıştır.¹¹⁸

Konya'da bulunan Sırçalı Sultan Zaviyesi de Miskinler Tekkesi olarak işlev görmüştür. Konya ve çevresinde cüzzam hastalığına yakalananların barındığı tekkenin masraflarının karşılanması için Sultan Alâeddin tarafından bir değirmen, iki dükkân, yılda 200 akçe ve günlük bir miktar un vakfedilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı döneminde faaliyet gösteren tekkenin Konya'nın Bordabaşı Mahallesi'nde olduğu bilinmekle birlikte binanın kalıntıları kaybolmuştur. Cüzzamlıların tecridi ve tedavisi için kullanılan bu tekkeler sayesinde hastalığın sağlıklı insanlara bulaşması önlenmiş ve cüzzamlıların kendi içlerinde sosyal hayatlarına devam etmeleri sağlanmıştır.¹¹⁹ Tarihte görülen pandemilerden biri olan cüzzam hastalığı ile mücadelede vakıfların yerine getirdiği işleve örnek olan miskinler tekkesi, İslam toplumunda insana verilen değerini önemli bir göstergesidir. Bu tekkelerin, günümüzde faaliyet gösteren vakıf hastanelerinin tarihi kökenlerini oluşturduğunu da söyleyebiliriz.

2.1.2.2. Mehir Vakfı Örneği

Konya'da gençlerin yuva kurmalarına yardımcı olmak amacıyla kurulan Mehir Vakfı ise bu konudaki ikinci örneğimiz olacaktır. *Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı* ismiyle 1996 yılında faaliyete geçen vakıf, Konya merkezli olarak kurulmasına rağmen hem ilmi yayınları hem de düğün projeleri aracılığıyla ülke sınırları dışına taşan faaliyet alanına ulaşmıştır.¹²⁰ Mehir Vakfı, nişanlı olup maddî imkânlarının yeterli olmaması nedeniyle evlenememiş ve ilk evliliklerini yapacak 18-

¹¹⁸ Anadolu Ajansı, *Asırlar Öncésinin Pandemi Hastanesi: Miskinler Tekkesi*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/asirlar-oncesinin-pandemi-hastanesi-miskinler-tekkesi/1827167> (Erişim: 03 Mayıs 2020).

¹¹⁹ Hamit Şafakçı, *Osmanlı Döneminde Cüzzamlıların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Vakıflar Dergisi Sayı:50, 2008, s.128-132.

¹²⁰ Konya Mehir Vakfı web sitesi, *Mehir Vakfı – Kurumsal*, http://www.mehir.org/mehir_vakfi.asp (Erişim: 9 Eylül 2020).

40 yaş arasındaki çiftlerin düğün ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Vakfın yaptığı aynı yardımlar ile gençlerin yuva kurmaları önündeki maddî engel büyük ölçüde aşılmaktadır. Vakıf; valilik, kaymakamlık ve belediyelerle işbirliği yaparak toplu düğün merasimleri de düzenlemektedir.¹²¹

Mehir Vakfı'nın bu faaliyetleri için gerekli olan bütçeyi, vakıf kurucularının koydukları sermaye, vakıf üyelerinden alınan aidatlar, şartlı-şartsız bağışlar, vakıf yayınlarından sağlanan gelirlerden oluşturduğu anlaşılmaktadır. Vakfın yürüttüğü “Gönüllü Kayınpederlik” projesi ise ince düşünülmüş güzel bir yardımlaşma örneğidir. Bu proje ile hayırsever vatandaşlar, düğün yapmalarına yardımcı olmak istedikleri çifti ya da yardım şartlarını belirlemekte ve yardımlarını vakfa ulaştırmaktadır. Vakıf ise yuva kurmak isteyen çifte ulaşarak hayırseverden gelen düğün yardımını teslim etmekte ve onların yuva kurmalarına vesile olmaktadır. Bu projenin en güzel yönü ise yuva kuranların ve yardım edenlerin birbirlerini tanımamalarıdır.¹²² Günümüz toplumunda faizli kredi kullanarak düğün masraflarını karşılamaya çalışan çiftlere ya da onların ailelerine şahit olmaktayız. Vakfın yürüttüğü bu çalışmalar, evlenecek çiftleri hem faize düşme tehlikesinden kurtarmakta hem de aile kurumunun temelini daha sağlıklı bir şekilde atmalarını sağlamaktadır.

2.1.2.3. Karz-ı Hasen Vakfı Örneği

Karz-ı Hasen Vakfı, milli ve manevi değerler çerçevesinde aile kurumunun kurulması ve yaşatılması için gerekli olan faaliyetleri yapmak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı tesis etmek amacıyla kurulmuştur. Vakıf, evlenmek istediği halde yeterli birikimi olmayan gençlerin evlilik masraflarını karz-ı hasen yoluyla finanse etmelerine yardımcı olmaktadır. Evlenecek çiftlere verilen karz-ı hasen desteği üzerinden herhangi bir ad altında ücret veya vade farkı tahsil edilmemektedir. Vakıf tarafından kefalet sureti ile verilen aynî ya da nakdî karz-ı hasenin yerinde kullanılması konusunda çiftlere yol gösterilmekte ve geri ödenme süreci takip edilmektedir. Karz-ı Hasen Vakfı, ailenin sürekliliğinin sağlanması için aile

¹²¹ Konya Mehir Vakfı web sitesi, *Sıkça Sorulan Sorular*, <http://www.mehir.org/sss.asp> (Erişim: 9 Eylül 2020).

¹²² Konya Mehir Vakfı web sitesi, *Bir Sivil Toplum Örgütü Olarak Mehir Vakfı*, http://www.mehir.org/kitaplar/Bir_Sivil_Toplumu_Orgutu_Mehir_Vakfi.pdf (Erişim: 9 Eylül 2020).

bireylerinin sosyal sorunlarının çözümüne rehberlik etme misyonunu da yüklenmiştir.¹²³ İstanbul'da 10/09/2020 tarih ve E:2020/263, K:2020/413 sayılı karar ile tescil edilen vakfın mal varlığı 500.000-TL nakit olarak beyan edilmiştir.¹²⁴ Yeni kurulmuş olan bu vakfın, karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşması konusunda önemli bir misyon üstlenmesi beklenmektedir.

Geçmişten günümüze vakıfların İslam toplumundaki yerini ve önemini ifade etmek için bu örneklerle iktifâ edilecektir. Halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğu anlayışıyla kurulan vakıf müesseseleri ve onların günümüzdeki izdüşümleri, hem sürdürülebilirlik hem de işlevsellik yönünden karz-ı hasen müesseselerine verilebilecek en iyi örneklerdendir. Yaratılmışlardan ve yaratılacaklardan karşılık beklenmeden, sadece Yaradan'ın rızasını kazanmak için kurulan bu müesseselerin amacına uygun olarak ayakta tutulması gerekmektedir. Bu kurumların faaliyetlerinin devamı; vakfedenlerin amel defterlerinin kapanmaması, vakıftan yararlananlarla vakfedenler arasında gönül bağının devam etmesi, devletin mâlî yükümlülüğünün azalması, toplumda sosyal adaletin tesisi açısından büyük öneme sahiptir.

2.1.3. Anadolu'da Sadaka Taşı Uygulaması

Anadolu'da varlıklı insanların ihtiyaç sahiplerine yardımcı olması için farklı türlerde yardım kurumları tesis edilmiştir. Vakarından dolayı ihtiyaçlarını kimseye açamayanların, istemenin ezikliğini yaşamamaları ve incinmemeleri için zarif bir yardım yolu olarak geliştirilen "*Sadaka Taşı*" da bu kurumlardan birisidir. Sadaka taşları, genellikle, birkaç sokağın birleştiği bir köşeye; imârethane gibi sosyal yardım kurumlarının yakınlarına; mescit, tekke, zaviye, mezarlık gibi yerlerin çevresine yerleştirilmiştir. Sadaka taşlarına bırakılan yardımların çoğunlukla uçup gitmeyecek madeni para şeklinde olduğu bilinmektedir. İhtiyaç sahipleri bu taşlardan sadece ihtiyacı kadarını alıp kalanını diğer muhtaçlara bırakmaktadır.¹²⁵

Bu taşlar, genellikle, bir-iki metre arası yükseklikte, üst kısımları hafifçe oyulmuş sütunlar, mimari yapının üzerinde tasarlanmış kovuklar ya da çıkıntılar

¹²³ Karz-ı Hasen Vakfı web sitesi, <https://karzihasenvakfi.net/hakkimizda> (Erişim: 1 Aralık 2020).

¹²⁴ Resmi Gazete web sitesi, <https://www.resmigazete.gov.tr/ilanlar/eskiilanlar/2020/10/20201016-4-7.pdf>, (Erişim: 1 Aralık 2020).

¹²⁵ Özönder'den akt. Ensar Çetin, *Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve ve Sadaka Taşı*, Akademik Bakış Dergisi, Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, sayı 41.

şeklinde görülmektedir. Anadolu'nun birçok il ve ilçesinde ve Balkanlar'da rastlanan sadaka taşları, Selçuklu ve Osmanlı medeniyetinin yardımlaşma konusundaki ince zekâsının en güzel örneğidir. Sadaka taşına uzanan elin yardım bırakmak için mi yoksa almak için mi girdiği anlaşılamadığından, sadaka taşı, zenginın kibrini yenmesi ve fakirin utancını örtmesi konusunda da önemli bir işleve sahiptir.¹²⁶

Mezarlıklarda rastlanan sadaka taşlarının bazıları hem mezar taşı hem de sadaka taşı işlevi görmektedir. Özellikle cellâtların ifâ ettikleri görevleri nedeniyle bedduaya maruz kalmamaları için kitabesiz olarak yapılan mezar taşlarının sadaka taşı işlevi görecekle şekilde düzenlendiği görülmüştür. Buraya bırakılan sadakalarla cellât ailelerinin geçim sıkıntısı çekmelerine mani olunması amaçlanmıştır.¹²⁷

2.1.3.1. Sadaka Taşının Karz-ı Hasen İşlevi

Sadaka taşları, sadece zengin ve fakir insanlar arasında yardımlaşmayı sağlamakla kalmayıp belli bir muhitte ikamet eden ve birbirine yakın sosyal statüye sahip insanlar arasındaki dayanışmayı da arttırmıştır.¹²⁸ Kısa süreli nakit ihtiyacını komşusuna açmaya çekinen mahalle sakininin, onuru rencide olmadan, sadaka taşından ihtiyacını karşılayıp, aldığı parayı tekrar yerine koyması şeklinde de işlev gördüğü düşünülmektedir. Veren el ile alan elin birbirini görmediği böyle bir sistemin işletilmesi, toplumun ahlâk seviyesi ile doğrudan bağlantılıdır. Ahlâkî yozlaşma ile birlikte sadaka taşları işlevini yitirmiş olmasına rağmen günümüzde sembolik olarak da olsa bu geleneği yaşatmaya çalışan kuruluşlara¹²⁹ rastlamak sevindiricidir.

Tanzimat dönemine kadar işlevini sürdürmüş olan sadaka taşlarını ve bu yardımlaşma usulünü¹³⁰, karz-ı hasen müessesesi olarak değerlendirmek

¹²⁶ Hakkı Acun, *Birer Mimari Unsur Olarak Yardım Amaçlı Taşlar (Binek Taşı, Dinlenme Taşı, Sadaka Taşı, Köşe Pahlaması)*, Konya Kitabı X (Konya Ticaret Odası İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı), Aralık-2007, s.43-47.

¹²⁷ Şemsettin Şeker ve Mustafa Yılmaz, *İnfak ve Zarâfet (Sadaka Taşlarının Mimari ve Kültürel Hususiyetleri)*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları (Kitap No:42), 2017, s.185.

¹²⁸ Sadaka Taşı Derneği web sitesi, <https://www.sadakatasi.org.tr/page/sadaka-taslari/216> (Erişim: 25 Ağustos 2020).

¹²⁹ Basın İlan Kurumu web sitesi, <https://www.bik.gov.tr/unutulan-gelenek-sadaka-tasi/> (Erişim: 26 Aralık 2019).

¹³⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, Ali Duman, "Sadaka" maddesi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka> (Erişim: 6 Aralık 2019).

mümkündür. Sadaka taşlarında karz-ı hasenin geniş anlamı, yani Allah yolunda infak boyutu ön plana çıkmıştır. Sadaka taşları aracılığı ile Allah rızasından başka bir amaç güdülmeksizin, kardeşinin ihtiyacını görmek amacıyla, veren el ile alan el birbirini görmeden yardımlaşması tesis edilmiştir. Diğer taraftan sadaka taşının karz-ı hasenin dar anlamına katkı sağlayacak şekilde kullanılmış olması da mümkündür. Sadaka taşlarından yardım alanların genellikle eli darda olan borçlu kişiler oldukları düşünüldüğünde, küçük miktardaki borçlarını ödemek için bu taşlardan yardım aldıkları ve bu şekilde borçlarını ödedikleri de ihtimal dâhilindedir. Bu taşlara sadaka amacıyla bırakılan yardımlar ile borçluların borcunu ödemelerine imkân sağlanmış, onların temerrüde düşmelerinin ve alacaklıları tarafından rencide edilmelerinin önüne geçilmiştir. Sadaka taşından aldığımız ilhamla, günümüz şartlarına uygun karz-ı hasen müessesesi model önerisine çalışmanın son bölümünde yer verilecektir.

2.1.3.2. Konya'daki Sadaka Taşı Örnekleri

Anadolu'nun kadim şehri Konya, Selçuklu ve Osmanlı döneminden bu yana ayakta kalan birçok tarihî mekâna ev sahipliği yapmaktadır. Cami, türbe, çeşme, han, hamam, kervansaray gibi formlarda karşımıza çıkan bu yapıların bazılarında rastlanan sadaka taşlarının bir kısmına bu başlık altında yer vermeye çalışılacaktır. Kaynaklarda belirtilen sadaka taşlarının yanı sıra kendi gözlemlerimizle tespit etmeye çalıştığımız ve sadaka taşı olduğunu düşündüğümüz taşlara da yer verilecektir.

Kaynaklarda belirtilen sadaka taşlarından ilki, Ferhuniye mahallesinde bulunan Başarabey Camii'nin avlusunda yer almaktadır. Anadolu Selçuklu devlet adamlarından Emîr-i Ahûr Zeyneddin Beşare bin Abdullah tarafından 1219 yılında yaptırılan bu eser, Selçuklu dönemi mescitlerinin en eskilerindedir. Yapının güneybatı köşesinde bulunan sadaka taşı, 194 cm yüksekliğinde olup üst deliği bulunmamaktadır. İkinci örneğimiz ise, Larende Caddesi üzerinde bulunan Sahip Ata Camii'nin giriş kapısında bulunmaktadır. **(Ek-1)** Cami, türbe, hangâh ve hamamdan müteşekkil külliye tarzındaki yapı, Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahrettin Ali tarafından 1258-1283 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Cami avlusunun girişinde minareyle bitişik halde bulunan şaheser niteliğindeki taç kapının sağında ve solunda

sadaka kovukları yer almaktadır. Bir elin girebileceği genişlikteki bu oyuklar, sadaka taşının kovuk formuna en güzel örneklerden biridir.**(Ek-2)** Üçüncü örneğimiz, Osmanlı dönemi eserlerindedir. Karatay ilçesi Sarıyakup Mahallesi'ndeki Sarı Yakup Camii, Osmanlı'nın baş mimarlarından Abdülhalim Efendi tarafından 1863 yılında yaptırılmıştır. Caminin giriş kapısının solunda kaldırım üzerinde bulunan sadaka taşı 148 cm yüksekliğindedir ve üst deliği bulunmaktadır.¹³¹ 24 Mart 2021 tarihinde Sarı Yakup Camii'nde tarafımızca yapılan inceleme neticesinde caminin restorasyon geçirdiği ve sadaka taşının yerinde olmadığı görülmüştür. Son olarak Meram ilçesi sınırlarında yer alan Hacı Fettah Camii'nin karşısındaki tarihi çeşmenin yanı başında bulunan sadaka taşını örnek gösterebiliriz. Yapım tarihi 1875 olan Hacı Fettah Çeşmesi'nin güneydoğu köşesinde yek pare duran 119 cm yüksekliğindeki taşın üst deliği bulunmamaktadır.**(Ek-3)**¹³²

Kaynaklarda rastladığımız bu taşların dışında sadaka taşı olduğunu düşündüğümüz bazı taşlara ait bilgileri de, tespit edebildiğimiz kadarıyla, burada paylaşma sorumluluğu duymaktayız. Bu taşları tespit ederken tarihi çeşme, cami, türbe gibi yapıların yakınında olmalarına ve taşın üst kısmında oyuk bulunmasına dikkat edilmiştir.

Kendi imkânlarımızla tespit edebildiğimiz sadaka taşlarından ilki Karatay ilçesi sınırları içerisinde kalan Şems-i Tebrîzî Camii avlusunun kuzeydoğu köşesindeki Yavuz Sultan Selim Çeşmesi'nde bulunmaktadır. 19 Mayıs Sokak ile Şems Caddesinin kesiştiği noktada bulunan bu çeşmenin yapım tarihi çeşme üzerindeki levhadan anlaşıldığı üzere 1508'dir. Çeşmenin güneydoğu köşesinde duran sadaka taşının asfaltın üstünde kalan yüksekliği 80 cm, genişliği 44 cm, taşın üstünde harç malzemesiyle doldurulmuş deliğin çapı ise 7 cm'dir. Ayrıca bu delikten taşın kenarına doğru uzanan bir kanal bulunmaktadır.**(Ek-4)**

Tespit edebildiğimiz ikinci sadaka taşı ise Meram ilçesi sınırlarında bulunan ve restorasyonu yapılan Kürkçü Mescidi'nin yanında bulunmaktadır. Gürcü Hatun Sokak'ta bulunan bu mescidin restorasyonunun devam etmesi nedeniyle sadaka taşının yolun karşı tarafına konulduğu görülmüştür. Dörtgen tabanlı taşın yüksekliği

¹³¹ Şeker ve Yılmaz, a.g.e., s.87-89.

¹³² Şeker ve Yılmaz, a.g.e., s.218.

82 cm, silindir şeklindeki üst kısmının genişliği 34 cm'dir. Üst kısmında 9 cm çapında oyuğu bulunan taşın, ziftle dolu oyuk kısmından kenarına doğru kanal açıldığı görülmüştür. Bu kanallı oyuk tarzının Yavuz Sultan Selim Çeşmesi'ndeki sadaka taşı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.**(Ek-5)**

Üçüncü sadaka taşı örneğimiz ise Karatay ilçesi sınırlarında bulunan Köprübaşı Caddesi üzerindeki Müftü Abdullah Efendi Camii yanındadır. Caminin bahçe duvarına bitişik, 1924 tarihinde yapıldığı anlaşılan aynı isimli çeşmenin güneydoğu köşesinde yer alan sadaka taşının kaldırım üzerinde kalan yüksekliği 47 cm'dir. Taşın üst kısmının genişliği 34 cm, üst kısmındaki oyuğun çapı ise 6 cm'dir. Şu an kullanımda olmayan bu çeşmenin orijinal formunu koruması ve sadaka taşındaki oyuğun herhangi bir dolgu malzemesiyle doldurulmamış olması sevindiricidir.**(Ek-6)**

Son sadaka taşı örneğimiz ise Karatay ilçesi Şems-i Tebrîzî Mahallesi sınırları içerisinde bulunan Konya Valilik binasına yakın bir mevkideki Şeref Şirin Camii yanındadır. Halk arasında elektronikçiler sokağı olarak bilinen Lefkeli Sokak'ta bulunan ve yapım tarihi 1883 olan Şeref Şirin Camii'nin giriş kapısının sağında bulunmaktadır. Sadaka taşının kaldırım taşları üzerinde kalan yüksekliği 40 cm, taşın üst kısmının genişliği 40 cm, üst kısmındaki oyuğun çapı ise 7 cm'dir. Sadaka taşındaki oyuk herhangi bir dolgu malzemesiyle doldurulmamış olup; boyutları ve formu itibariyle bir önceki örneğimizdeki sadaka taşına benzerlik göstermektedir.**(Ek-7)**

Bu örneklerden görüleceği üzere sadaka taşları halkın gündelik hayatta kullandığı ancak çok da işlek olmayan noktalara konuşlandırılmıştır. İslam toplumunun medeniyet seviyesinin ve o dönemdeki sivil toplum faaliyetlerinin göstergesi olan bu taşlar, Anadolu insanının hayırhahlığının nişanesi olarak halen ayakta durmaktadır. Bu taşların işlevini sürdürdüğü dönemdeki güven ortamına ve ahlâk seviyesine erişilmesi kısa vadede mümkün olmasa da, sadaka taşlarının kültürel mirasımızdaki yerinin daha sağlıklı bir şekilde tespitinin yapılması ve her bir taşın tescillenmesi gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle restorasyonlar esnasında bu

taşların orijinal formlarına kavuşturulması ve tarihi işlevlerini sürdürebilmeleri için gerekli bilgilendirme metinlerinin uygun yerlere yerleştirilmesi elzemdir.

2.1.4. Ahi Teşkilatında Orta Sandığı Uygulaması

Anadolu'daki ahilik kültürü *fütüvvet*¹³³ anlayışına dayanmaktadır. “*Kardeşim*” anlamına gelen Arapça “*ahi*” kelimesi çevresinde şekillenen bu kültürün temeli, Anadolu'nun fethini takip eden asırlar içerisinde bölgeye gelen dervişler, bilim adamları, şairler, mutasavvıflar, sanatkârlar ve devlet adamları tarafından atılmıştır.¹³⁴ Ahi teşkilatının kurucusu olarak bilinen Ahi Evren'in felsefî ve sanatkâr kişiliği, teşkilatın kuruluşunda ve işleyişinde önemli etkiler göstermiştir. Anadolu'ya geldikten sonra Kayseri'ye yerleşen ve burada debbağ atölyesi kuran Ahi Evren, işçi ve ustaların çoğalmasıyla bu bölgeyi debbağlar mahallesi haline getirmiş ve ahi teşkilatının temelini burada atmıştır. Ahi Evren, sanatkârların belli bir yere toplanıp sanatlarını burada icra etmeleri gerektiği görüşüyle hareket ederek, debbağlar mahallesini bir sanayi sitesi haline getirmiştir. Otuz iki sanat kolunun icra edildiği bu yerde her sanat kolunun başında bir şeyh görevlendirilmiş ve şeyhlerin şeyhi olarak da Ahi Evren kabul edilmiştir.¹³⁵ Alâeddin Keykubat döneminde Konya'da ahilere tekkeler tahsis edildiği ve Ahi Evren'in 13. yüzyıl başlarında Konya'ya gelerek ahilerin başına geçtiği ve debbağlık yaptığı nakledilmektedir. Ahilerin teşkilatlanması köylere kadar uzanmış ve buralarda kurulan zâviye evlerinde akşamları dini ve ahlâkî kitaplar okunmuş, sohbetler yapılmıştır. Zâviye evleri aynı zamanda konuk evi, toplantı yeri olarak da kullanılmıştır. Bir sivil toplum kuruluşunun şubeleri fonksiyonu üstlendiği görülen ilk zâviye evlerinden dört tanesi Konya'da kurulmuştur.¹³⁶

Ahilik, iktisâdî birliktelikten çok daha derinlere inen ruh ve zihniyet dünyasına sahiptir. Ahi zaviyelerinde, 12. ve 13. yüzyılların istilâ ve çalkantıları

¹³³“Fetâ” kelimesinden türeyen fütüvvet kelimesi, Arap toplumunda cömert, misafirperver, yardımsever, asalet ve şecaat sahibi yiğit kişileri ifade etmek için kullanılırdı. (Ahilik ve Meslek Ahlâkı, Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s.15)

¹³⁴ Mikail Bayram vd., “Bölüm 1”, *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s.15-18.

¹³⁵ Bayram vd., a.g.e., s.21-29.

¹³⁶ Melahat Ürkmez, *Ahilik, Konya'da Ahilik Teşkilatı ve Zaviye Evleri*, Konya Kitabı XIV (Konya Ticaret Odası İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı), Aralık-2013, s.120-121.

arasında sanat ehlinin kendisini huzur ve emniyette hissettiği bir ortam sağlanmıştır. Ahi zaviyelerindeki fertler arası samimiyet ve dışarıdan gelenlere gösterilen misafirperverlik, sosyal duyguların bu müessesenin iktisâdî yönünün önüne geçtiğini göstermektedir.¹³⁷

Ahi teşkilatının konumuzla ilgili en önemli özelliği ise ahi birliklerinde yardımlaşma ve dayanışma amacıyla kurulan “Orta Sandığı”dır. Ahiliğin asıl gayelerinden biri olan insanların dünya ve âhiret saadetinin sağlanmasına yardımcı olmak maksadıyla işletilen bu sandıkla, zengin ile fakir, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet ve toplumdaki tüm bireyler arasında dengenin sağlanması amaçlanmıştır. Sosyal güvenlik sağlama fonksiyonu da bulunan yardımlaşma sandığı ile birlik üyeleri tefecilerden korunmaya ve onların ham madde ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.¹³⁸

Ahi teşkilatı üyeleri *dâhilîler* ve *hâricîler* olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Aktif işgücü olarak nitelendirebileceğimiz dâhilîleri, yamak, çırak, kalfa ve ustalar; aktif işgücü niteliğini kaybeden üyeler olan hâricîleri ise emekliler, güçsüzler, sakatlar ve hastalar oluşturmaktadır.¹³⁹ Kanaatkârlığın hâkim olduğu ahilik anlayışında esnaflar elde ettikleri gelirden zarûrî ihtiyaçlarını karşılayıp artanını orta sandığında biriktirmiştir. Bu birikim, teşkilatın ortak sermayesi olarak kullanılmış; ham madde temininin yanı sıra yeni tezgâhların kurulması, alet-edevat alımı gibi işgücü istihdamını ve verimini arttıracak işlere; işgücünü kaybetmiş olanların ve yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi gibi sosyal yardım maksatlı alanlara harcanmıştır.¹⁴⁰ Orta sandığını karz-ı hasen müessesesi olarak değerlendirmemizin nedeni ise bu sandığın hem teşkilat içi dayanışmaya sağladığı katkı, hem de toplumun geneline yönelik ürettiği faydalardan kaynaklanmaktadır. Ahi teşkilatı üyelerinin içinde yetiştikleri kültürün etkisiyle, zorunlu ihtiyaçlarından artan gelirlerini sandığa bağışlamaları, onların ne derece diğergam olduklarının ve kanaate dayalı zihniyet dünyalarının göstergesidir.

¹³⁷ Sabri F. Ülgener, *İktisâdî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Derin Yayınları, 2006, s.66-67.

¹³⁸ Bayram vd., a.g.e., s.89.

¹³⁹ Ürkmez, a.g.m., s.114.

¹⁴⁰ Mehmet Karagül, Ali Erbaşı, Süleyman Demir, “Bölüm 2”, *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*, Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, s.120.

Orta sandığı uygulaması, gücünü teşkilat üyeleri arasındaki kardeşlik bağlarından alması ve istihdama katkı sağlaması yönüyle muâhat (kardeşlik) uygulamasına, veren el ile alan elin birbirini bilmemesi noktasında ise sadaka taşının işleyişine benzemektedir. Üretime ve istihdama yönelik etkileri ise onu sadaka taşından ayıran en önemli özelliğidir. Teşkilat üyelerinin aşırı kâr ve gelir sağlama amacı gütmeyerek, orta sandığı aracılığı ile birbirlerini desteklemeleri, gelir dağılımı adaletinin sağlanması ve mesleklerin sürdürülebilirliği açısından önemli katkılar sağlamıştır. Karz-ı hasenin infâk etme ve başkalarına imkân sağlama yönüne güzel bir örnek olan orta sandığının insan ve kanaat merkezli yapısından alınacak dersler bulunduğu kanaatindeyiz.

2.1.5. Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Karz-ı Hasen Sandığı

Üyelerinin bir araya gelerek yardımlaşma ve dayanışma amacıyla kurulan müesseselerden biri olan sandıkların uygulama örnekleri Osmanlı Devleti'nde çeşitli şekillerde görülmektedir. Ahilik müessesesinde görülen orta sandığının yanı sıra, tekaüt sandıkları, teavün sandıkları, eytam sandıkları gibi sandıklar sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünün tarihimizdeki yerine işaretler.¹⁴¹ Bu sandık örneklerinden birisi de Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin talebeleri ile kurduğu karz-ı hasen sandığıdır.

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî (1813-1893), Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış önemli şahsiyetlerindendir. İlmî alanda nitelikli eserler telif etmesi, içinde yaşadığı toplumun temel sorunlarıyla ilgilenmesi ve onlara çözüm bulması, kendisinin başlıca özelliklerindendir. Dinî ilimlerin tahsili ve sünnete ittiba konusu üzerinde titizlikle duran Gümüşhânevî tekkesi zamanla bir dâruhâdis hüviyeti kazanmıştır. Telif ettiği eserleriyle ve döneminin sorunlarına yönelik yaptığı faaliyetleriyle, yakın tarihimize etkisi yadsınamayacak bir âlimdir.¹⁴²

Gümüşhânevî, çevresindeki insanları sadece ilmî değil iktisâdî anlamda da yetiştirmeye çalışmıştır. Yaşadığı dönemde İstanbul'da faizli banka kurulmasına

¹⁴¹ Abdullah Talha Genç, *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*, 1. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019, s.57.

¹⁴² Necmettin Alkan, *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî: Döneminin Osmanlısı ve "Zamanın Ruhu"nu Anlamak*, I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014, s.797-800.

karşı bir duruş olarak tekke mensupları arasında “avâriz sandıkları”na benzer bir karz-ı hasen sandığı kurmuştur. Bu sandıkta talebelerinin ev ve iş yerlerinde âtlı duran menkul kıymetleri bir araya getirmiş; biriken paralardan ihtiyaç sahibi talebelerine ihtiyaçları nispetinde ve mâlî güçlerine göre sonradan geri ödemek üzere karz-ı hasen kullandırmıştır. Böylece evlerde beklemekte olan küçük sermayeleri bir araya getirerek iktisâdî ve ticârî hayata katkı sağlamıştır. Toplanan paraların bir kısmı ile ilmi neşriyat amaçlı bir matbaa kurmuş ve bu matbaada basılan eserlerin ilim ehline ücretsiz dağıtımını sağlamıştır. Aynı sandıktan tahsis edilen 500'er altınlık vakıflarla İstanbul, Rize, Bayburt ve Of'ta onsekiz bin ciltlik dört büyük kütüphane kurdurarak Anadolu'nun kültürel hayatına katkı sağlamıştır.¹⁴³

Bu kütüphanelerden bir tanesi Rize Güneyce Beldesi'nde bulunan Hacı Şeyh Camii altında yer almaktadır. Burada bulunan ve vakıf mührü taşıyan kitapların vakfiyesine dair örnek sahife ekte sunulmuştur.(**Ek-8**) Trabzon'un Of ilçesinin Uğurlu Beldesi'ndeki (eski adıyla Çufaruksa) kütüphanenin (**Ek-9**) içi boş olup, buradaki ve Bayburt'taki vakıf kitaplar Ankara Millet Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.¹⁴⁴ İstanbul'da bulunan ve kütüphanelerin merkezi niteliğindeki Fatma Sultan Kütüphanesi'ndeki kitapların ise İstanbul Müftülüğü arşivine ve Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredildiği bilinmektedir.¹⁴⁵

Gümüshânevî'nin, kurduğu kütüphaneler ve yetiştirdiği talebeleri ile halkın irşâdına yönelik mücadele gösterirken, iktisâdî alanda da faize karşı iki cephede savaş açtığı söylenebilir. Kurduğu karz-ı hasen sandığı ile paraya ihtiyaç duyan ve faize bulaşma riski taşıyan kişileri tefecilerin ve faizli bankaların eline düşmekten korumuştur. Fazla parası olanları ise ticaret yapmaya ve ortak girişimde bulunmaya yönlendirmiştir. Bu şekilde hem çevresindeki insanları faizli borç almaktan korumuş ve onların sıkıntılarını meşru yollardan gidermiş, hem de varlıklı insanları ortak girişim yapmaya ve ticarete yönlendirerek sermayelerini helal yoldan

¹⁴³ İrfan Gündüz, *Gümüshânevî Ahmed Ziyâüddîn Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı ve Hâliidiyye Tarikati*, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984, s.50-51.

¹⁴⁴ Bu bilgiler ve fotoğraflar Trabzon'da ikamet eden Karadeniz Teknik Üniversitesi Makina Mühendisliği Bölümü Doktor Öğretim Üyesi Cevdet Demirtaş'tan elde edilmiştir.

¹⁴⁵ Hüseyin Budak, *Ahmed Ziyâüddîn Gümüshânevî'nin Türk Dünyasına Etkileri*, Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, Eskişehir, 2014, s.625.

değerlendirmeye, istihdam oluşturmaya ve faiz gelirinden sakınmaya teşvik etmiştir.¹⁴⁶

2.1.6. İran Karz-ı Hasen Fonu

Ülke çapına yayılmış karz-ı hasen fonu uygulaması olan İran karz-ı hasen fonu resmî olarak 1967 yılında Tahran’da kurulmuştur.¹⁴⁷ 1979 yılındaki İran İslam Devrimi ile bu fonlar daha da yaygınlaşmıştır. İran’daki karz-ı hasen fonları; aile fonları, yerel fonlar, birlik fonları ve resmî fonlar olarak dört kategoride sınıflandırılmaktadır.¹⁴⁸

Aile karz-ı hasen fonları, geniş aile içinde, tamamen güvene dayalı ve kısa dönemli ihtiyaçların karşılanması için kurulan fonlardır. Herhangi bir kayıt v.s. gibi resmi işlem gerektirmeyen fon, ailenin önde gelen yaşlı bir ferдинin sorumluluğunda yürütülmektedir. Aile bireylerinin aylık olarak fona verdikleri paralar kura ile belirlenen bir üyeye verilmekte, tüm üyeler fondan yararlanana kadar bir üyeye ikinci kez fon kullanılmamaktadır.¹⁴⁹ Bu uygulama, ülkemizde tasarruf amacıyla arkadaşlar ya da aileler arasında yapılan altın/para günlerine benzerlik göstermektedir.

Yerel karz-ı hasen fonları, belirli bir bölgede oturanlar arasında finansal ihtiyaçların karşılanması için üyelik esasına göre işletilmektedir. Bağışçılar arasından seçilen yönetim kurulu, aylık toplantılarını camide veya bir üyenin evinde yapmaktadır. Yönetim kurulunun resmi bir hüviyeti olmayıp kurul üyeleri maaş almadan gönüllülük esasına göre çalışmaktadır. Üyeler istedikleri zaman yatırdıkları paranın tamamını ya da bir kısmını geri çekebilmektedir. Fon kullanımını için ihtiyacın aciliyetine ve kasadaki nakit durumuna bakılarak, bölgede yaşayan güvenilir bir kişinin garantörlüğü istenmektedir. Geri ödeme aylık eşit taksitler halinde 10-20

¹⁴⁶ Emel İhtar, *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Hazretlerinin İktisadi Alandaki Etkileri Üzerine Bir İnceleme*, I.Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014, s.839.

¹⁴⁷ Bakhtiarî’den akt. Mücahit Özdemir, *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*, 1. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019, s.43.

¹⁴⁸ Arabmazar’dan akt. Özdemir, a.g.e., s.43.

¹⁴⁹ Arabmazar’dan akt. Özdemir, a.g.e., s.43.

aylık vadelerle yapılmakta ve kullanılan fonun %1-3'ü oranında hizmet bedeli tahsil edilmektedir.¹⁵⁰

Birlik karz-ı hasen fonları, belli bir mesleki alanda çalışan kişiler arasında üyelerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmaktadır. Üyeler arasından seçilen yönetim kurulu tarafından karz-ı hasen talepleri değerlendirilmektedir. Verilen karz-ı hasenin üst limiti maaşa göre belirlenmekte ve geri ödeme (20-25 ay vadede) maaştan otomatik olarak kesilmektedir. Karz-ı hasen tutarının %1-4'ü oranında hizmet bedeli kesintisi yapılmaktadır.¹⁵¹ Bu tür bir karz-ı hasen işleminin ülkemizde kamu veya özel sektörde aylık maaş olarak çalışanlara yönelik uygulanabileceği düşünülmektedir.

Resmi karz-ı hasen fonları ise yoksulların yaşam standardını artırmak ve karz-ı hasen kültürünü yaygınlaştırmak amacıyla mütevellî heyeti tarafından sivil toplum kuruluşu statüsünde kurulmaktadır. Mütevellinin fonları ve üyelerin yatırdıkları mevduatlar fon kaynağını oluşturmaktadır. Üyeler istedikleri zaman mevduatlarını çekebilmektedir. Kullanılacak fonun limiti, fonun mâlf durumuna ve başvuranın ihtiyacına göre belirlenmekte ve güvenilen bir kişinin kefil gösterilmesi istenmektedir. Fon kullanımında %1-4 oranında hizmet bedeli anaparadan düşülerek alınmakta ve 10-20 ay arası vadede geri ödeme tamamlanmaktadır.¹⁵²

İran'daki karz-ı hasen uygulamalarının çeşitliliği, halkın geneline ulaşılabilmesi için alternatif modellere ihtiyaç duyulduğunun ve karz-ı hasen aracılığıyla finansman sağlamaya dair ihtiyacın göstergesidir. Toplumsal hassasiyetler ve halkın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak karz-ı hasen uygulamalarının çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir.

2.1.7. İngiltere'de Ensar Finans Uygulaması

Ensar Finans uygulaması, faizsiz borçlanma amacıyla, 1994 yılında İngiltere'nin Manchester kentinde 39 üye ile başlatılmıştır. Kâr amacı gütmeyen

¹⁵⁰ Arabmazar'dan akt. Özdemir, a.g.e., s.44.

¹⁵¹ Arabmazar'dan akt. Özdemir, a.g.e., s.44.

¹⁵² Arabmazar'dan akt. Özdemir, a.g.e., s.45.

limited şirket statüsünde kurulan Ensar Finans'ın üye sayısı yıldan yıla artış göstermiştir. 2000 yılında ise Ensar Finans üyelerine yönelik olarak Ensar Konut Limited Şirketi kurulmuştur. Bu şirket ile İngiltere'de ilk defa müşareke esaslı konut modeli uygulanmıştır. Bu model ile, ev sahibi olmak isteyen Ensar üyelerine finansman sağlanmış, diğer üyelere ise yatırım yapma fırsatı sunulmuştur. Bu şekilde Ensar yatırımcıları ilk defa helal kar elde etmiştir. Ensar Finans, 2012 yılında, kendi üyeleri haricindekilere de finansman desteği sağlamak amacıyla *hayır kurumuna dönüşme* kararı almış ve bu değişiklik 2014 yılında tescil edilmiştir. Böylece bağışçı olanlar da olmayanlar da gerekli koşulları sağlamaları halinde faizsiz finansman imkânından yararlanır hale gelmiştir. Bu kapsamda Ensar Finans, öğrenci ücretlerinin faizsiz finansmanı konusundaki *YourB* isimli kredi birliğine de destek vermektedir.¹⁵³ Ensar Finans, azalan müşareke esasına göre hayata geçirdiği konut finansmanı modelini yeterli yatırımcı desteği bulamaması nedeniyle askıya aldığını açıklamıştır.¹⁵⁴

Ensar Finans karz-ı hasen başvurularında, 18 yaşını doldurma, geçerli bir kefil gösterme, karz-ı haseni geri ödeyebilecek belgelendirilebilir gelire sahip olma, İngiltere'de süresiz kalma hakkı ve 30 pound başvuru ücretini ödemeyi kabul etme gibi ön şartlar aramaktadır. Karz-ı hasen başvurusu, gerekçeleri açıkça belirtilerek online olarak yapılmaktadır. Başvuru formunda kişinin demografik ve sosyoekonomik durumuna ve kefil gösterdiği kişiye ilişkin bilgiler de alınmaktadır. Başvurunun kabul görmesi halinde başvuru ücretinin yatırılması talep edilmektedir. Ardından, başvuru sahibinin gösterdiği kefinden "*Garanti Sözleşmesi Formu*" doldurması ve imzalayarak göndermesi istenmektedir. Son aşamada ise başvuru sahibi ile Ensar Finans arasında karz-ı hasen başvurusunun detayları ve geri ödeme planı hakkında görüşme yapılmaktadır.¹⁵⁵

Ensar Finans, karz-ı hasen uygulamasını geri ödeme gücü bulunan bireylere yönelik olarak yapmaktadır. Geri ödeme gücü bulunmayan ihtiyaç sahiplerine ise

¹⁵³ Ensar Finance web sitesi, <http://www.ansarfinance.org/section.asp?p=ansar-timeline&pid=51> (Erişim: 24 Eylül 2020).

¹⁵⁴ Ensar Finance web sitesi, <http://www.ansarfinance.org/section.asp?p=home-finance&pid=66> (Erişim: 24 Eylül 2020).

¹⁵⁵ Ensar Finance web sitesi, <http://www.ansarfinance.org/section.asp?p=personal-loans&pid=57> (Erişim: 24 Eylül 2020).

zekât fonundan destek sağlayabilmektedir.¹⁵⁶ İnsanları faizin zararları konusunda bilinçlendiren ve faizsiz finansın uygulanabilirliğini 25 yıldır göstermeye çalışan Ensar Finans, 24/09/2020 tarihi itibariyle web sitesinde yayınladığı rakamlara göre, 4.193.538 pound karz-ı hasen kullandığını ve kullanıcılarını 1.051.230 pound faiz ödemesinden kurtardığını açıklamaktadır.¹⁵⁷

Adını, “yardımcılar” anlamına gelen ve Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından Medineli müslümanlara verilen “ensar” isminden alan Ensar Finans, İslâmî finans yoluyla insanların hayatlarını değiştirmelerine katkı sağlama vizyonuyla hareket etmektedir.¹⁵⁸ Ensar Finans’ın web sitesinde yayınladığı karz-ı hasen kullanıcılarının geri bildirimlerine göre, insanların genellikle kredi kartı borçlarını kapatmak ve faiz ödemesinden kurtulmak için karz-ı hasen kullandıkları görülmektedir. Bunun dışında çocuğunu evlendirmek, hasar gören evini tamir ettirmek gibi işlemler için de karz-ı hasen kullananlar mevcuttur. Kullanıcıların birçoğu tefeciliğe karşı Ensar Finans’ın karz-ı hasen uygulamasından duydukları memnuniyeti dile getirmekte ve yöneticilerine ve destekçilerine teşekkür etmektedir.¹⁵⁹ Müslümanların azınlıkta oldukları bir ülkede insanların helal finansmana ulaşmalarını sağlamak amacıyla faaliyet gösteren Ensar Finans’ın, İslâmî finansın uygulanabilirliği noktasında önemli bir görev üstlendiği söylenebilir.

2.1.8. Pakistan Akhuwat (Kardeşlik) Faizsiz Mikrofinans Organizasyonu

Kendisini dünyanın en büyük faizsiz mikrofinans kuruluşu olarak tanıtan Akhuwat, merhamet ve eşitlik ilkelerine dayalı, yoksulluğun olmadığı bir toplum inşası vizyonuyla hareket etmektedir. Misyonu ise toplumun içindeki dezavantajlı grupları faizsiz mikrofinans ve eğitim desteği ile sosyal ve ekonomik yönden daha güçlü hale getirmektir. Ana çalışma alanları faizsiz mikrofinans, eğitim, giysi bankası ve sağlık olan Akhuwat’ın (13/10/2020 tarihi itibariyle) 8050 gönüllüsü,

¹⁵⁶ Ansar Finance web sitesi, <http://www.ansarfinance.org/section.asp?p=zakat/hardship-fund&pid=59> (Erişim: 24 Eylül 2020).

¹⁵⁷ Ansar Finance web sitesi, <http://www.ansarfinance.org/default.asp> (Erişim: 24 Eylül 2020).

¹⁵⁸ Ansar Finance web sitesi, <https://www.ansarfinance.org/section.asp?p=about-us&pid=3> (Erişim: 24 Eylül 2020).

¹⁵⁹ Ansar Finance web sitesi, <http://www.ansarfinance.org/section.asp?p=testimonials&pid=56> (Erişim: 24 Eylül 2020).

90.500 bağışçısı, 4.200.000 faydalanıcısı bulunmaktadır.¹⁶⁰ Akhuwat, 2001 yılında kurulsa da çıkış noktası olarak Medine’de Peygamber Efendimiz (s.a.v.) tarafından tesis edilen *Muâhât (Ensar – Muhâcir kardeşliği)* uygulamasını örnek almakta ve 14 asır öncesindeki ilkeleri yaşatmaya çalıştığını beyan etmektedir. Bu ilkeleri *iman, ihsan, ihlas ve infak* olarak dört ana başlıkta toplamaktadır. Kuruluş ayrıca, ihtiyaç sahiplerinin kalkınmasını sağlayarak onları bağışçılara dönüştürme amacıyla hareket etmektedir.¹⁶¹

Pakistan’da sivil toplum kuruluşu olarak karz-ı hasene dayalı hizmet sunan Akhuwat, Türkçe karşılığı kardeşlik olan Arapça kökenli kelimeyi kuruluş ismi olarak kullanmaktadır. Faizli mikrofinans programlarına tepki olarak bir grup arkadaş arasında kurulmuştur. Mikrofinansın ilk kullanıcısı dilenmeyen ve bağış toplamaya çalışmayan dul bir kadın olmuş ve 6 ay sonra aldığı desteği geri ödeyerek programın uygulanabilirliği konusunda güven uyandırmıştır. Basit bir hayırsever faaliyeti olarak başlayan programa olan bağış tutarları zaman geçtikçe kurucularının tahmininin ötesine geçmiştir.¹⁶²

Akhuwat, geleneksel mikrofinans kuruluşlarının pek çoğunda görüldüğü gibi finansman kullanımını kadınlarla sınırlandırmamaktadır. Bireyler yerine tüm aile fertlerini sorumluluğa ortak olmaya yönelten bir stratejiyle hareket etmektedir. Bu şekilde hem aile içi dayanışma artırılmakta hem de aynı aileden birden fazla kişinin mikrofinans kullanımının önüne geçilmektedir. Akhuwat’ın uyguladığı bir diğer strateji ise finansman kullanıcılarının yararlanabilecekleri toplam kredi üst limitini belli bir seviyede tutması ve kullanıcıların borç yükünü sürekli arttırmalarının önüne geçmesidir. Bu yönüyle de geleneksel mikrofinans kuruluşlarından ayrılmaktadır.¹⁶³

Üst yönetimin herhangi bir ücret almadığı organizasyonda borç alanların bağışçıya dönüştürülmesi hedeflenmektedir. Programda operasyonel maliyetlerin düşürülmesi için dini mekânların altyapıları kullanılmaktadır. Mikrofinans başvurusunda 100-200 rupi gibi cüzi bir komisyon alınması dışında kullanıcılardan

¹⁶⁰ Akhuwat web sitesi, <https://www.akhuwat.org.pk/> (Erişim: 13 Ekim 2020).

¹⁶¹ Akhuwat web sitesi, <https://akhuwat.org.pk/about-us/our-journey/> (Erişim: 13 Ekim 2020).

¹⁶² Özdemir, a.g.e., s.33-34.

¹⁶³ Faisal M. Atbani ve Cristina Trullols, *Finansın Sosyal Etkisi ve Gücü*, Çev., Ali Can Yenice, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019, s.110-111.

başka bir bedel alınmamaktadır. Başvuruların değerlendirilmesinde kişilerin yoksulluk sınırının altında olup olmadığına, sosyal çevresindeki itibarına, yasa dışı işlere karışıp karışmadığına ve girişimci özelliklere sahip olup olmadığına bakılmaktadır. Başvuru değerlendirmesi üç hafta gibi bir sürede sonuçlandırılarak, olumlu görüş bildirilen proje sahibinden iki tane garantör göstermesi istenmektedir. Geri ödeme taksitleri her ayın 7'sinde şubeye ödenmekte, ayın 10'una kadar ödeme yapmayanlar birim sorumlusu tarafından hatırlatma amaçlı işyerinde ziyaret edilmektedir. Taksit ödemesinin yapılmaması durumundan garantörden borcun ödenmesi istenmektedir. Kullanılan mikrofinansların geri ödeme oranı %100'e yakın bir seviyededir.¹⁶⁴

Akhuwat kullandığı mikrofinans tutarının %1'ini zorunlu sigorta prim ödemesi kapsamında işletmekte; ölüm veya kalıcı işgücü kaybı gibi durumlarda ödenemeyen borç tutarını buradan finanse etmektedir. Ayrıca dezavantajlı duruma düşen kullanıcılara ya da ailelerine sigorta fonundan nakdî yardım da yapmaktadır.¹⁶⁵ Akhuwat bu başarısı ile Pakistan'da milyonlarca kişiye hizmet etmekte ve dünyadaki farklı kuruluşlara ilham kaynağı olmaktadır.

2.1.9. MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı

Ülkemizde İslam iktisadı alanında çalışmaların artması, faizsiz finansman kaynaklarına olan ilgiyi de arttırmıştır. Bu doğrultuda, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) tarafından üyeleri arasında yardımlaşma ve dayanışma kültürü oluşturmak amacıyla 2016 yılında Karz-ı Hasen Sandığı hayata geçirilmiştir.¹⁶⁶ Üyelerinin borç ihtiyaçlarının helal yollarla giderilmesi ve kazançlarına haram bulaşmaması için kurulan Karz-ı Hasen Sandığı aracılığıyla, vefat eden üyelerin eş ve çocuklarının sıkıntıya düşmemesi için gerekli yardımlar da yapılmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Özdemir, a.g.e., s.35-43.

¹⁶⁵ Atbani ve Trullols, a.g.e., s.113.

¹⁶⁶ MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı web sitesi, <https://www.karzihasen.org.tr/2020/05/03/musiadin-ornek-uygulamasi-%c2%93karz-i-hasen-sandigi%c2%94/> (Erişim: 20 Ekim 2020).

¹⁶⁷ MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı Broşürü, https://www.musiad.org.tr/uploads/sosyal-sorumluluk/karz-i-hasen/karzihasen_2020.pdf, s.3-5 (Erişim: 20 Ekim 2020).

MÜSİAD'ın asil ve gençlik kurulu üyelerinin üye olabildikleri sandığa ilk girişte geri ödemesiz 550-TL ve yıllık olarak 700-TL aidat alınmaktadır. Sandığın amaçlarını gerçekleştirmek üzere *karz-ı hasen fonu*, *bireysel karz-ı hasen fonu*, *sosyal yardım fonu* ve *zekât fonu* olarak dört adet fon kurulmuştur. Karz-ı hasen fonunda, geri ödemesiz olarak girişte alınan tutar ile yıllık ödenen aidatların %70'i toplanmakta ve sandık üyelerine karz olarak kullanılmaktadır. Bu fondan bir yılını doldurmuş, karz ihtiyacı olan sandık üyeleri belirli bir geri ödeme planına göre yararlanmaktadır. Bireysel karz-ı hasen fonu, sandık üyesi olan veya olmayan kişilerin sandığa verdikleri karzlardan oluşmaktadır. Sandığa borç veren kişiye belirlenen süre sonunda fon tarafından geri ödeme yapılmaktadır. Bu fondan yararlanan üye ise, sandık yönetimi ya da sandığa karz veren kişinin belirlediği sürede borcunu fona geri ödemek zorundadır. Bu şekilde sandık, MÜSİAD üyeleri arasındaki karz alışverişine aracılık etmektedir. Sosyal yardım fonunda ise, geri ödemesiz alınan giriş ve yıllık aidat tutarlarının %25'i toplanarak bu fondan sandık üyesinin ölümü halinde eş ve çocukları karşılıksız olarak yararlandırılmaktadır. Zekât fonu ise sandık üyesi olan veya olmayan kişilerin verdikleri bağışlardan oluşmakta ve zekât alma şartlarını taşıyan kişilere karşılıksız olarak fondan yardım yapılmaktadır.¹⁶⁸

MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı üyelerinden toplanan üyelik aidatlarının ve yıllık aidatların %5'lik kısmı ise sandığın genel giderleri için kullanılmakta, genel giderlerden arta kalan miktar ise yine fonlarda değerlendirilmektedir. Karz-ı hasen fonlarından kullanılan tutarların geri ödemesi 6 ay sonunda tek seferde talep edilmekte ya da 6. aydan başlamak üzere en fazla 4 taksit halinde geri ödeme planı oluşturulmaktadır. Karz-ı hasen fonu kullananların geri ödeme gücü çökmesi halinde geri ödeme süresi en fazla 12 aya çıkarılabilmektedir. Karz-ı hasen kullananlardan herhangi bir komisyon ya da enflasyon farkı talep edilmemektedir.¹⁶⁹

Sandığın web sitesinde 20/10/2020 tarihi itibarıyla yayınlanan rakamlara göre 680 üye sayısına ulaşılmış, 47 üyeye toplam 3.097.700-TL karz-ı hasen fonu

¹⁶⁸ MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı Broşürü, https://www.musiad.org.tr/uploads/sosyal-sorumluluk/karz-i-hasen/karzihasen_2020.pdf, s.6-9 (Erişim: 20 Ekim 2020).

¹⁶⁹ Bu bilgiler, MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı Koordinatörü Atalay Uğurlu ile 27/10/2020 tarihinde yapılan telefon görüşmesinden elde edilmiştir.

kullanılmış, 3 üye bireysel karz-ı hasen fonundan 200.000-TL tutarında karz kullanmış, 8 üyenin toplamda 139.233-TL'lik ihtiyacı sosyal yardım fonundan karşılanmış, zekât alma şartlarını taşıyan 57 kişinin ise zekât fonunda biriken 382.745-TL'den yararlanması sağlanmıştır.¹⁷⁰ Ahilik müessesesindeki orta sandığına benzer bir işleyişe sahip olan MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı'nın tüm meslek örgütlerine örneklik teşkil edecek bir yapısının olduğunu düşünmekteyiz.

2.1.10. İKSAR İslâmî Mikrofinans Programı

Mikrofinans, düşük gelir grubundaki kişilerin iş kurmaları ya da işlerini genişleterek belirli bir gelir düzeyinin üzerine çıkabilmeleri için kendilerine finansal ve finans dışı hizmetlerle destek olunması şeklinde tanımlanabilmektedir. Mikrofinansın amacı, kâr amacı güden finansal kuruluşlar tarafından finansal hizmetler dışında bırakılan kişilerin gelir getirici faaliyetlerde bulunmalarını sağlamaktır.¹⁷¹ Ülkemizde karz-ı hasen aracılığıyla mikrofinans desteği veren sivil toplum kuruluşları da mevcuttur. Sakarya'da bir grup akademisyen tarafından 2018 yılında kurulan İslam İktisadı Araştırma ve Uygulama Derneği'nin (İKSAR) mikrofinans programı bu alanda güzel bir örnektir. İslam İktisadı alanındaki teorik bilgileri pratiğe dönüştürmeyi ve toplumsal bilinç oluşturmaya amaçlayan dernek bünyesinde yürütülen mikrofinans programı ile ihtiyaç sahiplerine mikrofinans desteği verilmeye başlanmıştır.¹⁷²

Programa yapılan hibe niteliğindeki bağışlar¹⁷³, gelir getirici faaliyetlerde kullanılması şartıyla Sakarya ilinde ikamet eden ihtiyaç sahiplerine kullanılmaktadır. En fazla 5.000-TL'ye kadar karz kullanılan programda, kullanıcılardan fiziki teminat istenmemekte sadece bir kişiyi kefil göstermesi istenmektedir. Başvurusu uygun bulunan kişi ile karz sözleşmesi imzalanmakta, ayrıca senet düzenlenerek hem başvuru sahibinin hem kefilin imzası alınmaktadır. Geri ödeme süreci, karz verilen tarihten 45 gün sonra başlamakta ve en fazla 12 ay

¹⁷⁰ MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı web sitesi, <https://www.karzihasen.org.tr/> (Erişim: 20 Ekim 2020).

¹⁷¹ Mücahit Özdemir, *İslami Mikrofinans Teori, Uygulama ve Model Önerileri*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019, s.33.

¹⁷² İKSAR web sitesi, <http://iksar.org.tr/#karz> (Erişim: 21 Ekim 2020).

¹⁷³ İKSAR web sitesi, <http://iksar.org.tr/karz-i-hasen-programina-destek/> (Erişim: 21 Ekim 2020).

içerisinde taksitler ödenmektedir. Kullanıcılardan herhangi bir komisyon, başvuru ücreti ve enflasyon farkı gibi fazlalıklar alınmamaktadır.¹⁷⁴

Derneğin web sitesinde 21/10/2020 tarihi itibarıyla yayınlanan verilere göre 49 kişiye toplamda 306.900-TL karz kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bireysel ve kurumsal olarak toplamda 63 destekçisi bulunan derneğin bu güzide projesine yapılacak desteklerle ulaşılabilecek kişi sayısının artacağı aşikârdır.¹⁷⁵ Karz kullanıcılarının hikâyeleri dernek sitesinde paylaşmakta ve proje çıktılarını somut olarak görmektedir.¹⁷⁶ 31 Aralık 2019 itibarıyla karz geri ödeme oranının ise %97 olduğu derneğin 2019 yılı faaliyet raporundan anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

İKSAR mikrofinans uygulamasının üyelere yönelik kapalı devre bir sistem olmaması için, dernek tüzüğünde yer verilen maddelere göre mikrofinans uygulaması hayata geçirilmiştir.¹⁷⁸ Ülkemizde yerel bazda karz-ı hasen verilmesi ve bunun üretime dönüşmesi konusunda en yeni ve güzel bir örnek olduğunu düşündüğümüz bu mikrofinans uygulamasının yaygınlaşması, gelir dağılımı adaletinin tesisi için önemli katkılar sağlayacaktır.

2.2. Karz-ı Hasenin İşlevleri

İslam iktisadı araçlarının vahiy temelli olarak şekillenmesi, bu araçların insan fitratına ve ihtiyaçlarına en uygun araçlar olduğunun göstergesidir. İktisâdî hayatın sosyal hayatı birçok açıdan etkilemesi nedeniyle, toplumsal huzurun sağlanması açısından, iktisâdî hayatın insan fitratına en uygun araçlarla şekillenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda karz-ı hasenin işlevleri ve karz-ı hasen müesseselerinin toplumsal hayata yaptığı çok yönlü katkılar başlıklar halinde ele alınacaktır.

¹⁷⁴ İKSAR web sitesi, <http://iksar.org.tr/karz-i-hasen-basvurusu/> (Erişim: 21 Ekim 2020).

¹⁷⁵ İKSAR web sitesi, <http://iksar.org.tr/#karz> (Erişim: 21 Ekim 2020).

¹⁷⁶ İKSAR web sitesi, <http://iksar.org.tr/karz-i-hasen-kullanicilari/> (Erişim: 21 Ekim 2020).

¹⁷⁷ İKSAR 2019 yılı faaliyet raporu, http://iksar.org.tr/wp-content/uploads/2020/01/iksar_faaliyet_raporu.pdf, s.13 (Erişim: 21 Ekim 2020).

¹⁷⁸ “Dernekçe Sürdürülecek Çalışma Konuları ve Biçimleri

- İhtiyaç sahiplerine maddi ve manevi yardımda bulunmak. Karşılıksız olarak bağışta bulunmak ve hiçbir menfaat, gelir, kâr olmaksızın karşılıksız olarak karz vermek.
- İslam iktisadı prensiplerine uyarak ihtiyaç sahiplerini gelir getirici bir iş kurmaya yönlendirmek ve bu amaçla maddi yardımda bulunmak. Bu maddi yardım geri alınmak üzere karz olarak verilebileceği gibi geri alınmamak üzere hibe olarak da verilebilir.”

Bu bilgiler, 16/01/2020 tarihinde İKSAR e-posta adresiyle (bilgi@iksar.org.tr) yapılan yazışmadan elde edilmiştir.

2.2.1. Faizle Mücadele İşlevi

Faiz, Kur'ân-ı Kerîm'de tedricî olarak yasaklanmıştır. Allahu Teâlâ “(Eğer gerçek) mü'minlerseniz, artık kalan faizi de bırakın (almayın).” emriyle faizi imanla ilişkilendirmiştir. Devamındaki ayette ise Allah'ın emrini tanımayarak bir mü'minin faizli işlemlere devam etmesi, Allah ve Resûlüne karşı savaş açmakla bir tutulmuştur.¹⁷⁹ Faizi yasaklayan ayetlerin hemen arkasından borç alışverişi ile ilgili ayetlerin gelmesi ise faiz sorunun nasıl çözüleceğine ve karz-ı hasenin mücadele ettiği olgunun ne olduğuna işaret olarak değerlendirilebilir.¹⁸⁰ Faizin alenen yasaklanmasına ve faizli işlem yapanların lanetlenmesine¹⁸¹ rağmen Müslüman toplumlarda bile tehlikeli boyutlara ulaşan faizli işlemlerin önüne geçilmesi konusunda en uygun aracın karz-ı hasen olduğu düşünülmektedir. Çünkü karz-ı hasen işlemi, ilgili ayetlerde def'aten ve mecazen “Allah'a borç vermek” şeklinde ifade edilerek bu güzel davranışa yapılan yönlendirme kuvvetlendirilmiştir.

Faiz konusundaki başka bir ayette “Allah faiz (ile gelen)i mahveder, sadaka(sı verilen mal)ları da artırır.”¹⁸² buyrulurken faizden gelen fazlalığın aslında malı azalttığı, sadakası verilen malın ise gerçekte eksilmediği vurgulanmaktadır. Yardımlaşma amacıyla yapılan karz-ı hasen işleminde borcun misliyle ödenmesi esas olup herhangi bir karşılıksız fazlalık şart koşulamamaktadır. Dolayısıyla borçlu kişinin borç yükü artmamaktadır. Borçlunun yapması gereken, borcunu zamanında ve tastamam ödemektir. Alacaklı ise alacağına karşı müsamahalı olmalı ve borçlunun genişlik zamanını beklemelidir. Eli darda olan kişiye borcun sadaka olarak bağışlanmasının ise daha hayırlı olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edilmektedir.¹⁸³ Borçlunun borcunu ödeyemeyecek duruma gelmesi halinde, borcundan kurtulabilmesi için zekât alması da caiz görülmüştür.¹⁸⁴ Buradan borcun ödenmesi

¹⁷⁹ Feyizli, a.g.e., s.46, Bakara 2/278-279.

¹⁸⁰ Komisyon, a.g.e., Cilt:1, s.446-448 (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/289/282-ayet-tefsiri> , Erişim: 2 Aralık 2019).

¹⁸¹ İbn Mes'ûd'dan (ra) rivayet edildiğine göre o, şöyle demiştir: “Resûlullah (s.a.v.), ribayı (faizi) alana da, verene de lânet etti.” Tirmizi ve diğer muhaddisler “ribaya şahitlik edenlere ve yazana da” şeklindeki ziyade ile rivayet etmişlerdir. (Müslim, Müsâkât 105; Tirmizî, Büyü', 2; Ebû Dâvûd, Büyü', 4; Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, Cilt:3, s.201)

¹⁸² Bakara 2/276.

¹⁸³ Bakara 2/280.

¹⁸⁴ Çeker, a.g.e., s.217-221.

konusunda zekât müessesesinin karz-ı hasen müessesesini destekleyici olduğu ve faizle mücadele konusunda birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Bu da İslam iktisadı araçlarının birbirinin tamamlayıcısı olduğuna işaret olarak değerlendirilebilir.

Borç verenin borç alana yardımından ibaret olan karz-ı hasen vesilesiyle darda kalan kişinin ihtiyacı görülecek ve faizli muamele yapma tehlikesinden korunması sağlanacaktır. Faize karşı bir tür kalkan görevi gören karz-ı hasen ile faizli işlemlere karşı önlem alınmış olacaktır. Karz-ı hasen müesseselerinin yaygınlaşması sonucu faizli kredi taleplerinde ve dolayısıyla faiz oranlarında düşüş kaçınılmazdır. Faiz oranlarının düşmesi, faizli kredi kullanan üreticilerin finansman maliyetlerini ve dolayısıyla üretim maliyetlerini de düşürecek, bu şekilde maliyet kaynaklı enflasyon hızında yavaşlama sağlanacaktır. Enflasyondaki yavaşlama, faiz oranlarının aşağı çekilmesini sağlayacak, sermaye sahipleri faiz geliri elde etme yerine sermayelerini yatırıma ve üretime yönlendirecek, işsizliğin ve eksik istihdamın önüne geçilecektir.¹⁸⁵ Enflasyon hızının yavaşlaması, yerel para biriminin değerindeki düşüşü de önleyecektir. Karz-ı hasenin faizi önleme işlevinin etkili olabilmesi, karz-ı hasen müesseselerinin yaygınlaşmasına, farklı alanlarda karz-ı hasen verilerek toplumun geniş kesimlerine ulaşılabilmesine bağlıdır.

2.2.2. Sosyal Dayanışma İşlevi

İslam toplumunda bireylerin sorunları toplumun kendi dinamikleri içerisinde çözülmeye ve ideal bir sosyal yapıya ulaşılmaya çalışılır. Sosyal adaletin tesisi açısından, başkalarına faydası dokunan ameller, bireyin sadece kendisine faydası olan amellerden üstün görülmektedir.¹⁸⁶ Mü'minlerin ancak kardeş olduğunu belirten dinimiz, mü'minleri birbirinin derdine ortak görür.¹⁸⁷ Müslüman kardeşinin ihtiyacını görenin Allah'ın yardımına mazhar olacağı, onun sıkıntısını giderenlerin kıyametteki sıkıntılarında birinin giderileceği vaat edilmektedir.¹⁸⁸ Müslüman

¹⁸⁵ Khan, a.g.e., s.xv.

¹⁸⁶ Orman, a.g.e., s.38-39.

¹⁸⁷ Feyizli, a.g.e., s.515, Hucurat 49/10.

¹⁸⁸ Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Müslüman, Müslümanın (din) kardeşidir. Müslüman, kardeşine zulmetmez ve onu haksızlık edenin eline bırakmaz. Her kim, Müslüman kardeşinin yardımında bulunur ve onun ihtiyacını giderirse, Allah da ona yardım eder. Her kim, Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah buna karşılık onun kıyametteki sıkıntılarında birini giderir. Her kim

kardeşinin mâlî sıkıntısını karz-ı hasen vererek çözen kişinin de bu mükâfatları hak edeceği açıktır. Bir ihtiyacı görülen ve sıkıntısı giderilen kişi ile buna vesile olan kişi arasındaki kardeşlik bağı bu şekilde daha da güçlenecektir. Özellikle birbirinin dertlerinden daha çok haberdar olan yakın akraba, komşular ve arkadaşlar arasında yaygınlaştırılacak karz-ı hasen uygulamaları ile akrabalık, komşuluk ve kardeşlik bağlarının gelişmesi sağlanacaktır.

Toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde işlemesi için komşuluk ilişkileri konusunda örnek bir tavır ortaya koyan Peygamber Efendimiz (s.a.v.) komşunun komşu üzerindeki haklarını “*Hastalandığında ziyaret etmen, öldüğünde cenazesini kaldırman, borç istediğinde borç vermen, muhtaç olduğunda ihtiyacını karşılayan, hayırlı işlerini tebrik etmen, musibet zamanlarında sabrı tavsiye etmendir.*” şeklinde saymış ve borç alışverişi konusunda komşunun gözetilmesini öğütlemiştir.¹⁸⁹

Allah Resûlü (s.a.v.), müminleri, bir organı rahatsızlandığında diğer organları da bu rahatsızlığı hisseden bedene benzetmiştir.¹⁹⁰ Bu çerçevede karz-ı hasen, zenginler ile ihtiyaç sahipleri arasında etkileşimi sağlayacak en önemli araçlardan biridir. Karz-ı hasen uygulamaları ile varlıklı Müslümanlar ellerindeki maddî imkânı ihtiyaç sahibi kardeşlerinin istifadesine sunarak hem varlıklarının şükürünü eda etme hem de kardeşlerinin ihtiyaçlarını giderme imkânına kavuşacaklardır. Bu şekilde daha hakkaniyetli bir gelir dağılımı sağlanacak ve insanlar asgari yaşam standardına kavuşacaklardır. Karz-ı hasen alan kişinin borcunu ödeyemeyecek hale gelmesinde ise bu kişi zekat müessesesi ile desteklenerek yaşam standardının belli bir seviyenin altına düşmesi önlenecektir. Karz-ı hasen müesseselerinin gayri müslimleri kapsayacak şekilde genişletilerek onların kalplerinin İslam’a ısınmasına ve sosyal dayanışma işlevinin güçlenmesine katkı sağlanması da mümkündür.

2.2.3. Psikolojik Fayda Sağlama İşlevi

bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter.” (Buhârî, Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 58; Nevevî, Riyâzü’s-Sâlihîn, Cilt:1, s.250)

¹⁸⁹ Özafşar vd., a.g.e., Cilt 7, s.541.

¹⁹⁰ Numân b. Beşîr’den (ra) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermeye, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu rahatsızlığı hisseden bir bedene benzer.” (Müslim, Birr, 66; Buhârî, Edeb, 27; Nevevî, Riyâzü’s-Sâlihîn, Cilt:1, s.246)

Günümüz insanı menfaate dayalı küresel ekonomik düzenin çarkları arasında her geçen gün ezilmekte ve yalnızlaşmaktadır. İçinde yaşadıkları toplumun derdiyle dertlenmesi gereken insanların kendi faydalarını maksimize etmeye çalıştıklarında toplumsal huzurun bozulacağı ve ruhsal sıkıntıların artacağı aşikardır. Kur’ân-ı Kerîm’de namaz, zekât, sadaka gibi ibadetlerle birlikte zikredilen karz-ı hasenin Allah’a borç vermek olarak nitelendirilmesi, mükâfatının kat kat verileceği ve bu güzel davranışı yapanların sıkıntılarının giderileceği müjdesi bile insan psikoloji üzerine olumlu etkiler yapmaya yeterlidir.

Karz-ı hasen aracılığıyla Müslüman kardeşinin ihtiyacının görülmesi ve karz-ı hasenin gerektiğinde sadakaya dönüşebilmesi yönü göz önünde bulundurulduğunda onun infak ve sadaka ile aynı mânevî faydaları sağlayacağı düşünülmektedir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.), kalbinin katılığından şikayet eden birine yetimin başını okşaması ve fakire yemek yedirmesi tavsiyesinde bulunduğu bilinmektedir. Sadaka mahiyetindeki bu tür davranışlarla insan ruhu terbiye edilmekte ve eşref-i mahlûkat vasfına layık hale gelmektedir. Varlıklı olanın vermeye olan ihtiyacının, ihtiyaç sahibinin almaya olan ihtiyacından daha fazla olduğu söylenebilir. Çünkü dinimiz veren eli alan elden üstün tutmuştur. Müslüman, kardeşine yardımda bulunarak veren el durumuna geçme ihtiyacı içine girmelidir.¹⁹¹

Allah Resûlü (s.a.v.) veren el olmanın faydası konusunda cimri ile cömerti bir benzetme ile karşılaştırmıştır. Cimri ile cömert, göğüslerinden boğazlarına kadar demirden zırh giymiş kimselere benzetilerek cömertin verdikçe üzerindeki zırhın genişlediğini ve tüm vücudunu örttüğünü ifade etmiştir.¹⁹² Bu da Allah yolunda yapılan harcamanın mânevî kalkan görevi görerek kişiyi koruyucu ve kuşatıcı olduğuna işaret olarak kabul edilebilir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) “*Hastalarınızı sadaka ile tedavi edin.*” tavsiyesi, Allah rızası için yapılan infâkın hastalıklara karşı tedavi edici etkiler barındırdığının göstergesidir. Kardeşinin maddî,

¹⁹¹ Orhan Çeker, *Güçlü Bir Ekonomi İçin Zekat*, 2009, <http://www.habername.com/yazi-prof-orhan-cekerek-guclu-bir-ekonomi-icin-zekat-2808.htm> (Erişim: 13 Aralık 2019).

¹⁹² Ebû Hüreyre’nin (ra) Resûlullah’tan (s.a.v.) şöyle dediğini işittiği nakledilmiştir: “Cimri kimse ile cömert kimse, göğüslerinden boğazlarına kadar demirden birer zırh giyinmiş iki kişiye benzerler. Cömert kimse, infak ettikçe üzerindeki zırh genişler, parmaklarını örter ve ayak izlerini siler. Cimriye gelince, infak etmek istese dahi (zırhın) her halkası olduğu yere yapışır kalır; her ne kadar genişletmeye çalışsa da genişlemez (Bir türlü infak edemez.). (Buhârî, Zekât, 28; Müslim, Zekât, 76; Nevevî, Riyâzü’s-Sâlihîn, Cilt:2, s.17)

mânevî sıkıntısını gideren ve onun duasını alan kişilerin musibetlere karşı koruma altına alınacağı düşünülmektedir.¹⁹³

2.2.4. Bireysel Kalkınma İşlevi

İslam; çalışma, helal yollardan kazanma ve kazandıklarını meşru yerlere harcama esasına dayanır. İnsana, Allah'ın lütfu ve yapılan bağışlar dışında, kendi çalışmasından başka bir karşılığın olmadığı Kur'ân-ı Kerîm'de belirtilmektedir.¹⁹⁴ Peygamber Efendimiz (s.a.v.) alın teri ile gelirini kazanmak ve başkalarına muhtaç olmamak konusunda ashabına birçok kez tavsiyelerde bulunmuş, onlara gelir elde etme yolları göstermiştir.¹⁹⁵ “*Gelir damânladır.*” buyurarak kazanç elde etme yolunda sorumluluk almaya dikkati çekmiş, risk kime aitse gelirin de ona ait olacağını vurgulamış ve girişimciliğe özendirmiştir.¹⁹⁶ Allah Resûlü (s.a.v.), fakir bir Müslüman'ın çok zor durumda olmadığı takdirde dilenmesini hoş görmemiş¹⁹⁷; aktif işgücü diyebileceğimiz, aklî ve bedenî güce sahip olan insanların zekât almalarını doğru bulmamıştır.¹⁹⁸

Kendi kazançlarını elde etme ve ailesini geçindirme konusunda yeterli imkâna sahip olmayan bireyler karz-ı hasen müesseseleri aracılığı ile üretken hale getirilmekte ve nafakalarını temin etme konusunda kendilerini geliştirmektedir. Karz-ı hasenin geri ödenme gerekliliği, insanları borçlarını ödeyebilmek için daha çok çalışmaya teşvik etmekte ve onları üretken hale getirmektedir. Borcun geri alınmasının mümkün olmayacağı çalışma gücü kaybı gibi durumlarda ise verilen borç sadakaya dönüştürülür ve bu kişilerin çalışma hayatına dönememesi halinde zekât müessesesi ile desteklenmeleri sağlanır.¹⁹⁹

¹⁹³ Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, III, 542; Özaşar vd., a.g.e., Cilt:2, s.491.

¹⁹⁴ Feyizli, a.g.e., s.526, Necm 53/39.

¹⁹⁵ Zübeyr b. Avvâm'dan (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Sizden birinizin urganı alıp (dağa giderek) bir bağ odun getirip satması ve böylece Allah'ın onun itibarını koruması, bir şey verip vermeyecekleri belli olmayan kimselerden dilenmesinden daha hayırlıdır.” (Buhârî, Müsâkât, 13; Özaşar vd., Hadislerle İslam, Cilt:5, s.57)

¹⁹⁶ Tabakoğlu, a.g.e., s.296.

¹⁹⁷ Nesâî, Zekât, 86; Özaşar vd., Hadislerle İslam, Cilt:5, s.52.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, Zekât, 24; Özaşar vd., Hadislerle İslam, Cilt:5, s.52.

¹⁹⁹ Muhammad Akram Khan, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İktisadi Öğretileri*, Çev., Elif Beyza Demirtaş, İstanbul: İGİAD Yayınları, 2018, s.189-190.

Mikrofinans amaçlı verilen karz-ı hasenler ile kişilerin aktif işgücü haline gelmelerine imkân sağlanmaktadır. Can suyu mahiyetinde bile verilecek karz-ı hasenler ile insanlar gelir getirici işler kurabilmekte, hatta karz-ı hasen alan konumdan karz-ı hasen veren konumuna geçebilmektedir. İnsanların karz-ı hasen aracılığı ile faize düşmeden, başkalarına muhtaç olmadan geçimlerini sağlamaları, onların kazançlarını da bereketlendirmektedir. Ayrıca bu müesseseler aracılığı ile toplumdaki işsizlik sorunuyla mücadele edilmiş olacaktır. Kendi işini kuran ve kazancını temin edebilen bireyler, toplumsal kalkınmanın hızlanmasını ve toplumsal çatışmaların önüne geçilmesini sağlayacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SADAKA TAŞINDAN HAREKETLE

KARZ-I HASEN SANDIĞI MODELLEMESİ

Bu bölümde, Anadolu'daki sadaka taşı uygulamasından esinlenerek, ayet ve hadislerdeki karz-ı hasen ruhuna uygun olarak işletilebilecek karz-ı hasen sandığı modellemesi yapılacaktır. Öncelikle modele duyulan ihtiyacın gerekçeleri açıklanmaya çalışılacaktır. Modelin güncel mevzuat hükümleri kapsamında dernekler üzerinden kurulabilecek “sandık” şeklinde işletilebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle dernekler mevzuatına göre sandığın kuruluş ve işleyişine dair detaylara yer verilecek ve ardından beklenen çıktılar tartışılacaktır.

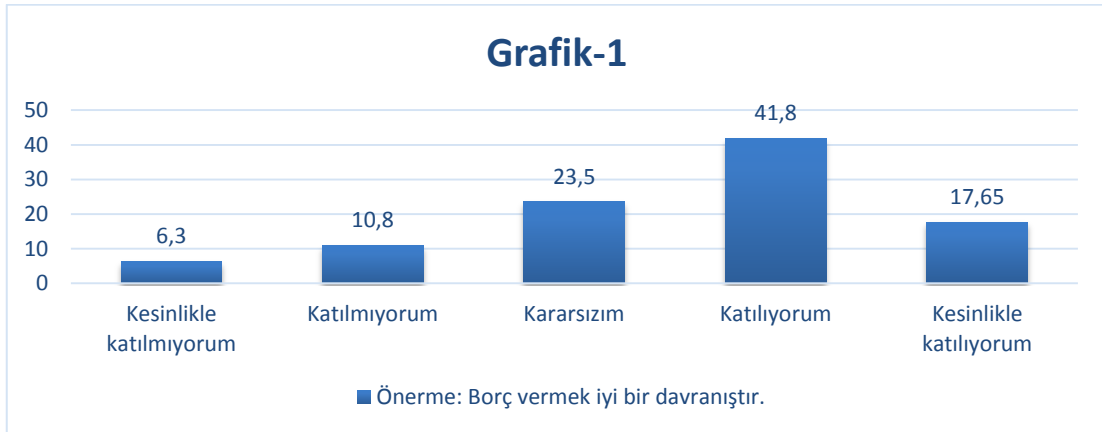
3.1. Bir Yardımlaşma Müessesesi: Sadaka Taşı

Anadolu'daki sadaka taşı uygulaması, yardımlaşmadaki inceliği bizlere sergileyen müstesnâ bir örnektir. Önceki bölümde detaylı olarak bahsedilen bu uygulamanın öne çıkan özelliği, veren el ile alan elin birbirini bilmemesi; ayrıca sadaka taşına uzanan elin veren el mi alan el mi olduğunun bilinmemesidir. Bu şekilde alan elin rencide olmadan, ihtiyacını karşılayacak kadarını sadaka taşından alması; veren elin ise karşılık beklemeksizin yardımda bulunması ve kendini ifşâ etmemesi sağlanmıştır. Karz-ı hasen sandığı modelimiz, sadaka taşının bu özellikleri göz önüne alınarak tasarlanacak, sandık üyelerinin ve sandıktan yararlanacak kişilerin sadaka taşıdaki yardımlaşma ruhunu içselleştirmeleri hedeflenecektir.

3.2. Karz-ı Hasen Sandığı Modeline Duyulan İhtiyacın Analizi

Tüm dünyada ve ülkemizde yaşanan iktisâdî çalkantılar, özellikle gelir düzeyi düşük veya kırılğan olan kesimi daha çok etkilemektedir. Yaşanması muhtemel, farklı çaptaki iktisâdî ve toplumsal krizlerle daha kolay başa çıkılması, insanların faiz tuzağına düşmelerini önleyici tedbirler alınması ve helal yollarla finansman sağlanması konusunda karz-ı hasen müesseselerinin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Faizsiz finansman sağlamanın yolunun sadece katılım bankacılığı ile sınırlı görülmemesi, bankacılık dışı ve kâr amacı gütmeyen bu tür müesseseler ile helal finansman ihtiyacının karşılanması ve toplumsal dayanışmaya katkı sağlanması elzemdir.

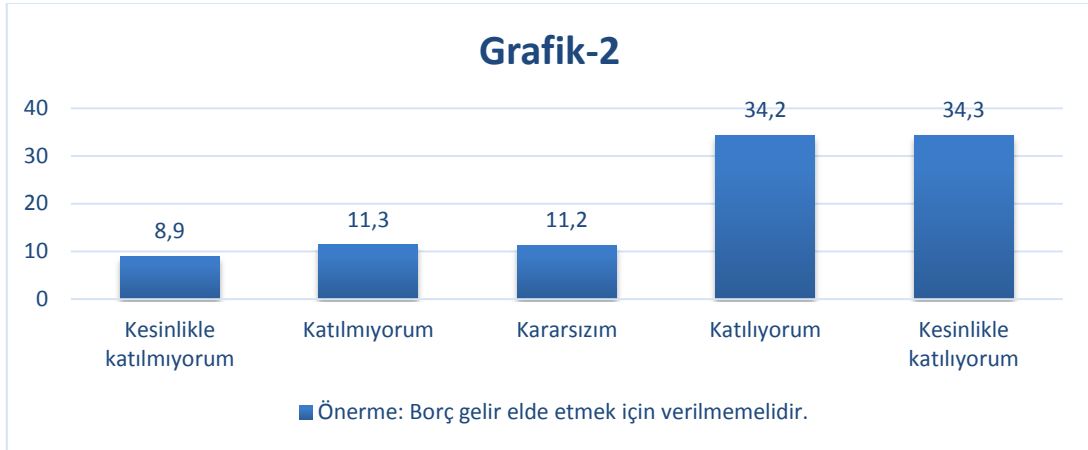
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Türkiye Katılım Bankaları Birliği işbirliğiyle hazırlanan *Türkiye Faizsiz Finansal Okuryazarlık Raporu*²⁰⁰, ülkemizde faizsiz finansman konusuna bakışı değerlendirme noktasında bizlere yardımcı olacaktır. Rapor, Ekim 2019 – Ocak 2020 tarih aralığında, 72 ilden 3047 kişi ile dijital ortamda yapılan anket sonuçlarına göre hazırlanmıştır. Anket sonuçlarına bakıldığında, ankete katılanların %73'ünün faizsiz finansal kurumları tercih etme eğiliminde oldukları görülmüştür.²⁰¹ Konumuzla doğrudan ilgili olan borç alışverişi konusundaki önermelere yöneltilen cevaplar ise aşağıdaki grafiklerde gösterilmiştir.

²⁰⁰ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi web sitesi, <https://izu.edu.tr/haberler/2020/10/07/turkiye-faizsiz-finansal-okuryazarlik-arastirma-raporu-yayimlandi> (Erişim: 29 Ekim 2020).

²⁰¹ Yusuf Dinç vd., *Faizsiz Finansal Okuryazarlık Raporu*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2020, s.2-6.

Grafik-1'deki verilere göre ankete katılanların yaklaşık %60'ı borç vermenin iyi bir davranış olduğunu düşünmektedir. *Grafik-2*'deki verilere göre ise %68'lik kesim, borcun gelir elde etmek için verilmemesi gerektiği yönünde fikir beyan etmiştir. Bu veriler, insanımızın herhangi bir gelir beklentisi olmaksızın borç verebilme eğiliminde olduğunu göstermektedir.²⁰²

Türkiye Faizsiz Finansal Okuryazarlık Raporu'nda konumuzla ilgili diğer verilere göre insanların finansal ihtiyaçları için dayanışmaları gerektiği yönündeki önermeye katılımcıların %75'i olumlu görüş bildirmiş, insanların başına gelebilecek felaketlerde dayanışmaları gerektiği konusundaki önermeye ise %88'lik kesim olumlu yanıt vermiştir.²⁰³ Bu veriler, insanımızın karz-ı hasen verme ve bu yolla başkalarına yardımcı olma eğiliminde olduğunun güncel göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Buradan, karz-ı hasen müesseselerinin kurulması ve işletilmesi yolunda toplumsal desteğin sağlanabileceği sonucuna da varılabilir.

3.3. Karz-ı Hasen Sandığı Modelinin Kuruluşu ve İşleyişi

Ülkemizde yardımlaşma ve dayanışma amacıyla farklı tüzel kişiliklere sahip kurumlar hayata geçirilebilmektedir. Bunlardan biri ve en yaygın olanı, 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na göre faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşu statüsündeki derneklerdir. 1 Kasım 2020 itibariyle ülkemizdeki faal dernek sayısı 121.318'dir.²⁰⁴ Bu veri, dernekler aracılığıyla geniş bir etki alanına ulaşılabileceği yönünde önemli

²⁰² Dinç vd., a.g.e., s.8.

²⁰³ Dinç vd., a.g.e., s.10.

²⁰⁴ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü web sitesi, <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari> (Erişim: 1 Kasım 2020).

bir işarettir. Diğer taraftan İslam hukukunda karz akdinin *teberru* (hayır) akdi olarak anılması ve karşılığında herhangi bir menfaat elde etme amacı güdülmemesi, kâr amacı gütmeyen dernekler aracılığıyla bu müessesenin karz-ı hasen ruhuna daha uygun olarak işletilebileceğini düşündürmektedir.²⁰⁵

Dernekler, belli bir amaca yönelik kurulan kişi toplulukları olması nedeniyle bu topluluklardaki güven ortamı ve yardımlaşma hissi karz-ı hasenin yaygınlaştırılması için iyi bir zemin oluşturacaktır. Sadaka taşının işlevsel olduğu dönemdeki güven ortamının tesisi kısa vadede mümkün görünmediğinden, güncel mevzuat çerçevesinde kurulacak sandıkların, karz-ı hasen kültürünün yaşatılmasında önemli bir rol üstleneceği düşünülmektedir. Modelimizde, sadaka taşının yerini karz-ı hasen sandığı alacak ve yardımlaşma işlemi sandık aracılığıyla yürütülecektir. Derneklerin sandık kurma ve işletmeleri konusundaki mevzuat alt yapısına değinilerek modelin detaylarına geçilecektir.

3.3.1. Derneklerin Sandık Kurma Yetkisi

Dernekler, kazanç paylaşma dışında ortak bir amacı gerçekleştirmek için en az yedi gerçek veya tüzel kişi tarafından kurulan tüzel kişiliğe sahip topluluklardır.²⁰⁶ Belli bir tüzük çerçevesinde faaliyet gösteren dernekler, tüzüklerinde yazılı olmak ve elde edilen kârı üyelerine dağıtmamak şartıyla üyelerinin zarûrî ihtiyaç maddelerini ve kısa vadeli borçlanma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sandık kurabilmektedir.²⁰⁷ Ayrıca dernek genel kurulunca sandık kurulması için karar alınmalıdır.²⁰⁸ Sandığa üye olabilmek için derneğin merkez ve şubelerine kayıtlı üye olmak ve sandık yönetim kurulu kararı ile sandık üyeliğinin kabul edilmesi gerekmektedir.²⁰⁹

Sandıklar, dernek yönetim kurulunca düzenlenen ve genel kurul tarafından kabul edilen bir yönerge ile işletilmektedir. Bu yönergede, sandığın adı, çalışma konuları, genel kurul, yönetim ve denetim kurullarının kuruluş şekli, görev ve

²⁰⁵ Oral, a.g.e., Cilt:2, s.311-312.

²⁰⁶ 5253 sayılı Dernekler Kanunu, madde 2/a, <https://www.siviltoplum.gov.tr/kanunlar> (Erişim: 1 Kasım 2020).

²⁰⁷ Mezkûr Kanun, madde 12.

²⁰⁸ Dernekler Yönetmeliği, madde 72, <https://www.siviltoplum.gov.tr/yonetmelik> (Erişim: 1 Kasım 2020).

²⁰⁹ Mezkûr Yönetmelik, madde 73.

yetkileri; sandığa üye olma, üyelikten çıkma, üyelere alınacak giriş aidatı ve üyelik aidatlarının belirlenme ve tahsilât şekli; sandıkta biriken paraların değerlendirilmesi, kullandırılması ve geri ödenmesi esas ve usulleri ile sandığın tasfiyesi esasları gibi hususlara yer verilir.²¹⁰ Sandığın faaliyete geçmesi için dernek genel kurulunca kabul edilen sandık yönergesinin mülki idare amirliğine sunulması ve bu tarihten itibaren altı ay içinde sandık genel kurulunun yapılarak organlarının oluşturulması gerekmektedir. Bu süreçte sandık işlemleri dernek yönetim kurulu tarafından yürütülür.²¹¹ Sandıklar derneklerin yan kuruluşu olarak işletilirler, ayrı bir tüzel kişilikleri yoktur.²¹² Sandığın bütün mal ve hakları dernek malı sayılmaktadır. Bu mallara karşı işlenen suçlar dernek malına karşı işlenmiş sayılarak cezai işlem uygulanır.²¹³

Güncel mevzuat hükümlerinden ve yukarıda bahsi geçen uygulama örneklerinden anlaşılacağı üzere dernekler tarafından kurulacak sandıkların karz-ı hasen sandığı şeklinde işletilmesi konusunda bir engel bulunmamaktadır. Bu şekilde kurulacak karz-ı hasen sandıkları, hali hazırda kurulu bir dernek üzerinden, tüzük değişikliğine gidilerek ve yönerge hazırlanıp genel kurulca onaylanarak faaliyete geçirilebileceği gibi; karz-ı hasen kültürünün yaygınlaşması amacıyla “..... *Karz-ı Hasen Derneği*” gibi bir isimle kurulacak müstakil bir dernek üzerinden de faaliyete geçirilebilir.

Ülkemizdeki faal dernek sayısı göz önünde bulundurularak bu dernekler üzerinden kurulacak sandık aracılığıyla model denemesi yapılacaktır. *Hali hazırda kurulu bir dernek üzerinden işletilmesi düşünülen karz-ı hasen sandığının kuruluşu, faaliyete geçme ve işleyiş aşamaları Tablo-1’de* özetlenmiştir.

²¹⁰ Mezkûr Yönetmelik, madde 74.

²¹¹ Mezkûr Yönetmelik, madde 75.

²¹² Mezkûr Yönetmelik, madde 78.

²¹³ Mezkûr Yönetmelik, madde 79.

Tablo – 1

..... Derneği Karz-ı Hasen Sandığının Kuruluşu ve İşleyişi

3.3.2. Dernek Üyelerinin Sandıktan Beklentilerinin Tespiti

Karz-ı hasenin yukarıda belirtilen işlevlerinin yerine getirilmesi için modelin öncelikli amacı; sandık üyelerini faizli borç alışverişinden korumak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı temin etmek olmalıdır. Bu amacın yerine getirilmesi için üyelerin karz-ı hasenin dinimizdeki yeri ve önemi, mânevî mükâfatı, âdâbı ve işlevleri, Türkiye ve dünyadaki karz-ı hasen müessesesi örnekleri gibi konularda eğitime tabi tutulması gerekmektedir. Bu eğitimlerin, alanında uzman kişiler tarafından ve sertifikalı eğitim tarzında yapılması, karz-ı hasen bilinci oluşturulması açısından önemlidir. Sonrasında ise dernek üyelerinin sosyoekonomik durumunun analiz edilmesi ve kurulacak sandıktan beklentilerinin tespitinin yapılması, sandığın daha geniş bir alana hitap etmesi için elzemdir. Dernek yönetimince yapılacak durum değerlendirmesinin ardından yönergenin detayları şekillendirilmelidir.

3.3.3. Karz-ı Hasen Sandığının Temel İlkelerinin Belirlenmesi

Sandığın karz-ı hasen ruhuna uygun olarak sağlıklı bir şekilde işleyişinin sağlanması için belli başlı ilkeler doğrultusunda hareket edilmesi ve bu ilkelerden taviz verilmemesi son derece önemlidir. Bu ilkeleri ve açıklamalarını şöyle sıralayabiliriz:

- *Uhuvvet İlkesi:* Yukarıdaki uygulama örneklerinden görüleceği üzere karz-ı hasen müesseselerindeki ortak amaç kardeşliğin ve dostluğun pekişmesine katkı sağlamaktır. Bu müesseselerin birçoğunun isimleri de *kardeşlik* anlamına gelen kelimelerden türetilmiştir.
- *Diğergamlık İlkesi:* Bencillikten uzak bir şekilde, kardeşinin ihtiyacının görülmesini kendi menfaatinden üstün tutma anlayışıyla hareket edilmesi olarak açıklayabileceğimiz bu ilkeyi, “*Biriniz, kendisi için istediğini, kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.*”²¹⁴ hadis-i şerifine dayandırabiliriz. Bu hadis-i şerif bizlere, kâmil bir imana sahip olabilmek için kardeşini gözetip kollamanın, onun dertleriyle dertlenmenin gerekliliğini çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir.
- *Mahremiyet İlkesi:* Karz-ı hasen sandığı modelimizde sadaka taşındaki yardımlaşma şeklinin örnek alınması nedeniyle veren el ile alan elin birbirini bilmemesi amaçlı hareket edilecek ve sandığa karz veren ile sandıktan karz kullananların bilgisi, resmi makamlar ve sandık yönetimi haricinde üçüncü kişilerle paylaşılmayacaktır. Kişi bilgilerinin gizliliğine riayet edilmesi şeklinde özetleyeceğimiz bu ilke çerçevesinde, sandık üyelerinin sadece kendi kişisel verilerine ve sandığın genel mâlî durumu ile ilgili kümülatif verilere erişebilmeleri sağlanacaktır.
- *Şeffaflık İlkesi:* Tüm işlemlerin ispat edici kayıtlarla belgelendirilebilir olması gerekliliğidir. Sandık yönetiminin zan altında kalmaması ve herhangi bir yanlış işleme veya algıya mahal verilmemesi için sandıkla ilgili gerçekleştirilecek tüm işlemlerin kayıt altına alınması ve gerektiğinde bu belgelerin ibraz edilebilmesi elzemdir.

²¹⁴ Buhârî, İmân, 7; Müslim, İmân, 71-72; Nevevî, Riyâzü’s-Sâlihîn, Cilt:1, s.208.

- *Sürdürülebilirlik İlkesi:* Sandığın işleyişinin aksamaması ve uzun vadede hizmet edebilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasıdır. Bu ilke doğrultusunda, tüm olasılıklar göz önünde bulundurularak sandık yönergesinin hazırlanması ve gerektiğinde ilave tedbirler alınması esastır.
- *Esneklik İlkesi:* Üyenin istediği zaman üyelikten çıkabilmesi ve bakiyesini tahsil edebilmesi; üyelerin acil ve önemli ihtiyaçları öncelikli olmak üzere farklı türdeki ihtiyaçları için karz-ı hasen kullanabilmeleridir.
- *Sosyal Teminat İlkesi:* Karz kullanımında fiziki teminat istenmemesi, kullanılacak karz miktarına göre, dernek üyeleri arasından bir veya birden fazla kefil istenmesidir. Bu ilkenin uygulanması, sandığın sürdürülebilirliği açısından önemlidir.
- *Fıkhî Uygunluk İlkesi:* Yapılan tüm işlemlerin fıkhî kaidelere ve yorumlara uygun olması gerekmektedir. Sandığın karz-ı hasen ruhuna uygun olarak işletilmesi için sandık yönergesinin fıkhî danışman desteği alınarak titizlikle hazırlanması ve yönergeye göre hareket edilmesi gerekliliğidir. Sandığın işleyişiyle ilgili karşılaşılabilecek farklı sorunlarda yine danışman desteği alınmalı, mümkünse fıkıh alanında uzman bir kişiye sandık yönetiminde görev verilmelidir.

Modelimizde sandık üyelerinin orta gelir düzeyinde oldukları varsayımıyla hareket edilecektir. Sandığın minimum maliyetle işletilmesi ve operasyonel masrafların asgari düzeyde tutulması düşüncesiyle karz-ı hasen sandığının hali hazırda faaliyet gösteren bir dernek üzerinden kurulması ve derneğin altyapısı ve insan kaynağının bu alanda değerlendirilmesi öngörülmektedir.

3.3.4. Karz-ı Hasen Sandığına Üyelik ve Üyelerin Sorumlulukları

Dernek bünyesinde kurulacak karz-ı hasen sandığına dernek üyelerinin katılabilmesi için belli kriterler getirilmesi şarttır. Bu kriterler, dernek üyelerinin mâlî ve sosyal sorumluluklarını ne denli yerine getirdiklerini ve devamlılığı gösterir nitelikte olmalıdır. Karz-ı hasen sandığına üye olabilmek için sandığın ilkeleri göz önünde bulundurularak aşağıdaki kriterler şart koşulabilir.

- Sandığa üye olarak kabul edileceklerin *en az 6 aydır* derneğe üye olmaları ve dernek üyelik aidatlarını düzenli yatırmış olmaları (*Sosyal teminat ilkesi: Altı aylık sürede dernek üyesinin tanınması ve sorumluluklarını ne ölçüde yerine getirdiğinin gözlemlenmesi*)
- Karz-ı hasen ile ilgili dernek bünyesinde yapılan eğitimlere katılmış olmak ve bu durumu belgelendirebilmek (*Fıkhî uygunluk ilkesi: Üyelerin karz-ı hasen ile ilgili akademik bilgi birikiminin arttırılması ve ortak bilinç oluşturulması*)

Sandık üyeliği sandık yönetimince kabul edilen dernek üyelerinin öncelikli amacı, karz-ı hasenin manevî mükâfatlarından istifade etmek olmalıdır. Uhrevî^{kâr} > Dünyevî^{kâr} bilinciyle hareket etmeleri beklenen üyelerin sorumlulukları ise şu şekildedir.

- Sandık aidatlarını ve kullandıkları karz-ı hasenin geri ödemelerini aksatmadan yatırmak (*3 ay üst üste üyelik aidatını yatırmayan üyenin sandık üyeliğinden çıkarılması şeklinde bir tedbir alınabilir.*) (*Sürdürülebilirlik ilkesi*)
- Üyelerin istedikleri zaman sandıktan çıkabilmeleri ve sandığa borçlarının bulunmaması halinde yatırdıkları giriş aidatı dâhil tüm bakiyelerini geri alabilmeleri (*Esneklik ilkesi*)
- Sandıktan daha fazla kişinin istifade edebilmesi için sandık üyelerinin ellerindeki fazla nakdi sandığa karz olarak yatırmaları (*Diğergamlık ilkesi*)
- Sandık üyeleri aynı zamanda dernek üyesi de olduklarından derneğe karşı sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde sandık üyeliklerinin sonlandırılacağı bilincinde olmaları gerekmektedir. (*Sürdürülebilirlik ilkesi*)

3.3.5. Karz-ı Hasen Sandığında Fon Yönetimi

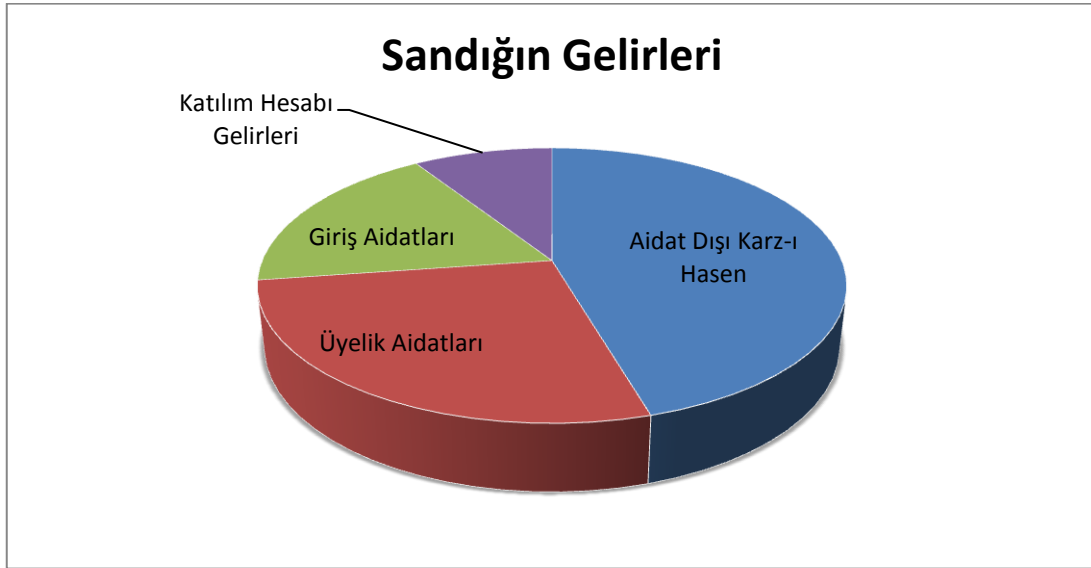
Karz-ı hasen sandığında biriken tutarların atıl vaziyette tutulmaması esasıyla hareket edilecektir. Bu doğrultuda aşağıdaki maddeler çerçevesinde fon yönetimi planlanmaktadır.

- Sandıkla ilgili tüm nakit giriş çıkış işlemlerinin katılım bankası nezdinde açılan sandık hesabı üzerinden yapılması (*Şeffaflık ilkesi*)
- Sandığın giriş ve üyelik aidatlarının üyelerin bütçesini zorlamayacak şekilde belirlenmesi (*Sürdürülebilirlik ilkesi*)
- Sandık üyelerinin yatıracağı giriş aidatı, üyelik aidatı ve aidat harici tutarların sadece “*Türk Lirası*” cinsinden ve *karz-ı hasen* olarak kabul edilmesi (*Fikhî uygunluk ilkesi: Yatırılan tutarların fikhî hükmünün net olarak belirlenmesi ve ona göre işlem yapılması*)

3.3.5.1. Karz-ı Hasen Sandığı Gelirleri ve Değerlendirme Yöntemi

Sandıkta birikecek tutarlar; karz-ı hasen hükmünde olan giriş aidatı, üyelik aidatı ve aidat dışı karz-ı hasenler ile katılım hesabı gelirlerinden oluşacaktır. Bu dağılım *Şekil-1*'de gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil - 1

Bu dağılımdaki gibi sandık gelirlerinin çoğunluğunun, aidat dışında sandık üyelerinin yatırdığı karz-ı hasenlerden oluşması önemli bir husustur. Aksi durumda sandıktaki nakit yetersizliğinden dolayı karz başvurularının birçoğuna olumsuz geri dönüş yapılmak zorunda kalınabilir. Uhuvvat ve diğergamlık ilkeleri gereği, elinde fazla nakdi olan sandık üyelerinin bu paraları karz-ı hasen sandığına yatırmaları sandığın işlevselliğini arttıracaktır. Bu şekilde nakit fazlası olanlarla nakit ihtiyacı olanlar arasında sandık aracılığı ile daha etkili bir yardımlaşma tesis edilebilecektir.

Dernek üyesinin sandığa üye olma aşamasında alınacak giriş aidatı, üyenin bu konudaki kararlılığını ölçmek amacıyla ve karz-ı hasen hükmünde alınmaktadır. Giriş aidatı tutarının üyelik aidatının iki katını aşmayacak şekilde belirlenmesi uygun olacaktır. Sandık üyesinin sandık üyeliğinin sonlanması durumunda (üyeden tahsil edilecek karz geri ödemesi bulunmaması halinde) giriş aidatı da üyeye iade edilecektir.

Sandık üyelik aidatı ise sandık üyesinin her ay sandık hesabına karz-ı hasen hükmünde yatıracağı tutardır. Üyelerin genel durum değerlendirmesine göre belirlenecek üyelik aidatı tutarının her ayın belirli bir gününe kadar düzenli olarak sandık hesabına yatırılması gerekmektedir. Sandık üyesinin sandık üyeliğinden ayrılması durumunda (üyeden tahsil edilecek karz geri ödemesi bulunmaması halinde) yatırdığı toplam üyelik aidatları tutarı da üyeye iade edilecektir.

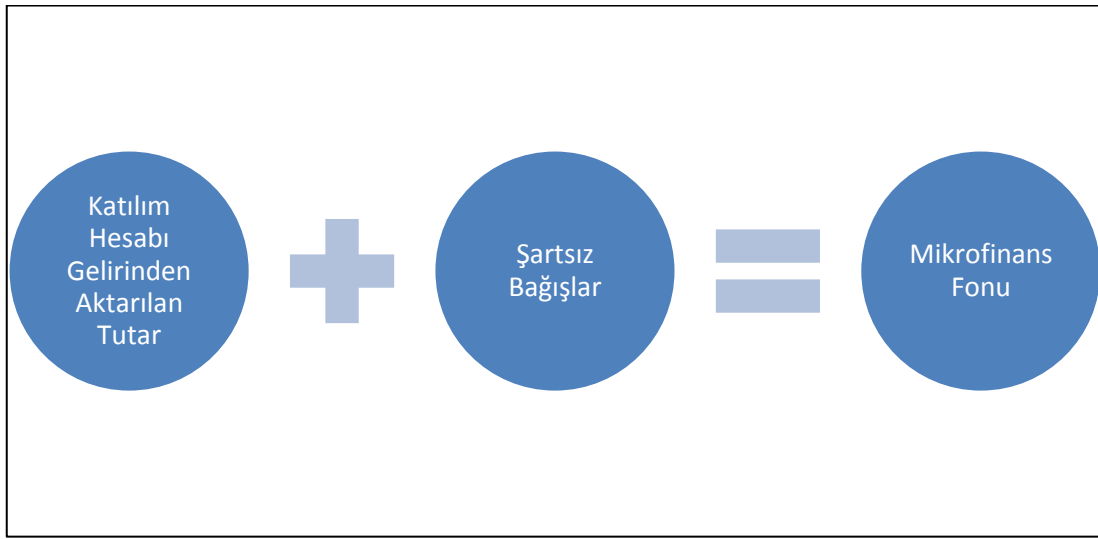
Sandıkta biriken tutarların (giriş aidatı + üyelik aidatları + aidat dışı karz-ı hasenler) *en az %50'sinin* katılım bankacılığı kar-zarar ortaklığı hesaplarında değerlendirilmesi öngörülmektedir. Buradan elde edilecek gelirlerle olası gider ve zararların karşılanması düşünülmektedir.

Katılım hesabı gelirlerinin, sandıktan kullandırılan fon tutarının *%10'unu* aşması halinde, aşan kısım *dernek bünyesinde* tutulacak *mikrofinans fonuna* aktarılacaktır. Sandık üyeliği ve sorumlulukları belli bir gelir seviyesi gerektirdiği için herhangi bir geliri olmayan ihtiyaç sahiplerinin sandığa üye olmaları ve sandıktan yararlanmaları mümkün görünmediğinden, sandıkta oluşması beklenen gelir fazlalığının (katılım hesabı gelirleri) *dernek yönetimince kontrol edilecek* mikrofinans fonu aracılığıyla değerlendirilmesi şeklinde bir çözüm düşünülmüştür.

Dernek tüzüğüne *karz-ı hasen yolu ile ihtiyaç sahiplerine mikrofinans kullandırma* konusunda gerekli maddelerin ilavesi sonucu, sandığa üye olamayan ihtiyaç sahiplerinin *gelir getirici işleri için* karz-ı hasen yoluyla finansman kullanmaları sağlanabilir. Dernek yönetimince işletilecek mikrofinans fonuna, dernek dışından da şartsız bağışlar kabul edilebilir. (**Şekil-2**) Mikrofinans hesabına yapılacak bağışların zekât, fitre, fidiye türünden bağışlar olmaması, bu tür bağışlar yapılması halinde bu tutarların sandık ve mikrofinans hesaplarından ayrı olarak dernek

bünyesinde başka bir hesapta tutulması ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması önem arz etmektedir. Çünkü bu tür bağışların belli bir sürede zekât alma şartlarını taşıyan kişilere geri ödemesiz verilmesi gerekmektedir. Mikrofinans fonunda biriken tutarlar ise karz-ı hasen yolu ile *geri ödemeli şekilde* kullanılacaktır. Bu konuda önceki bölümde ele alınan İKSAR mikrofinans programı örnek alınabilir. (*Uhuvvet ilkesi: Sandığa üye olamayan ihtiyaç sahiplerinin sandıktan istifade etmesinin sağlanması ve sandığın etki alanının genişletilmesi*)

Şekil – 2

3.3.5.2. Karz-ı Hasen Sandığı Giderleri ve Karşılama Yöntemi

Modelimizde hâlihazırda kurulu bir derneğin altyapısı kullanılarak ve gönüllülük esasına dayalı çalışacak insan kaynağının yardımı alınarak kira, personel giderleri gibi operasyonel masrafların minimum tutulması ve kırtasiye gideri, vergi, harç gibi olası masrafların katılım hesabı gelirleri ile karşılanması tercih edilmektedir. Ayrıca *derneğe ödenen üyelik aidatlarının*, derneğin ve sandığın işletme giderlerini karşılayacak şekilde tespit edilmesi yoluyla sandığın masrafları dolaylı yoldan karşılanabilir.

Yukarıdaki yöntemlerle sandığın masraflarının karşılanamadığı durumlarda sandıktan karz kullananlardan, karz verilme işlemiyle ilgili *fiili masrafları* aşmayacak şekilde masraf alınması yoluna gidilebilir. Doğrudan karz verilmesiyle ilgili olmayan masraflar (genel ve idari masraflar kapsamında yer alan personel

maaşları, kira masrafları, binaların, eşyaların ve ulaşım araçlarının ücretleri gibi) fiilî masraflar kapsamına girmemektedir.²¹⁵ Bu masraf tutarı her yıl değişen şartlara göre sandık yönetimince revize edilebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, sandık üyelerinde faiz algısına sebebiyet verecek bir durumun oluşmasını önlemektir.

3.3.6. Karz-ı Hasen Sandığından Yararlanma ve Geri Ödeme Koşulları

Sandık üyelerinin, sandığın amacına uygun olarak sandıktan yararlanabilmeleri için gerekli şartlar ve geri ödeme süreci şu şekilde özetlenebilir.

- Sandıktan karz-ı hasen kullanma taleplerinin değerlendirmeye alınabilmesi için sandık aidatlarının *son 6 aydır* düzenli yatırılmış olması, hâlihazırda devam eden karz-ı hasen geri ödemesinin olmaması, karz kullanma gerekçelerini içeren yazılı başvuru yapılması (*Sürdürülebilirlik ilkesi*)
- Sandıktan kullanılmak istenilen karz tutarının, üyenin sandıktaki birikiminin (giriş aidatı + üyelik aidatları + aidat harici yatırılan karz-ı hasen) 2 katını aşmaması (*Karz Güven Endeksi: Kullanılmak istenen karz-ı hasen / Üyenin sandıktaki birikimi ≤ 2*) (*Sürdürülebilirlik ilkesi*)
- Sandıktan karz-ı hasen kullandırılabilmesi için *dernek üyeleri arasında*, kullanılacak karz tutarına göre bir veya birden fazla kişinin kefil gösterilmesi, sandık yönetiminin uygun görüşü, borçlu ve kefil/kefillerin imzasını taşıyan senet düzenlenmesi (*Sosyal teminat, sürdürülebilirlik, şeffaflık ilkeleri*)
- Sandıktan kullanılan tüm fonların “Türk Lirası” cinsinden ve karz-ı hasen hükmünde kullandırılması, en fazla *10 ay* vadede aylık eşit taksitler halinde sandığa geri ödenmesi, geri ödemenin karz-ı hasenin ödendiği tarihten *2 ay* sonra başlatılması (*Sürdürülebilirlik ilkesi: Fonların hibe olarak değil geri ödemeli olarak kullandırılması ve bir yılı aşmayacak şekilde ödemenin tamamlanması*)
- Sandıktan kullanılan karz-ı hasen karşılığında (*katılım hesabı gelirlerinin sandığın masraflarını karşılaması halinde*) herhangi bir komisyon ve

²¹⁵ AAOIFI, a.g.e., Standart 19/9, s.514.

işlem ücreti alınmaması (*Fıkhî uygunluk ilkesi: Faiz algısı oluşmaması ve karz-ı hasenin yardımlaşma yönü*)

- Sandıktan kullanılan karz-ı hasenin geri ödemesinde gecikmeye düşülmesi halinde borçluya 2 ay zaman tanınması, enflasyon farkı v.s. gibi bir fazlalık tahakkuk ettirilmemesi (*Fıkhî uygunluk ilkesi: Faiz algısı oluşmaması*)
- İki ay sonunda borçlunun borcunu ödeyememesi durumunda kefil/kefiller üzerinden tahsilât yoluna gidilmesi (*Sürdürülebilirlik, uhuvvet ilkeleri*)
- Kefil/kefiller üzerinden de tahsilât yapılamaması durumunda öncelikle sandık üyelerine müracaat edilmesi ve *mahremiyet ilkesi zedelenmeyecek şekilde* sandık üyeleri tarafından borcun ödenmesi yoluna gidilmesi; sandık üyelerinden borcu kapatacak birinin çıkmaması halinde, katılım hesabı gelirlerinden borcun karşılanması (*Diğergamlık, uhuvvet, sürdürülebilirlik ilkeleri*)
- Sandığın tasfiyesi halinde tüm sandık üyelerine bakiyelerinin ödenmesi, sandık hesabında kalan tutar bulunması halinde dernek hesabına aktarılması (*Fıkhî uygunluk: Üyelere yatırdıkları karz-ı hasen tutarlarından daha fazla geri ödeme yapılmaması*)

3.3.7. Karz-ı Hasen Sandığı Yönetimiyle İlgili Diğer Hususlar

Sandıktan karz-ı hasen kullanılması konusunda sandığa yapılan başvurular sandık yönetimi tarafından önem ve aciliyete göre sınıflandırılmalıdır. Örneğin sandık üyesinin trafik kazası geçirmesi, birinci derece yakınının vefatı, ağır hastalığı gibi durumlarda nakit ihtiyacının acilen giderilmesi gerekmektedir. Bu gibi durumlar sandık yönetimi tarafından iyi analiz edilmeli, *ehemmi mühimme tercih etme* yoluyla karz başvurularına cevap verilmelidir. Sandıktan bir defada kullanılacak karz-ı hasen tutarı, “*karz güven endeksi*” olarak isimlendirdiğimiz orana, karz talebinde bulunanın gerekçelerine ve geri ödeme süresine göre sandık yönetimince belirlenmelidir. Sandık üyelerinin sıkıntıları büyümeden sorunlarının çözülebilmesi için sandık yönetimi her hafta düzenli olarak toplantı yapmalı ve karar alma süreci mümkün olduğunca hızlı bir şekilde sonuçlandırılmalıdır. Sandık üyelerinin karz-ı

haseni gündemlerinde tutmaları için belirli aralıklarla ve etkili iletişim metotları aracılığıyla konuya duyarlılıkları arttırılmalıdır.

Sandığın işletilmesinde mahremiyet ilkesi zedelenmeden, sandık aracılığıyla karz veren ve karz kullananlar buluşturulmalıdır. Sandık bütçesinden kullanılacak karz-ı hasen çeşitleri, üyelerin önemli ve acil ihtiyaçları göz önünde bulundurularak sandık yönetimince belirlenmelidir.

3.4. Karz-ı Hasen Sandığı Modelinden Beklenen Çıktıların Tartışılması

Sadaka taşından hareketle modellemeye çalıştığımız karz-ı hasen sandığının hayata geçirilmesi halinde, modelden elde edilmesi beklenen çıktılar başlıklar halinde tartışılacaktır.

3.4.1. Sandık Üyelerinin Faizsiz Fon İhtiyacının Karşlanması

Günümüzde faaliyet gösteren birçok karz-ı hasen müessesesinin öncelikli amacı, insanların faiz tuzağına düşmelerini önlemek ya da bu tuzağa düşmüş olanların bir an önce kurtulmalarına yardımcı olmaktır. Karz-ı hasen sandığı modeli aracılığıyla nakit fazlası olanlar ile nakit ihtiyacı olanların buluşturulması ve insanların lüzumlu ihtiyaçlarını, faize bulaşmadan sandıktan finanse etmeleri beklenmektedir. Modelin işleyişinde faiz şüphesinin dahi oluşmaması için herhangi bir komisyon, enflasyon farkı tahsili gibi hususlara yer verilmemiştir. Karz-ı hasenin yardımlaşma yönünün ön plana çıkarılmaya çalışıldığı modelin, hâlihazırda faaliyet gösteren bir dernek üzerinden kurulması düşünüldüğünden, derneğin altyapısı ve insan kaynağı sandığın işletilmesi için yeterli görülmektedir. Diğer taraftan giriş aidatı dâhil üyeler tarafından sandığa yatırılan tüm tutarların karz olarak kabul edilmesi, sandıktan fon kullanımında herhangi bir kesinti yapılmaması ve sandık üyeliğinden ayrılma halinde bakiyenin tamamının (geri ödenmeyen fonlar hariç) geri alınabilmesi, faiz şüphesini ortadan kaldırmaktadır.

Karz-ı hasen müesseselerinin işletilmesinde, bankaların kredi kullanıcılarından dosya masrafı adı altında aldıkları âfâkî ücretlere benzer ücret alınması faiz şüphesini arttırabilecek ve bu müesseselere duyulacak güveni baştan sarsacaktır. Karz-ı hasen müesseselerinin kendi gelirleri ile masraflarını karşılayamaması ya da büyük ölçekte ve profesyoneller tarafından bu müesseselerin

yönetilmesi halinde, sandığın sürdürülebilirliği hususu da göz önünde bulundurularak, faiz şüphesi dahi oluşmayacak şekilde ilave önlemler alınması ya da bu müesseselerin farklı statülerde işletilmesi düşünülebilir.

3.4.2. Sandık Üyelerine Acil Durumlarında Fon Desteği Verilmesi

Gönüllülük esasına göre, belli bir amaca yönelik hareket eden bireylerin dernek çatısı altında buluşmaları karz-ı hasen ruhunun canlanması için iyi bir zemin oluşturacaktır. Birbirlerinin derdinden doğrudan veya dernek aracılığıyla haberdar olacak üyeler arasındaki dayanışmanın arttırılması için karz-ı hasen sandığı önemli bir boşluğu dolduracaktır. İnsanların özellikle acil durumlarda, maddî ve mânevî desteğe olan ihtiyaçları artmaktadır. Sandık üyesinin zor gününde, iyi işletilen bir karz-ı hasen sandığı aracılığıyla hızlı bir şekilde maddî destek sağlanması, mânevî bağları da güçlendirecektir. Trafik kazası, ağır hastalık, doğal afet gibi beklenmedik durumlarla karşılaşan sandık üyelerinin yaralarının sarılması, sandık üzerinden nakdî fon desteğiyle olabileceği gibi, sandık/dernek üyelerinden gelecek hibe niteliğindeki aynı yardımların mağdur üyeye ulaştırılması şeklinde de yapılabilir.

Sandığın faizle mücadele işlevinin tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için farklı kanallarla faiz tuzağına düşmüş üyelerin bu durumdan kurtulmalarını sağlamak da acil durumlar arasında değerlendirilmelidir. Çünkü bu kişilerin faizli borç yüklerinin daha da büyümemesi ve kendilerini bir an önce faizden arındırabilmeleri için faizsiz fon taleplerinin zamanında karşılanması elzemdir. Diğer taraftan sandık üyesi olmayan kişilerin faiz yükünden kurtulmalarının sağlanması için, güncel mevzuatın getirdiği sınırlamalar nedeniyle, modelde bir çıkış yolu öngörülememektedir.

Sandık üyesi olmayanların sandıktan fon kullanabilmesi mümkün olmadığından bu durumdaki kişiler, *gerekli mevzuat altyapısı sağlanması halinde*, önceki bölümde ele alınan İngiltere'deki Ensar Finans karz-ı hasen uygulamasına benzer uygulamalarla desteklenebilir. Bu uygulamada herhangi bir üyelik işlemi olmadan, geri ödeme gücü bulunan bireyler karz-ı hasen yolu ile finanse edilebilmekte, geri ödeme gücü bulunmayan ve zekât alma şartlarını taşıyan ihtiyaç

sahipleri ise zekât müessesesi üzerinden desteklenerek faizli borç yükünden kurtulmalarına yardımcı olunmaktadır.

3.4.3. Sandığın ve Karz-ı Hasen Kültürünün Sürdürülebilirliğinin Sağlanması

Kâr amacı gütmeyen faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının ve bu kuruluşlar aracılığıyla hayata geçirilen sandıkların sürdürülebilirliği, sandık yönetiminin ve üyelerinin özverisiyle doğru orantılıdır. Ancak sandık yönetimi ve üyelere bağlı olmaksızın sandığın ayakta kalabilmesi için belli başlı ilkelere göre hareket edilmesi ve sandıkta biriken fonların yönerge esaslarına göre işletilmesi son derece önemlidir. Modelde öngörülen fon yönetimi ile fonların tamamının karz olarak kullanılmaması ve sandıkta tutulan fonların katılım bankacılığı aracılığıyla işletilmesi düşünülmektedir. Bu yolla elde edilecek kârın bir kısmı sandığın olağan/olağandışı gider ve zararları için ihtiyat amaçlı tutulacak; bu gelirin belli bir yüzdeyi aşan kısmı (*Katılım hesabı gelirleri / Sandıktan kullanılan fon tutarı > %10*) ise dernek yönetimi üzerinden hayata geçirilecek mikrofinans hesabında değerlendirilecektir. Diğer taraftan mikrofinans fonundan daha geniş kitlelerin istifade edebilmesi için bu fona düzenli nakit akışı sağlayacak tedbirler alınması da gerekmektedir. Bu amaçla kira geliri getirecek gayrimenkul bağışu kabul edilebileceği ve bu kira gelirleri ile mikrofinans fonunun işlevselliğinin artırılabilmesi düşünülmektedir.

Karz-ı hasen kültürünün sürdürülebilirliği açısından sandık üyelerinin karz-ı hasenin önemi konusunda yeterli donanımına sahip olması ve onların bu konudaki bilgi birikimlerinin ve hassasiyetlerinin diri tutulması gerekmektedir. Bu amaçla, üyelere ve toplumun geneline yönelik, karz-ı hasen kültürü oluşturulması ile ilgili eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları belirli aralıklarla yapılmalıdır. Sandıktan elde edilen somut çıktılar, mahremiyet ilkesi ihlal edilmeden üyelerle paylaşılmalı ve ne tür hayırlı işlere vesile olduklarından haberdar olmaları sağlanmalıdır. Bu örnekler, üyelerin motivasyonlarını arttıracaktır. Üyelerin sandığı sahiplenme düzeyiyle orantılı olarak sandık gelirlerinin artması ve mâlî darboğaza girilmemesi beklenmektedir.

3.4.4. Sandık Gelirleri İle Dernek Üzerinden Mikrofinans Verilmesi

Modelimizde, sandığın kendi kendine yeterliliği sağlanması halinde elde edilen katılım hesabı gelirinin bir kısmının dernek üzerinden yönetilecek mikrofinans hesabına aktarılması sağlanacaktır. Mikrofinans uygulamasının sandık üzerinden değil de dernek üzerinden yapılmasının başlıca sebebi ise sandık üyeleri dışındaki kişilerin bu uygulamadan yararlanmalarını sağlamaktır. Diğer taraftan gelir getirici bir faaliyette bulunmak amacıyla mikrofinans desteği almak isteyen kişilerin sandığa üye olmaları ve üyelik şartlarını yerine getirerek sandıktan karz-ı hasen kullanmaları teknik olarak çok mümkün görünmemektedir. Dernek üzerinden işletilecek mikrofinans fonundan, *dernek üyeleri dışındaki kişilerin de* karz-ı hasen yolu ile finansman sağlayabileceği gibi, bu hesaba dernek üyesi dışındaki kişiler de şartsız bağışları ile katkıda bulunabilecektir.

İKSAR mikrofinans uygulamasında olduğu gibi derneğin kurulduğu bölgedeki dar gelirli vatandaşların ve muhâcirlerin bu uygulamadan istifade etmesi sağlanarak, karz-ı hasen sandığının etkilerinin daha geniş bir alana yayılması mümkündür. Bu şekilde, sandık ve dernek üzerinden gerçek ihtiyaç sahiplerine ulaşılması ve zor durumdaki kişilerin fon ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde adım atılmış olacaktır. Gerektiğinde, sandık/dernek üyelerinin zekât, fitre gibi şartlı bağışları bu kişilere ulaştırılarak zarurî ihtiyaçlarının karşılanması yoluna da gidilecektir.

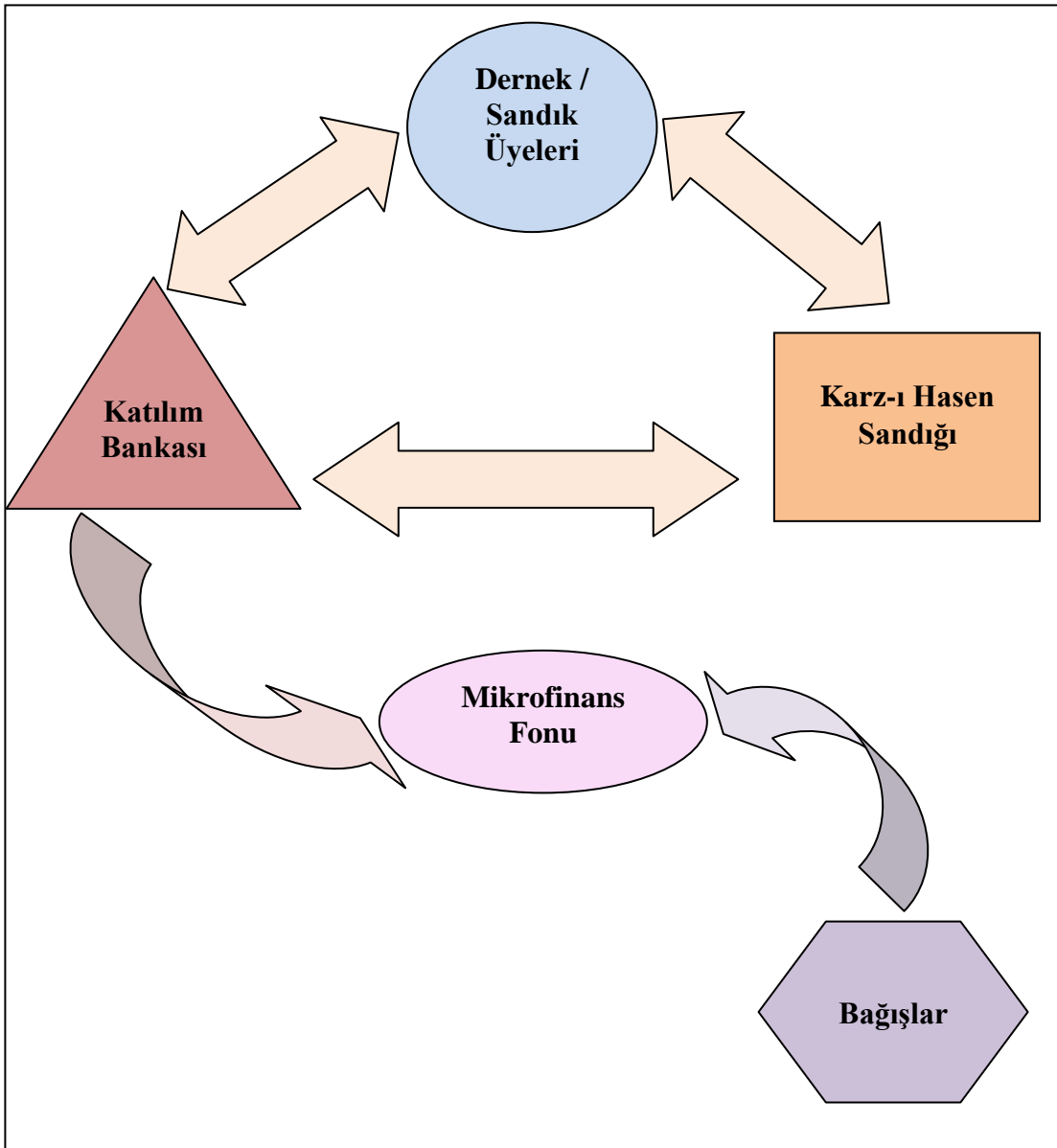
3.4.5. Sandık Üyeleri ve Dolaylı Olarak Sandıktan Yararlananlar Arasında Kardeşlik Bağlarının Güçlenmesi

Sandığın kuruluş ve işleyiş şekli her ne kadar mâlî görünümde olsa da *sandıktan elde edilmesi beklenen çıktılarının en önemlisi*, kardeşlik bağlarını güçlendirmektir. Modelimizde orta gelir grubunda olduğunu varsaydığımız sandık üyelerinin kendi gelir seviyelerine alt gelir grubundaki insanların da ulaşabilmesi için yapacakları fedakârlıklarla farklı gelir düzeyindeki kişiler arasında kardeşliğin pekişmesi sağlanacaktır. Diğergam davranış sergilemesi beklenen nakit fazlası bulunan kişilerden, nakit ihtiyacı olanlara doğru karz-ı hasen sandığı aracılığı ile ya da mikrofinans hesabı üzerinden yapılacak fon aktarımı, bu uygulamalardan

yararlananlar ve uygulamalara katkı sağlayanlar arasında gönül bağıni kuvvetlendirecektir. Karz-ı hasenin en önemli sosyal etkisi olduğu düşünölen bu durumun, toplumsal dayanışmayı arttırması ve kutuplaşmaların önüne geçmesi beklenmektedir. Bu örnek uygulamalar küçük çaplı ve yerel ölçekte olsa da, toplumun farklı kesimlerinde yankılar bularak karz-ı hasen kültürünün yayılmasını ve toplumsal bağların kuvvetlenmesini sağlayacaktır.

Şekil - 3

Modelin Genel Görünümü

SONUÇ VE ÖNERİLER

İslam dini, hayatın her alanını insan fitratına uygun kurallarla düzenlemiştir. Günümüz insanının küresel ekonomik düzenin dikte ettiği fitratına aykırı düşüncelerle hareket etmesi sonucu yaşadığı bireysel ve toplumsal krizler, onu, yaradılış gayesine uygun çözüm arayışına girmeye yöneltmektedir. İslam iktisadının çıkış noktası olan Kur'an ve Sünnet ekseninde hareket edildiği ve toplumun güncel iktisâdî sorunlarına bu çerçevede çözüm üretildiği sürece toplumsal huzurun tesisine katkı sağlanacaktır. İslam iktisadından, elindeki araçları günümüz ihtiyaçlarına göre şekillendirmesi ve yeni açılımlar getirmesi beklenmektedir. Dayandığı temel ilkelere sapmadan hayata geçirilecek bu açılımlar, İslam âleminin yanı sıra tüm insanlık için fayda sağlayacaktır. Bu çalışmada ele alınan karz-ı hasen müessesesinin mücadele ettiği iktisâdî ve sosyal sorunlar açısından bakıldığında, tüm insanlığın hayatını etkileyecek bir öneme sahip olduğu görülmektedir.

Allahu Teâla faiz ile geleni mahvedeceğini belirttiğinden ve faiz alan veren kişiler Allah Resûlü (s.a.v.) tarafından lanetlendiğinden karz-ı hasen müessesesi ile yerine getirilecek faizsiz borç alışverişi ve infak işlemleri toplumda bereketin artmasını sağlayacaktır. Karz-ı hasen müesseselerinin farklı sektörlerde daha büyük çapta işletilmesi halinde mal ve hizmet üreticilerinin faizli kredi kullanmasının önüne geçilerek üretim maliyetleri düşürülecek, bu da enflasyonun hız kesmesini ve halkın satın alma gücünün artmasını sağlayacaktır. İnsanların rızkını helal yoldan kazanmaya çalışması, faizden ve diğer gayri meşru kazanç yollarından uzak bir hayat sürmeleri, toplumun maddî ve mânevî refah düzeyini arttıracaktır.

Ahilik gibi yüzyıllarca etkisi devam eden bir kurumun temelleri fütüvvetname denilen eserlerle atılmıştır. Karz-ı hasen müesseselerinin kurulması ve işletilmesi konusunda öncelikle karz-ı hasen kültürünün gelişmesine yönelik ahlâkî temeller atılmalıdır. İçinde bulunulan toplumun dinamikleri ve ihtiyaçları iyi analiz edilmeli ve müessesenin kurulma amacı ve işleyişi net bir şekilde belirlenmelidir. Karmaşık olmayan ve halkın kolaylıkla anlayabileceği bir işleyiş tarzına sahip olması gereken bu müesseseler, herhangi bir faiz şüphesi barındırmamalıdır. Operasyonel masrafların minimum düzeyde tutulması için sivil toplum kuruluşlarının altyapısı ve

insan kaynağı değerlendirilmelidir. Bu kurumların sürdürülebilirliği açısından geri ödemesiz olarak alınacak işlem ücreti, giriş aidatı gibi masrafların bulunması halinde, bu masraflar gerçek işlem maliyetlerini aşmayacak şekilde belirlenmelidir. Ayrıca fonda biriken paralar atıl vaziyette bekletilmemeli, katılım bankacılığı üzerinden mudârebe, müşâreke gibi yollarla işletilerek hem reel ekonomiye hem de müessesenin sürdürülebilirliğine katkı sağlanmalıdır.

Dernekler üzerinden kurularak işletilecek karz-ı hasen sandıklarının daha geniş kesime hitap edebilmesi için dernekler mevzuatında düzenlemeye gidilerek sandığın işleyişi ve kapsamı değiştirilebilir. Örneğin, üyeler haricindeki kişilerin de sandıktan yararlanabilmesi için, sandık üyelerinin kefil olması şartıyla, sandık üyesi olmayan ihtiyaç sahibi kişilerin sandıktan yararlanmasına yönelik düzenleme yapılabilir. Bu düzenleme ile sandık üyelerine nazaran daha alt gelir grubunda bulunan kişilerin sandıktan istifade etmesi sağlanabilir. Çünkü ihtiyaç sahibi insanların önceliği zarûrî ihtiyaçlarını karşılamak olduğundan, onların derneklere ya da sandıklara üye olup aidat ödemeleri gibi bir durumun söz konusu olma ihtimali düşüktür. Bu şekilde bir düzenleme ile son yıllarda ülkemizde sayısı her geçen gün artan mültecilerle sandık üyeleri arasında bir *kardeşlik ve yardımlaşma ağı* kurularak onların da sandıktan yararlanması ve içinde yaşadıkları topluma adapte olmaları sağlanabilir.

Karz-ı hasen müesseselerinin sadaka taşıyıcı yakalanan hassasiyete sahip incelikle ve geniş kitlelere hitap edecek şekilde işletilmeleri bu müesseselerin yaygınlaşmasını hızlandıracaktır. Karz-ı hasen ruhuna uygun olmayacak şekilde işletilecek müesseselerin bu kuruma zarar getireceği ve daha büyük çaplı kurumlara dönüşmesini engelleyeceği açıktır. Müessesenin kurulması ve işletilmesi sürecinde fikhî danışman desteğinin yanı sıra psikolog, sosyolog ve devlet yöneticilerinin de görüşleri alınarak, müessese insan ve toplum merkezli bir şekilde işletilmelidir. Ayrıca karz-ı hasen müesseselerinde, karz-ı hasenin hem borç alışverişi hem de infak boyutlarının etkin bir şekilde kullanılması, bu kurumların etkinliğini ve daha fazla insanın bu müesseselerden istifade etmesini sağlayacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, gerçek ihtiyaç sahibi olmayan ya da art niyetli insanların bu kurumlardan istifade etmeye çalışacakları göz önünde bulundurulması gerekliliği

tedbirlerin alınmasıdır. Bu tedbirlerin, tevsik edici belgelerden ziyade insanların yaşadıkları ortamı ve çevrelerini yerinde inceleyerek alınması gerekebilir.

Güncel mevzuatlar çerçevesinde kurulacak mikro ölçekli karz-ı hasen müesseseleri ve bunların başarılı bir şekilde işletilmesi, halkın ve idarecilerin bu konuya dikkatlerini çekerek makro düzeyde kurulacak müesseseler için ilham kaynağı oluşturacaktır. Diğer taraftan karz-ı hasen kültürünün yayılması için aileden başlayarak eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri yapılmalı, yeni neslin yardımlaşma ve dayanışma kültürü ile yetişmesi için etkinlikler tertip edilmelidir. Bu faaliyetlerin yapılması ve müesseselerin kurulması için üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı gibi kamu kurumlarına büyük görev düşmektedir.

Sonuç olarak; karz-ı haseni “*kardeşlik*” ve “*yardımlaşma*” kelimeleriyle özetleyebiliriz. *Karz-ı hasen müesseselerini ise; kardeşlik ve yardımlaşmanın tesisini amacıyla, İslam iktisadı ilkelerine göre işletilen kurumlar olarak tanımlayabiliriz.* Çalışmada bahsedilen ve çok yönlü faydalar barındıran karz-ı hasen müesseselerinin faizle doğrudan veya dolaylı olarak yapılan mücadelede İslam iktisadının en etkili aracı olduğunu ifade edebiliriz. Karz-ı hasen müesseselerinin yaygınlaştırılması ile, faize ve faizli finansman sağlayan kişi ve kurumlara olan ihtiyacın azalması beklenmektedir. Karz-ı hasen müesseselerinin çeşitliliğinin artırılması ve belli konularda uzmanlaşan karz-ı hasen müesseselerinin hayata geçirilmesi, bu kurumların daha etkili bir şekilde yönetilebileceğini düşündürmektedir. Mevzuat düzenlemeleri ile daha geniş faaliyet alanına kavuşabilecek bu kurumlar, faizle mücadelede ve sosyal adaletin tesisinde büyük sorumluluk üstlenecektir. İslam iktisadına ve onun müesseselerine olan ihtiyacın her geçen gün arttığı 21. yüzyılın, faizin egemenliğinin kalktığı, daha yaşanabilir bir dünya olması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- AAOIFI, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetleme Kurumu. *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul:TKBB Yayınları, Yayın no: 10, 2018.
- Anadolu Ajansı. *Asırlar Öncesinin Pandemi Hastanesi: Miskinler Tekkesi*. Son güncelleme 03 Mayıs 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/asirlar-oncesinin-pandemi-hastanesi-miskinler-tekkesi/1827167>.
- Acar, Abdullah. *I. Uluslararası Din Ve İnsan Sempozyumu "Din, Dil Ve İletişim"*. Erişim: 2 Temmuz 2020. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları No:337, 2019. <http://dinveinsan.ogu.edu.tr/Storage/dinveinsan/Uploads/I.-Din-ve-%C4%B0nsan-Sempozyumu-Kitab%C4%B1.pdf>.
- Acun, Hakkı. *Konya Kitabı X (Uluslararası Türk Sanatı ve Arkeolojisi Sempozyumu Bildirileri)*. Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları, 2007.
- Akbulut, İlhan. *Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2007.
- Akhuwat, Pakistan'da bir Sivil Toplum Kuruluşu. Erişim: 13 Ekim 2020. <https://www.akhuwat.org.pk/>.
- Alkan, Necmettin. *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Ansar Finance. İngiltere'de bir Sivil Toplum Kuruluşu. Erişim: 24 Eylül 2020. <http://www.ansarfinance.org/>.
- Atbani, Faisal M. ve Cristina Trullols. *Finansın Sosyal Etkisi ve Gücü*. Çev., Ali Can Yenice, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019.
- Basın İlan Kurumu. *Unutulan Gelenek "Sadaka Taşı"*. Erişim: 26 Aralık 2019. <https://www.bik.gov.tr/unutulan-gelenek-sadaka-tasi/>.
- Bayram, Mikail vd. "Bölüm 1". *Ahilik ve Meslek Ahlâkı*. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Budak, Hüseyin. *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin Türk Dünyasına Etkileri*. Eskişehir: Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, 2014.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân Kur'an Meâli ve Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- Canbaz, Muhammet Fatih. *İslâmi Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Cattelan, Valentino. *Piyasa İktisat Teorisinde Adalet, Kimlik ve Çoğulculuk*. Çev., Hilal Kına. "İslam İktisadı ve Piyasa" konulu "II. İslam İktisadı Atölyesi (5-6 Nisan 2014)" bildirileri kitabı. İstanbul: İGİAD Yayınları, 2015.
- Chapra, Ömer. *İslam Ekonomisi Nedir ve Nasıl Gelişmiştir*. Çev., Ragıp Abdullahoğlu. İstanbul: Maruf Vakfı İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları:2, 2017.
- Coşan, Mahmud Esad. *Zekât, Sadaka, Borç*. Erişim: 7 Kasım 2020. <http://iskenderpasa.com/6DFFA65B-F5F8-47DE-8D8D-87D0E0ADEE2B.aspx>.
- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.

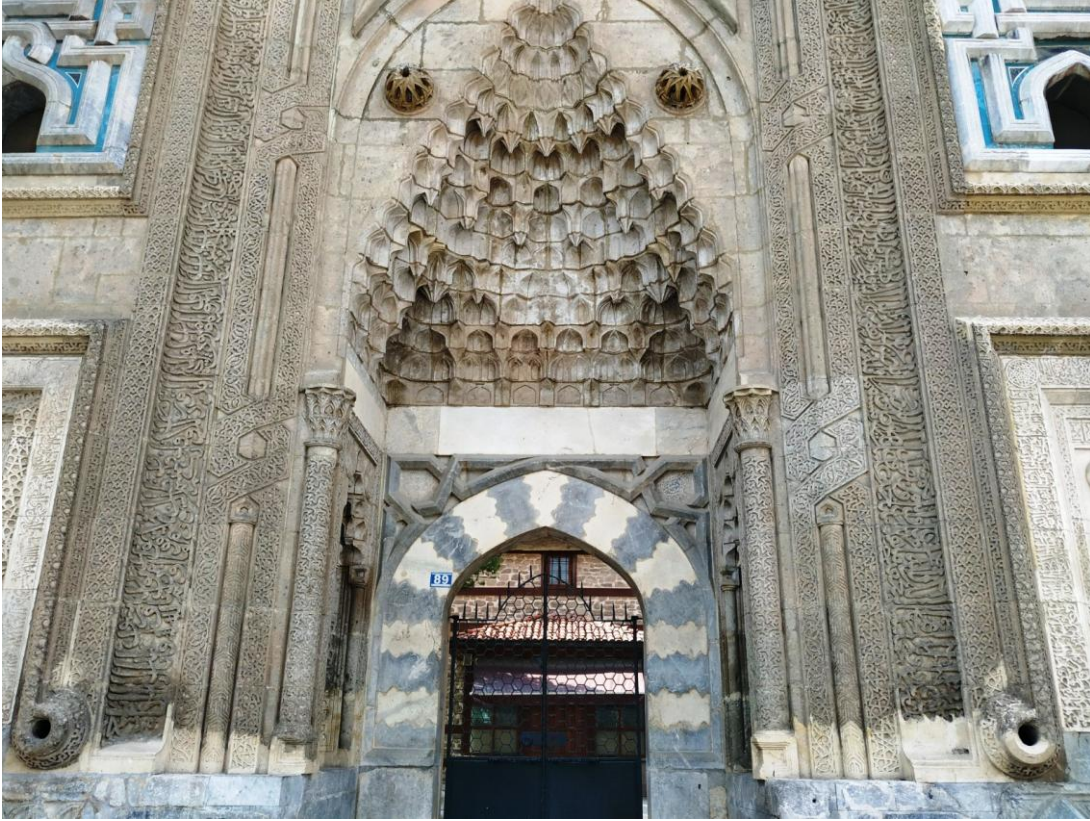
- _____. *Güçlü Bir Ekonomi İçin Zekat*. Erişim: 13 Aralık 2019. <http://www.habername.com/yazi-prof-orhan-ceker-guclu-bir-ekonomi-icin-zekat-2808.htm>.
- Çetin, Ensar. *Bir Sosyal Yardımlaşma Pratiği Olarak Askıda Kahve ve Sadaka Taşı*. Akademik Bakış Dergisi. Türk Dünyası Kırgız-Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014:41.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. *Zekat Sıkça Sorulanlar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Diñç, Yusuf vd.. *Faizsiz Finansal Okuryazarlık Raporu*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2020.
- Diwany, Tarek. *Faiz Sorunu*. Çev., Mehmet Saraç. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu Tefsiri*. Erişim: 2 Aralık 2019. <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/>.
- _____. *Hadislerle İslam*. Erişim: 2 Aralık 2019. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>.
- Feyzili, Hasan Tahsin. *Fezû'l Furkân Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm Meali*. İstanbul: Server İletişim. 2014.
- Genç, Abdullah Talha. *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Gül, Sema. *Muâz b. Cebel'in Yemen'e Gönderilmesiyle İlişkilendirilen Rivâyetlerin Şekil Yönünden Tahlili*. Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2015.
- Gündüz, İrfan. *Gümüshanevî Ahmed Ziyâüddîn Hayatı Eserleri Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.
- Güney, Necmeddin. *İslam İktisadında Para*. Editör, Cem Korkut. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Havva, Said. *El Esas Fi's Sünne – Siyretün Nebeviyye*. Çev., Abdurrahman Ali Ural vd. İstanbul: Aksa Yayın, 1991.
- İslahi, Abdul Azim. *Müslümanların İktisadi Düşünce ve Analize Katkıları*. Çev., Fatih Furkan Akosman, Mustafa Özer. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- _____. *İslam İktisat Düşüncesi ve Kurumları (16. Yüzyıl)*. Çev., Kadir Yıldırım. İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- İslam İktisadı Araştırma ve Uygulama Derneği (İKSAR). Erişim: 21 Ekim 2020. <http://iksar.org.tr/>.
- İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi. Erişim: 29 Ekim 2020. <https://izu.edu.tr/haberler/2020/10/07/turkiye-faizsiz-finansal-okuryazarlik-arastirma-raporu-yayimlandi>.
- İştar, Emel. (2014). *I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüshanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ankara: Gümüshane Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Kallek, Cengiz. *İslam İktisat Düşüncesi Tarihi*. Editör, Mustafa Demiray. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- _____. *Sosyal Servet İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Karagül, Mehmet, Ali Erbaşı ve Süleyman Demir. "Bölüm 2". *Ahilik ve Meslek Ahlakı*. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016.

- Karakoç, Sezai. *İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü*. İstanbul: Diriliş Yayınları, 1978.
- Karz-ı Hasen Vakfı web sitesi. Erişim: 1 Aralık 2020. <https://karzihasenvakfi.net/>.
- Kayhan, Veli. *Kur'an'a Göre İsrâf ve İktisat*. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI 2006.
- Khan, Muhammed Akram. *İslam İktisadına Giriş*. Çev., Gökhan Umut, İstanbul: İktisat Yayınları, 2017.
- _____. *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) İktisadi Öğretileri*. Çev., Elif Beyza Demirtaş, İstanbul: İGİAD Yayınları, 2018.
- Kızılkaya, Necmeddin. *İslam İktisadi Çalışmalarında Yöntem Üzerine Bazı Mülâhazalar*. Erişim: 12 Mart 2020. <http://islamiktisadi.net/index.php/2017/06/09/islam-iktisadi-calismalarinda-yontem-uzerine-bazi-mulahazalar/>.
- Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı. *Kubbealtı Lugatı*. Erişim: 13 Mart 2020. <http://www.lugatim.com>.
- Küçükkalay, Abdullah Mesud. *İktisadi Düşünce Faiz*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Mehir Vakfı web sitesi. Erişim: 9 Eylül 2020. <http://www.mehir.org/>.
- MÜSİAD Karz-ı Hasen Sandığı web sitesi. Erişim: 20 Ekim 2020. <https://www.karzihasen.org.tr/>.
- Nerkiz, Mehmet. *İslâm Fıkında Borç/Karz Akdi ve Yükümlülükleri*. Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Nevevî. *Riyâzü's-Sâlihîn*. Erişim: 2 Aralık 2020. <https://hadis.diyaret.gov.tr/Content/HadidithBook>.
- Oral, Rıfat. *Bulûğu'l-Meram Şerhi*. Konya: Esra Yayınları, 2012.
- Orman, Sabri. *Gazâlî, Adalet ve Sosyal Adalet*. İstanbul: İktisat Yayınları, 2018.
- Özdemir, Ahmet. *Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu*. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012.
- Özdemir, Mücahit. *Karz-ı Hasenin Kurumsallaşması*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Özdemir, Mücahit. *İslami Mikrofinans Teori, Uygulama ve Model Önerileri*, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019.
- Resmi Gazete web sitesi. Erişim: 1 Aralık 2020. <https://www.resmigazete.gov.tr/>.
- Sancaklı, Saffet. *Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü Sempozyumu*. Konya İlahiyat Derneği Yayınları, 2007.
- Sadaka Taşı Derneği. *Sadaka Taşları*. Erişim: 25 Ağustos 2020. <https://www.sadakatasi.org.tr/page/sadaka-taslari/216>.
- Server Yayınları. *Âyet ve Hadislerden Dua Okumaları*. İstanbul: Server İletişim, 2016.
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. Erişim: 1 Kasım 2020. <https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>.
- Şafakcı, Hamit. *Osmanlı Döneminde Cüzzamların Tecrit Edildiği Miskinler Tekkesi'nin Konya Örneği*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008.
- Şeker, Şemseddin ve Mustafa Yılmaz. *İnfak ve Zarâfet (Sadaka Taşlarının Mimari ve Kültürel Hususiyetleri)*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

- Şen, Yusuf. *Riskli Alacakların Zekâtı ve Alacağın Zekâta Mahsup Edilmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları, 2014.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- _____. *Bir Bilim Olarak İslam İktisadı*. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2010.
- Ülgener, Sabri F.. *İktisâdî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, 2006.
- Ürkmez, Melahat. *Konya Kitabı XIV (Ahilik, Ahilik Teşkilatı ve Konya'daki İzleri)*. Konya: Konya Ticaret Odası Yayınları, 2013.
- TDV İslam Ansiklopedisi. Ali Duman. Erişim: 6 Aralık 2019.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/sadaka>.
- TDV İslam Ansiklopedisi. Bilal Aybakan. Erişim: 6 Aralık 2019.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muamelat>.
- TDV İslam Ansiklopedisi. Hacı Mehmet Günay. Erişim: 3 Eylül 2020.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/vakif>.
- TDV İslam Ansiklopedisi. Hüseyin Algül. Erişim: 6 Temmuz 2020.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/muahat>.
- TDV İslam Ansiklopedisi. İsmail Özsoy. Erişim: 3 Haziran 2020.
<http://www.islamansiklopedisi.org.tr/faiz>.
- TDV İslam Ansiklopedisi. Mehmet Erkal. Erişim: 3 Haziran 2020.
<https://www.islamansiklopedisi.org.tr/zekat>.
- Topbaş, Osman Nuri. *Merhamet ve Karz-ı Hasen (Güzel Borç)*. Şebnem Dergisi. Mayıs 2019. Erişim: 7 Kasım 2020. <https://www.osmannuritopbas.com/merhamet-ve-karz-i-hasen-guzel-borc.html>.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. *Enflasyon ve Fiyat İstikrarı*. Erişim: 4 Haziran 2020
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba/Enflasyon_FiyatIstikrari.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWOKSPACE-06084069-3751-44a3-ba98-fc5a65b908ba-m5lk8Dx.
- Yücel, İrfan. *Peygamberimizin Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.

EK 1 – Başarabey Camii'nde Bulunan Sadaka Taşı

01.04.2021 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır.

EK 2 – Sahip Ata Camii Taç Kapısında Bulunan Sadaka Kovukları

30.04.2020 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır.

EK 3 – Hacı Fettah eşmesi'nde Bulunan Sadaka Taşı

17.05.2021 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır.

EK 4 – Yavuz Sultan Selim eşmesi'nde Bulunan Sadaka Taşı

11.04.2020 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır.

EK 5 – Kürkçü Mescidi'nde Bulunan Sadaka Taşı

11.10.2020 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır. (Restorasyon sırasında)

27.02.2020 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır. (Restorasyon öncesi)

EK 6 – Müftü Abdullah Efendi Çeşmesi'nde Bulunan Sadaka Taşı

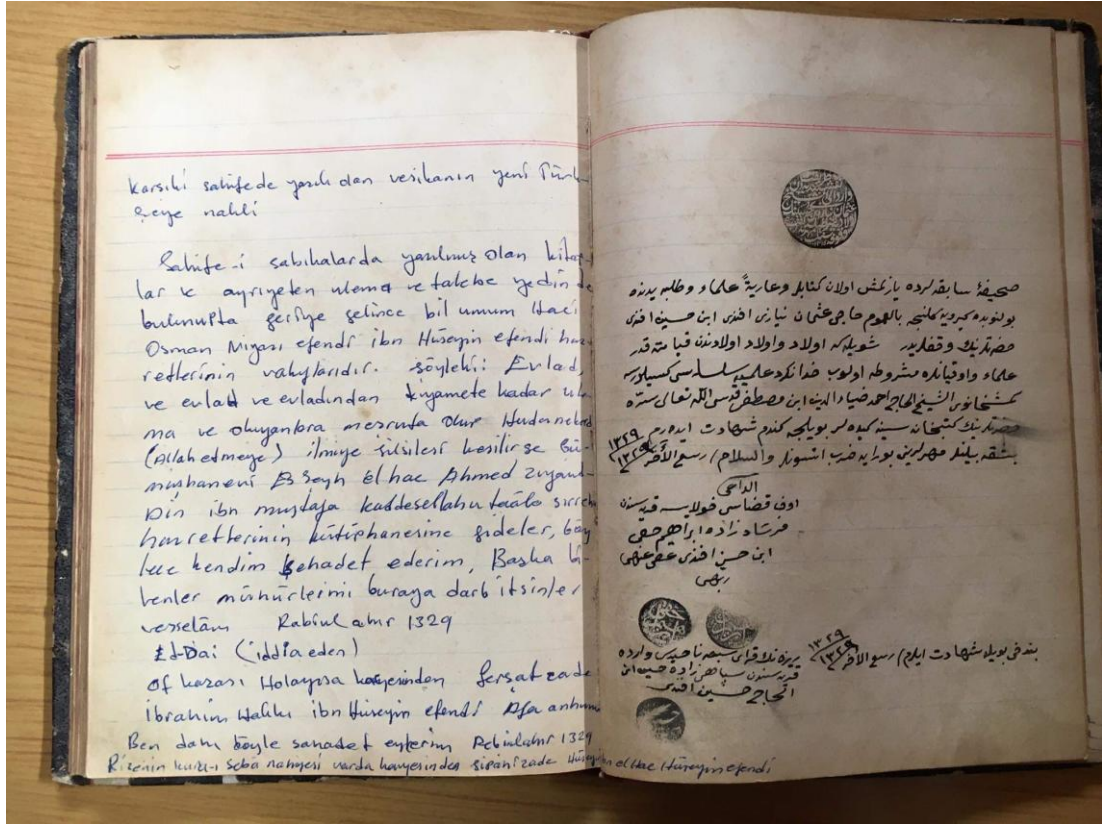
11.10.2020 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır.

EK 7 – Şeref Şirin Camii'nde Bulunan Sadaka Taşı

30.04.2021 tarihinde Mehmet Zahid CAVGA tarafından fotoğraflanmıştır.

EK 8 – Rize Güneyce Hacı Şeyh Camii Altındaki Kütüphanede Bulunan Vakıf Kitapların Vakfiyesine Dair Örnek Sahife

EK 9 – Trabzon Of'taki Kütüphanenin Dış Görünüşü

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	--

ÖZ GEÇMİŞ

2000 yılında Konya Selçuklu Mahmut Sami Ramazanoğlu Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden, 2005 yılında ise Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun oldu.

2005 yılında Yalova Valiliği'nde başlayan memuriyet hayatına, 2008 yılından itibaren Kütahya'da bulunan Tunçbilek Termik Santrali'nde, 2015 yılından itibaren ise Konya İl Sağlık Müdürlüğü'nde devam etmektedir. 2018 yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam İktisadi Anabilim Dalında disiplinler arası yüksek lisans öğrenimine başladı.

Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında gönüllülük esasına dayalı görevlerde bulunan Mehmet Zahid CAVGA, evli ve iki çocuk babasıdır.